

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Arkiv

samhälle_{och} forskning

1999:2

ARKIV, SAMHÄLLE OCH FORSKNING

1999:2

Svenska Arkivsamfundet

ARKIV, SAMHÄLLE OCH FORSKNING
utges av Svenska Arkivsambundet med stöd av
Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet.

REDAKTION

huvudredaktör

Mats Burell, departementssekreterare, Regeringskansliet
(mats.burell@arkivsambundet.org)

FD Majja Runcis, vik. universitetslektor,
Stockholms universitet
(majja.runcis@arkivsambundet.org)

Jan Dahlström, förste arkivarie, Krigsarkivet
(jan.dahlstrom@arkivsambundet.org)

Peeter Mark, förste arkivarie, Stockholms stadsarkiv
(peeter.mark@arkivsambundet.org)

REDAKTIONENS ADRESS

Arkiv, samhälle och forskning
c/o Riksarkivet, Box 125 41, 102 29 STOCKHOLM
Fax 08-656 43 37
(editor@arkivsambundet.org)

REDAKTIONSRÅD

Cand. phil. Inge Bundgaard, landsarkivar
Landsarkivet for Sjælland, København

FL Torbjörn Kjölstad, forskningsdirektör
Mitthögskolan, Härnösand

FD, Doc. Anna Brita Lövgren, fd landsarkivarie, Lund

FL Jari Lybeck, projektledare
Riksarkivet, Helsingfors

Dr. philos. Hans-Eyvind Næss, statsarkivar
Statsarkivet i Stavanger

FD Anna Christina Ulfsparré, professor emerita, Lund

GRAFISK FORM

Julian Birbrajer, emmet

OMBRYTNING

Nora Liljeholm

TRYCK

Norstedts Tryckeri AB, Stockholm

ISSN 0349-0505

SVENSKA ARKIVSAMFUNDET

bildades 1952 och har till ändamål att väcka och vidmakthålla intresset för arkiv i offentlig och enskild ägo, att arbeta för den svenska arkivvårdens utveckling och att sprida kännedom om dess uppgifter och villkor.

Hemsida: www.arkivsambundet.org

Ordförande (tillika ansvarig utgivare)

Anna Christina Ulfsparré, professor emerita, Lund

Vice ordförande

FD, Doc. Berndt Fredriksson, departementsråd,
Regeringskansliet

Sekreterare

Kari Ansnes, arkivarie, Krigsarkivet

Skattmästare

Birger Stensköld, arkivarie, Riksarkivet

PRENUMERATION

Arkiv, samhälle och forskning utkommer med två häften om året.

Den kan erhållas genom medlemskap i Svenska Arkivsambundet.

Årsavgiften för 1999 är 100 kr för personliga medlemmar. För institutioner (motsv.) 200 kr.

Anmälan om medlemskap eller adressförändring göres till

Svenska Arkivsambundet, c/o Riksarkivet, Box 125 41, 102 29 Stockholm.

Fax 08-656 43 37, E-post: kansli@arkivsambundet.org

ARKIV, SAMHÄLLE OCH FORSKNING 1999:2

6. Historievetenskap och arkivvetenskap

ARTIKEL

- Lisa Öberg* 8. Det nya sättet att hjälpa barn till världen

ÖVERSIKTER

- Lars-Erik Hansen* 32. IT-offensiv inom den svenska arkivvärlden

- Irma Ridbäck* 36. Svensk arkivbibliografi 1997-1998

RAPPORTER

- Patrik Jakobsson & Mats Burell* 51. EU-kommissionens tvärvetenskapliga program för elektroniska arkiv

- Maija Runcis* 69. Makten över minnet

DEBATT

- Leif Gidlöf* 71. Var finns den forskande arkivarien?

- Jan Lindroth* 77. Relationer i upplösning

RECENSIONER

- Torbjörn Kjölstad* 85. På spaning efter en vetenskap

- Maija Runcis* 93. Ni och vi

- Bo Berg* 95. CITRA 1998 i Stockholm dokumenterat

98. NOTISER

99. SVENSKA ARKIVSAMFUNDETS VERKSAMHET 1997-1998

101. ATT LÄMNA BIDRAG TILL TIDSKRIFTEN

102. MEDVERKANDE I DETTA NUMMER

Omslagsbild: Från 1829 fick svenska barnmorskor utbildning i instrumentell förlossningskonst och tången fick ett stort symbolvärde som ett tecken på yrkeskårens kvalifikation. Margareta Johanna Skog (1860-1901) var stationerad på Runmarö utanför Stockholm och betjänade befolkningen i mellan- och ytterskärgården där läkare sällan fanns att tillgå. Foto: Nordiska muséet.

Historievetenskap och arkivvetenskap

Arkivvetenskap har i Sverige ännu inte riktigt kommit att bli en fullt etablerad disciplin på samma sätt som i många andra länder. Ändå har viktiga steg tagits under 1990-talet med det bestämda syftet att etablera arkivvetenskapen som en disciplin även i Sverige. Jag tänker på utvecklingen av en arkivvetenskaplig högskoleutbildning vid särskilt Mitt-högskolan och Stockholms universitet. Samtidigt har de statliga arkivinstitutionerna en lång tradition som forskningsanstalter vid sidan av sin roll som del i den statliga förvaltningen. Men det har här inte varit fråga om arkivvetenskaplig forskning, utan om historievetenskaplig forskning. Än idag är den absoluta majoriteten av den forskarutbildade personalen hos de statliga arkivinstitutionerna examinerade inom historieämnet.

Idag är det inte forskarutbildning som är grundkrav för flertalet tjänster ens i det statliga arkivverket, utan högskoleutbildning i arkivvetenskap. Samtidigt finns trots allt ännu ingen etablerad forskarutbildning i Sverige i arkivvetenskap. Hur skall

då arkivverksamhetens forskningsanknytning se ut i framtiden? Vi ser i redaktionen detta som en mycket angelägen diskussion att föra. Vi publicerar därför ett par debattinlägg med utgångspunkt i först och främst de statliga arkivmyndigheternas förhållande till forskningen och hoppas på gensvar och replik. Det är viktigt att olika ståndpunkter får brytas!

Men även om historieforskaren inte längre är den bakgrund som flertalet arkivarier har är ändå historikerna en mycket väsentlig användarkategori för arkiven, och därför alltid av intresse för en tidskrift som Arkiv, samhälle och forskning. Det är därför naturligt att vi i redaktionen emellanåt låter historieforskare redovisa sina forskningsresultat och samtidigt ge sin syn på arkivens roll för sin forskning. I detta nummer låter vi Lisa Öberg representera den moderna historieforskningen som kombinerar en teoretisk ansats men för den skall inte överger det empiriska, källkritiska perspektivet. Vi hoppas att hennes tankar skall väcka intresse för

frågorna om hur dagens historieforskare utnyttjar arkiven.

Arkivvetenskapen är en vetenskaplig disciplin som i Sverige är i process att definiera sig i förhållande till andra vetenskapsområden. Processen är inte enkel. Inte minst den hastiga tekniska utvecklingen och marschen in i "informationssamhället" gör att den allmänna tendensen internationellt snarast är gränsöverskridande och tvärvetenskaplighet än definierandet av gränser mellan olika discipliner. Här är det emellertid kanske inte först och främst historievetenskapen som står i fokus, utan discipliner som systemvetenskap, informatik och biblio-

teksvetenskap. Flera bidrag i detta nummer anknyter till dessa tvärvetenskapliga frågor. Vi hoppas kunna spegla utvecklingen i denna del löpande genom artiklar, rapporter och översikter under de kommande åren.

Arkivvetenskapen har en spännande tid framför sig när vi nu går in i ett nytt millennium.

Redaktionen för Arkiv, samhälle och forskning önskar alla läsare ett gott nytt millennium!

Mats Burell
huvudredaktör

LISA ÖBERG

Det nya sättet att hjälpa barn till världen

Något om förlossningsvårdens professionalisering, könsarbetsdelning och reglering i 1800-talets Sverige

”DET FINNS SAKER SOM MAN MÅSTE VARA VETENSKAPSMAN för att *inte* begripa”. Det yttrandet tillskrivs som bekant Hjalmar Söderberg och överensstämmer nog i vissa avseenden med allas vår erfarenhet. Vem har inte läst om någon nytt vetenskapligt forskningsrön och tänkt: Men herregud, det där var då inget nytt, det visste vi väl redan!

Samtidigt kan Söderbergs provokativa tes tolkas som vittnande om god insikt i vetenskapens verklighet. Inte sällan visar sig förhållanden som för de flesta människor ter sig triviala och självklara bära på intressanta hemligheter. Under de senaste tio-tjugo åren har exempelvis genusforskningen ifrågasatt och analyserat samhällsföreteelser som tidigare betraktades som oproblematiske. Skillnader mellan kvinnor och män som tidigare sågs som ”naturliga” har, när forskarnas strålkastare satts i en ny vinkel, framträtt i ny och förvånande dager, inte som biologiska egenskaper utan som sociala konstruktioner. Ett resultat av denna nya belysning av könen är, vilket vi alla kunnat bevittna under gångna åren,

att ”eviga sanningar” om kön och könsskillnader visat sig vara socialt betingade.

Snart sagt alla samhällsvetenskapliga och humanistiska – ibland även naturvetenskapliga – discipliner har varit medskapande i detta nytänkande, inte minst historiker. Historieämnet ger möjlighet att visa på det flytande och föränderliga i den konstruktion av kön som mer eller mindre omärkligt försiggår i varje samhälle. Ett historiskt perspektiv på sinnliga erfarenheter som förälskelse, våld eller dödsångest visar att också vårt emotionella liv är mer präglade av tidsanda och könsvärderingar än vi vet om.

Tag en känsloyttring vilken som helst, studera den historiskt, och intressanta förändringar kommer att visa sig! Några bekanta studier har handlat om skrattets historia, den romantiska kärlekens historia och det historiskt betingade i våra känslor av ömhet mot barn.¹ Även gråtandet börjar nu få sin historia skriven. Alla jordens folk tycks kunna brista i gråt. Men vilka gråter, och när? Hur gråter kvin-

nor och hur gråter män? En återblick över de senaste århundradena visar på enorma förändringar i gråtandets "sociala organisering". I den tidigmoderna epokens maskulina ideal ingick förmågan att vid särskilda tillfällen kunna fälla tårar inför publik.² Nu har vi i stället nått en motpol som innebär att män undviker att gråta offentligt, åtminstone i vår kulturkrets. Att ha lätt för att ta till tårarna har på 1900-talet blivit en kvinnlig egenskap.

Andra genushistoriker har ägnat sig åt att studera den arbetsdelning efter kön som tycks ha existerat i alla samhällen, mer eller mindre tydligt. Även här framträder mönster som är högst föränderliga och som gör att vi måste avvisa alla hypoteser om att kroppslängd och muskelstyrka avgör vilket kön som utför vilken syssla i en given social miljö.

Men forskarna har inte endast intresserat sig för könsarbetsdelningens variationer över tid, utan också regionala skillnader. En rad studier av bondesamhället visar att en arbetsfördelning som i en landsända sågs som självklar kunde upplevas som främmande i annan del av Sverige. Vissa iakttagelser tyder också på att könsarbetsdelningen var striktare i Sydsverige än i Norrland. Sörlänningar kunde till exempel häpna över de karska bondjäntorna i Norrland som vant tog tömmarna och körde med häst och vagn, precis som karlarna! Vid sidan av de geografiska variationerna har det dock existerat normer som varit giltiga i hela landet under förindustriell tid. En sådan allmän regel var att korna hörde till den kvinnliga sfären och att mjölkningen sågs som en kvinnoyssla, vilket i sin tur innebar att en bonde kunde känna sig kränkt i sin manlighet om han var tvungen att ersätta sin hustru i hennes ladugårdssysslor.³

Att arbete med kor, mjölk och mjölkprodukter ansågs som hörande till den kvinnliga delen av arbetslivet, och "kodades" som kvinnliga sysslor, innebar att en viktig del av landets livsmedelsproduktion under många århundraden utfördes uteslutande av kvinnor.⁴ Uppfattningen att allt som hörde till mjölkhantering och mejerivaror "borde" skötas av kvinnor levde kvar länge. Även i det tidiga industrisamhällets städer förestods mjölkbodarna nästan uteslutande av kvinnor som lyfte och bar

tunga laggkärl och mjölkflaskor, förmodligen ganska opåverkade av den uppfattning om kvinnan som det "svaga könet" som spreds i överklassen under samma tid. Mejerinäringen var en kvinnlig näringsgren och de föreningsägda mejerier som uppfördes under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet sköttes så gott som uteslutande av mejerskor, vanligen med rent praktisk utbildning i yrket. I dessa tidiga mejerier var mekaniseringsgraden förhållandevis låg och arbetet ytterligt tungt.

När så mejerierna under 1920-talet och de följande decennierna började mekaniseras och utrustades med arbetsbesparande maskiner förändrades könsammansättningen inom mejeristkåren. Männen kom in och kvinnorna försvann, först från ledande positioner och senare på nästan alla befattningar. Mejerinäringen blev under mellankrigstiden alltmer mansdominerad. Varför? Hur gick det till? Om denna snabba och påtagliga, men i dåtida samhällsdebatt omärkliga och föga diskuterade, förändring har historikern Lena Sommestad gjort en banbrytande studie.⁵ Genom att gå in i mejerinäringens och mejeriskolornas arkiv kunde hon finna hur tekniken, maskinerna, och moderniteten i produktionen under industrialismen konstituerades som företeelser med manliga förtecken. Denna bestämda men oartikulerade kodning av verkstaden, fabriken och teknologin som "maskulin" fick till resultat att den kvinnliga arbetskraften inte längre, när mejerierna slogs samman och teknifierades, sågs som naturligt hemmahörande i mejerimiljön. Kvinnornas utbildning vid mejeriskolorna blev också successivt sämre än männens och kvinnorna försvann från yrket, av skäl som på ett individuellt plan säkert var förståeliga, men som på ett samhällsplan fortfarande syns subtila och svårångade. (Som vi alla vet ansågs det heller inte längre omanligt för lantbrukaren att sköta mjölkningen när den skedde med maskinell hjälp.)

Sommestad kunde också genom att utnyttja fackförenings- och utredningsmaterial visa på hur mejeriyrkenas status förbättrades, och lönerna steg, när de kvinnliga mejerskorna med sin praktiska skolning efterträddes av professionella mejerister med längre och mer teoretisk utbildning. Men till-

gång till genusteori och teorier om arbetsdelning gick det att utläsa ur ett arkivmaterial – som inte på ett explicit sätt problematiserar kön – hur och varför kvinnor i branschen successivt kom att underordnas män.

Det var inte bara en fråga om en statusförändring som påverkades av det faktum att män, generellt sett i alla samhällen vi känner till, har tillerkänts högre social status än kvinnor utan också en direkt följd av en ”könad” utbildningspolitik. Utvecklingen påskyndades av det faktum att genomgången teoretisk utbildning och examen blev allt viktigare för att bli erkänd som professionell yrkesutövare. En engelsk historiker har till och med utnämnt just professionaliseringen som det mest utmärkande för 1900-talets västeuropeiska samhälle.⁶ Han syftar då på den organisering av yrken, yrkesutbildning, specialisering och examina som efterträtt skråsystemet och skapat nya former av barriärer mellan yrken och arbetsuppgifter, och fått till följd att professionerna bildat egna intresseorganisationer i strävan efter högre inkomster, bättre status och politiskt erkännande i samhället.

Det vi kallar ”profession” brukar utmärkas av följande karaktäristika:

1. Professionen använder färdigheter grundade i teoretisk kunskap, och har fått utbildning och träning i dessa färdigheter
2. Professionellas kompetens garanteras genom examina
3. En handlingsetik garanterar yrkesintegriteten
4. Professionen utför handlingar för det allmännas bästa
5. En yrkessammanslutning organiserar professionens medlemmar
6. Medlemmarna har en känsla av identitet och delar gemensamma värderingar
7. Ett professionellt språk används, endast delvis begripligt av utomstående
8. Professionen reproducerar sig själv socialt genom inflytande på yrkesutbildningen.⁷

Man använder ibland uttrycket professionella strategier för att definiera de medel olika yrkesgrupper

använder för att hävda sig gentemot varandra, gentemot allmänheten och gentemot – eller i samarbete – med statsmakterna. Den engelske sociologen Frank Parkin lanserade uttrycken ”exclusion” och ”usurpation” för att beskriva två viktiga strategier som flera klassiska professioner använt sig av, bland annat läkare och jurister, för att ta två grupper som lyckats väl i det moderna samhället.⁸ Yrkesutövare anstränger sig för att utestänga, exkludera, obehöriga kolleger för att därigenom uppnå ”exklusivitet” och hög status. Juristerna har till exempel i många länder fört en långvarig kamp mot icke akademiskt utbildade lagkunniga personer som agerat biträde i domstolsförhandlingar, förr kallade ”sakförare” på svenska. Samma typ av politik har läkarkåren i snart sagt alla länder, men på olika sätt och med olika resultat, bedrivit mot kvacksalvare, kloka gummor och andra lekmanaläkare eller ”alternativmedicinare” som vi nu säger.

Med ”usurpation” menas att en yrkesgrupp tar över en annan och erövrar ett kompetensområde som tidigare tillhört en annan profession, eller genom framsynthet erövrar ett nytt verksamhetsfält som etableras genom vetenskapliga landvinningar eller samhällsförändringar. De akademiskt utbildade läkarna erövrade till exempel under 1800-talet kirurgin från utomakademiska hantverkare (kallade bardskärare, fältskärer eller kirurger) och gjorde den till en medicinsk specialitet.⁹ Under de senaste hundrafemtio åren har läkarkåren över huvud taget varit ytterligt framgångsrik när det gäller att definiera gamla och nya samhällsproblem som medicinska uppgifter, det må röra individuellt lidande eller kollektivt drabbande yttringar av kriser i samhället.

Man talar ibland om att 1900-talet präglats av en medikalisering eller patologisering av olika typer av mänskliga problem som enligt ett annat sätt att se kan tyckas allmänmänskliga och eviga, till och med normala.¹⁰ Är det en sjukdom att bli gammal och svag? Är det ett medicinskt problem om man är djupt ledsen? Är – för att föregripa den kommande diskussionen – ett barns födelse en sjukhusangelägenhet? Kring sådana frågeställningar går det att föra ändlösa samtal, och det existerar inget entydigt

svar på dem. Däremot är det uppenbart att inflytelserika grupper i det moderna samhället har haft och har ett yrkesmässigt intresse av att besvara frågorna med ja.

Den professionalisering av samhället som jag kort skisserat ovan har gått hand i hand med en byråkratisering, med det ordet använt i vetenskaplig bemärkelse, med ursprung i Max Webers verk. Här avses en tendens att fler samhällsfunktioner organiseras i byråkratisk form. Några kännetecken på en byråkrati är att arbete utförs av tjänstemän som ingår i en bestämd hierarki dit de väljs ut efter professionella kvalifikationer och är underkastade ett enhetligt kontroll- och disciplinsystem.¹¹

Förlossningens äldsta historia, och något om teori

Det moderna samhället har alltså präglats av de tre processer som skisserades ovan: professionalisering, byråkratisering och en förändrad könsarbetsdelning.

Man kan fråga sig hur de tre processerna har samverkat i olika samhällssektorer, och vad som blivit resultatet. Vi ska här skärskåda en uråldrig och evigt mänsklig arbetsuppgift: att hjälpa ett litet barn till världen, det vill säga att administrera och sköta en förlossning, en syssla och arbetsuppgift som måste utföras i alla tider och i alla sociala sammanhang.¹²

Här ska det på en gång sägas att det inte är självklart att det över huvud taget går att studera förlossningens historia. Den har ju till stor del utspelat sig i dunkel, bakom lyckta dörrar, både bokstavligt och bildligt talat. I många länder är också de offentliga arkiven ganska ”stumma” på det här området då inga politiska makthavare eller andra större arkivbildare någonsin intresserat sig nämnvärt för förlossningsvårdens organisation och praxis. I länder som USA hänvisas därför historiker som intresserar sig för barnafödandets äldre traditioner till brev och dagboksmaterial, för senare tid också intervjuer. Som svensk historiker har man däremot tillgång till stora offentliga arkiv, där handlingarna tack vare lång tradition av både centralism och centralt påbudet och kontrollerat lokalt självstyre är bevarade i hög utsträckning, och

olika arkivbildare intresserat sig för diverse aspekter av förlossningsvården: organisatoriska, juridiska, medicinska, ekonomiska och andra. Vad dessa svenska arkiv kan innehålla kommer jag att återkomma till.

Om man nu tror att det finns intressant källmaterial att tillgå, hur börjar man då studera förlossningens historia? Förr i världen sades det ibland att ”forskaren skulle gå naken in i arkiven”. Därmed menades att förutfattade meningar var till hinder för en objektiv forskning. I dagens forskarsamhälle är den gängse meningen snarare den motsatta. För det första är det lika bra att man erkänner, för sig själv och andra, att man brukar ha någon slags förförståelse av ett ämne eller en frågeställning redan innan man börjar ett vetenskapligt arbete. För det andra är det omöjligt att bearbeta stora datamängder om man inte kan sätta in dem i något slags sammanhang, och där är en teori den hjälp man behöver, förutsatt förstås att man är beredd att pröva och revidera den i mötet med empirin. För det tredje ingår forskaren i en större kunskapsprocess som hon eller han alltid måste förhålla sig till. Det finns alltid annan forskning och teoribildningar som man inte kan bortse från, och det är forskarens skyldighet och rättighet att delta i det vetenskapliga samtalet genom att relatera sin egen forskning till den.

Ett rimligt antagande när man tar sig an förlossningens sociala historia är att mänskliga samhällen har ett inneboende intresse av överlevnad och reproduktion, och därmed av institutionella normer som gynnar barnafödarskor och nyfödda barns överlevnad. Det tycks också som om de flesta kända kulturer har omgärdat födandet med rutiner och regler som delvis hänger direkt samman med de rent fysiologiska behov en blivande mor har när hennes stund är inne. Men det finns också antropologisk forskning som visar att de rutiner som omgärdar en förlossning i mångt och mycket är kulturellt bestämda, och då inte alltid på ett sätt som objektivt kan betraktas som ändamålsenligt ur överlevnadssynpunkt.

Det bör också i alla samhällen ha existerat något man kan kalla för förlossningens egen ekonomi. För att kunna bistå en födande kvinna och hennes

nyfödda barn måste resurser frigöras i form av arbetskraft, men även i form av kläder, föda och värme (det senare nog så viktigt på våra breddgrader om ett spädbarn ska överleva.) Denna resursöverföring har ordnats på olika sätt i olika samhällen och under olika tider, och den tycks som regel ha fått en bestämd organisation i varje social miljö, ibland politiskt bestämd, ibland mer informellt utformad.

Redan tidigt i historien tycks uppgifter kring förlossningar ha professionaliserats så att vissa enskilda personer i lokalsamhället, vanligtvis kvinnor, getts uppgiften att vaka över barns födelse, inte sällan med en större grupp medsystrar omkring sig.

Det förmodligen första kända skriftliga omnämmandet om barnmorskans eller jordemoderns yrke finns i Bibelns Andra Mosebok. Där beskrivs hur två modiga jordegummor under det judiska folkets exil i Egypten, Siphra och Pua, genom list räddar nyfödda gossebarn från det hemska öde som Faraö dömt dem till. Barnmorskan, *maia*, finns också omnämnd som en yrkeskvinna i det antika Grekland och hennes yrkesskicklighet fick benämnas den filosofiskt-pedagogiska metod som Sokrates nyttjade och själv kallade *maieutik*, förlossningskonst – överförd till kunskapsteoriens område.

Barnmorskans tidigmoderna historia

Även om delar av förlossningsvården tycks ha professionaliserats redan under antiken dröjde det fram till medeltiden innan den började organiseras genom politiska beslut. Flera städer i nuvarande Tyskland och Frankrike kungjorde under 1400-talet och framåt regler för barnmorskors rättigheter och skyldigheter inom respektive stads hank och stör. Bestämmelserna reglerade bland annat rätt till arvode och skyldighet att förrätta förlossningar hos fattiga, och hade till syfte att stävja missbruk i olika former. Redan under medeltiden kan man också möta bestämmelser som utestänger andra än av myndigheterna erkända barnmorskor från yrket, dvs förbjuder bönhåseri (som termen löd i skråsamhället.)¹³

Under tidigmodern tid tycks allt fler städer ha skapat regler för förlossningsvården och hur utbild-

ningen av kommande generationer barnmorskor skulle gå till. Samtidigt framträdde några berömda och mycket yrkesskickliga hovbarnmorskor med egna tryckta verk vilket gav möjlighet till bokliga studier av förlossningskonsten, obstetiken.¹⁴

Barnmorskeyrket började, med utgångspunkt i några av kontinentens stora metropoler, från 1600-talet och framåt att uppfylla kriterierna på en profession, det vill säga yrket fick ett avgränsat kompetensområde, en ordnad utbildning och villkor uppställdes för barnmorskeexamen. Denna prövning av kunskapsnivån medförde också ett erkännande från myndigheterna som innebar att examinerade barnmorskorna fick företräde framför andra kvinnor som utövade förlossningskonst.¹⁵

Svensk kunskapsimport från kontinenten

Den svenske läkaren Johan von Hoorn lämnade vid tidig ålder läkarstudierna i Uppsala och fortsatte att studera medicin och obstetrik, ”förlossningskonst”, i Holland, Frankrike och England under 1600-talets sista decennier. Hans läromästare var till stor del ytterst kvalificerade barnmorskor som antingen tjänstgjorde vid kontinentens första barnbördshus som också var undervisningsanstalter, eller hade en framgångsrik privatpraktik. Han upptäckte även att det fanns skickliga manliga läkare som intresserade sig för förlossningskonsten, en specialitet som dithills nedvärderats och ansetts som ett hantverk mer än en vetenskap, och nästan uteslutande utövats av kvinnor. von Hoorn disputerade i Leyden på en avhandling om förlossningskomplikationer och återvände till Sverige 1691.¹⁶

Omedelbart hemkommen började han intressera de statliga myndigheterna, främst Collegium Medicum och kungens råd, för idén att starta en organiserad barnmorskeutbildning i Stockholm. Efter flera år av fruktlösa ansträngningar lyckades von Hoorn 1711 få ett reglemente utfärdat om barnmorskeutbildning i Stockholm. Utbildningen skulle ske i form av lärlingsskap hos någon skicklig jordegumma med minst tio års erfarenhet och avslutas med en muntlig examen inför Collegium Medicum, som också utfärdade barnmorskebrevet innebarande rätt att utöva yrket.¹⁷

Den ed som barnmorskorna svor vid examen innehöll formuleringar som påminner om barnmorske-eder från andra Europeiska länder. Eden började med följande ord:

Jag lofwar och swär wid Gud och hans heliga Evangelium, att jag i alla mina barnmorske-befattningar så skall förhålla mig, som jag inför Gud och mitt samwete ansvara kan, troget följa de kunskaper jag inhemtat och mig från widskepelige företag wakta, så att jag med Guds hjälp och bistånd, ömt, troget och oförtrutet betjena kan hwar och en som mig tillitar, det ware sig hög eller låg, rik eller fattig, och natt eller dag, samt göra min yttersta flit, att qwinnan, som jag hemtas och kallas till, med minsta fara förlöst blifwer, och fostret, så wida möjligt är, med lifwet till werlden kommer och njuter det heliga dopet, samt behörig wård och skötsel.¹⁸

Läkarna och förlossningskonsten

Johan von Hoorn hade alltså stött på högt kvalificerade förlossningsläkare under sin tolv år långa utbildningstid på kontinenten. Själv hyste han den åsikten att såväl män som kvinnor kunde bli skickliga "accoucheurer" (eg. förlossare), eller "ackuschörskor" som de kvinnliga yrkesutövarna senare ibland kom att kallas på svenska. Motståndet mot manliga yrkesutövare var emellertid fortfarande stort. Det kom från tre håll: många läkare ringaktade förlossningskonsten, en del barnaföderskor hade svårt att acceptera manlig assistans och barnmorskorna själva ville behålla sitt kompetensområde oantastat av manliga läkare.

Utvecklingen gick emellertid ovedersägligt mot en ny form av könsarbetsdelning inom detta verksamhetsfält. Den utveckling som startat på kontinenten redan under 1600-talet, då skickliga och framsynta läkare började intressera sig för de gamla kvinnliga kunskaperna i obstetrik, kom under 1700-talet att påverka det svenska Collegium Medicum och en professur i förlossningskonst inrättades i Stockholm 1761. I professorns uppgifter ingick att undervisa såväl manliga som kvinnliga lärjungar i obstetrik.¹⁹

Ett tiotal år efter professurens tillsättande öppnades också ett allmänt barnbördshus i Stockholm, eller som det hette då "Publiqua accouchementshuset" med det dubbla syftet att ge havande kvinnor från hela Sverige tillgång till kvalificerad förlossningsvård, och blivande läkare och barnmorskor tillfälle till praktiskt träning och teoretisk undervisning under ledning av professorn, med biträde av en kvalificerad föreständerska och barnmorska.²⁰ Allmänna barnbördshuset, som anstalten snart döptes om till, lydde under principer som avsåg att garantera jämlikhet och humanitet. Där sades bland annat:

Att de på barnförlossningshuset intagne icke känna annat tvång, än det diet och ordning samt lugn inom huset medföra, och att de i allt det övriga med vänlighet bemötas, både fattiga och rika, samt hållas vid muntert mod: ävensom dem inga sysslor påtvingas, som de med lust och nöje ej vilja sig åtaga.²¹

Vården på Allmänna BB var gratis och personalen var förbjuden att begära drickspengar. Vid full beläggning hade ogifta kvinnor företräde framför gifta och alla som så önskade garanterades full anonymitet. Avsikten var att försöka minska stigmatiseringen av ensamma mödrar och därmed de många barnamorden som myndigheterna vid denna tid började betrakta som ett allvarligt socialt problem.²²

Staten, kyrkan, läkarna och hälsovården

I samband med Sveriges förlust av Finland 1809 och Napoleonkrigens härjningar på kontinenten blev befolkningsfrågan högaktuell i Sverige, vilket den också hade varit under merkantilismens storhetstid. Nu handlade det inte bara om befolkningens mängd utan också befolkningens kvalitet, och då inte minst hos de unga män som kunde skrivas ut till krigstjänst. Det befanns att den manliga ungdomen varken höll måtten när det gällde kroppslängd eller hälsa. Samtidigt influerades intellektuella kretsar i Sverige av tänkare inom och utom landets gränser som hade börjat ivra för en hälsovård i offentlig regi. Litteratörer, läkare och riksdagsmän började intressera sig för läkarvårdens

status i Sverige, och fann mycket övrigt att önska. Förslag framlades att präster borde få medicinsk utbildning för att på så sätt sprida de medicinska kunskanderna över landet, och ett antal teologie studerande tog också examen i "pastoralmedicin". Av olika skäl (som för alltför långt att gå in på i detta sammanhang) blev emellertid prästmedicinen en återvändsgränd.²³

Problemen med den mycket bristfälliga tillgången på medicinsk vård kvarstod dock. Eftersom Sverige var ett land med en statskyrka, som tack vare kyrkoplikt och allmän kyrksamhet erbjöd direktkontakt med snart sagt varje invånare, fann man ändå att kyrkan borde spela en betydande roll i ett kommande hälsovårdssystem. Det uppdrogs därför åt prästerna att från 1813 att ansvara för tillsyn över smittsamma farsoter och övervaka behandlingen av sjukdomsfall. Socknarnas kyrkoråd pålades 1828 ytterligare uppgifter då de blev skyldiga att följa och övervaka utvecklingen vad gällde sjuklighet och hälsovård inom församlingarnas område. Här fick kyrkoherden i egenskap av kyrkorådets ordförande en ny roll, inte som läkare utan snarare som hälsovårdspolitiker, eller "medicinsk polis" som termen löd i början av 1800-talet.

En kombination av specifika historiska förhållanden, ett samarbete kyrka-stat, ideologiska influenser från utlandet, nationella försvarspolitiska problem och en läkarkår som började verka för sina långsiktiga professionella intressen (Svenska läkaresällskapet grundades 1808) skapade ett system där kyrkan och socknen blev viktiga organ för en förbättrad hälsovård. Sedan dröjde det inte länge förrän politiker, läkare och intellektuella var på det klara med att den första förutsättningen för en framgångsrik befolknings- och hälsovårdspolitik var att det fanns ett heltäckande system för professionell förlossningshjälp.

Det innebar bland annat att den så kallade "kvacksalveriparagrafen" som förbjöd utbildade "hjälperskor" att förrätta förlossningar återinfördes i 1819 års barnmorskereglemente. Det stadgade att varje barnaföderska var tvungen att anlita examinerat förlossningsbiträde (dvs. läkare eller utbildad barnmorska) om sådant fanns att tillgå.²⁴ (En lik-

nande paragraf hade införts i barnmorskereglementet 1777 men avskaffats på bondeståndets begäran året efter.) Kvacksalveriparagrafen i barnmorskereglementet förblev emellertid uddlös så länge barnmorska saknades i de flesta svenska socknar.²⁵

Utbildningens betydelse

Från 1822 besattes professuren i obstetrik av Pehr Gustaf Cederschiöld, en person som kom att få stor betydelse för uppkomsten av den arbetsfördelning som än idag är typisk för förhållandet mellan barnmorska och läkare i Sverige. Cederschiöld undervisade – som sina föregångare på posten – såväl blivande barnmorskor som blivande läkare. Som den politiker han också var insåg han att den enda väg som kunde garantera ordentlig standardhöjning inom förlossningsvårdens område var att expandera barnmorskeväsendet och samtidigt höja kunskapsnivån.²⁶ Antalet läkare var vid denna tid knappt fyrahundra i hela landet, varav bara hundra betjänade landsorten. Att lita till läkarkåren för att ge hela det glesbefolkade och vidsträckt landet tillgång till kvalificerad hjälp i samband med förlossningar var alltså helt orealistiskt.²⁷

I stället intensifierades ansträngningarna att förbättra barnmorskeutbildningen, såväl kvantitativt som kvalitativt. En viktig uppgift för att förverkliga lagstiftarens intentioner blev att öka antalet elever, vilket också gjordes. Dessutom garanterades 12 flickor, som barnmorskelösa socknar sänt till utbildning, gratis uppehälle under studietiden. Utbildningen förlängdes till nio månader, och Cederschiöld lyckades även utverka statsmakternas tillstånd att undervisa särskilt skickliga barnmorskor i instrumentalförlossning. Det senare innebar att svenska barnmorskor 1829 fick rätten att, efter speciell examen, använda förlossningstång och andra verktyg vid förlossningar som annars skulle kunnat sluta med barnaföderskans och/eller barnets död.²⁸ Den första som utexaminerades med instrumentträtt var arbetskarlsänkan Anna Svendsdotter från Dala-Järna. Hon fick betyget "utmärkt" och omdömet: "Qvick i tanke. Klok och tänkande i omdöme. Lugn i handling."²⁹

Lösningen att tillåta barnmorskor att bruka instrument var unik för Sverige. I världen i övrigt förblev denna rätt så gott som alltid ett manligt privilegium. Troligen spelade Cederschiölds argumentation roll för riksdagens beslut i det han hävdade att förtroendet för barnmorskeväsendet var beroende av att allmogen insåg nyttan med det, och fick bevis för att utbildade barnmorskor ägde kunskaper som kunde rädda liv. Även läkarkåren kunde, efter viss tvekan, instämma i förslaget då ett av dess övergripande mål gynnades: att få landsbygdens folk att inse att nationens framtid var beroende av ett ut-

byggt och väl fungerande medicinalväsende, där läkare var satta att övervaka verksamheten.³⁰

Vid mitten av 1800-talet existerade alltså en alltmer kvalificerad barnmorskekår, i numerär tillväxt, vars kvalifikationer på obstetriken område stod ungefär lika högt som läkarkårens.³¹ Men läkarkåren började, med inspiration från andra länder, betrakta obstetrikerna som en intressant specialitet och manliga läkare började, tillsammans med barnmorskor, att anlitas vid förlossningar i städernas mest välmående familjer. Det var därmed bäddat för konflikter yrkena emellan.

Under 1800-talet kom obstetrikerna att utgöra en allt viktigare del av läkarutbildningen. Gruppfoto avslöjar att det tidigare kvinnliga yrkesområdet vid seklets slut hade blivit ett statusfyllt manligt yrkesområde. Det är medicinare kandidatkursen som poserar med barn de själva förlöst i Allmänna barnbörds husets trädgård i Stockholm sommaren 1899. Foto Medicinhistoriska museet, Stockholm.

En följdfråga blir om de statliga myndigheterna under 1800-talet i lyckades skapa avgränsade kompetensområden för barnmorskor och läkare, och därmed en fungerande arbetsfördelning på förlossningsvårdens område, och hur den statliga politiken kom att utformas på förlossningsvårdens område. Det är den övergripande fråga som fortsättningen av artikeln kommer att ägnas åt. Men först en utblick utanför Sveriges gränser!

Barnmorskor och läkare, hem eller sjukhus – vad säger historisk forskning om andra länder?

Kvinnor som fött barn i flera länder kan vidimera att seder och bruk kring förlossningen skiljer sig drastiskt åt, även i dagens högindustrialiserade länder.³² Man kan fundera över varför skillnaderna är så stora, och söka efter orsaker i samspelet mellan professioner och stat i olika nationer.

Medan den holländska mamman kan välja om hon vill föda sitt barn på klinik eller med hjälp av barnmorska hemma i den egna sängen är denna valmöjlighet praktiskt taget utesluten i andra västländer. Om man föder på Irland eller i England anses det naturligt att föda liggande på vänster sida, medan den vanliga läget i andra länder har varit (och är i många fall ännu) liggande på rygg, även om även andra kroppsställningar blivit accepterade på senare år. I USA blir den födande nästan alltid assisterad av en läkare, medan det i andra länder kan förekomma både läkare och barnmorska vid förlossningssängen.³³ I några länder, som Sverige och Holland, sköter barnmorskan ensam om förlossningen så länge som inga allvarliga komplikationer inträffar.

De skillnader som skisserats ovan har alla historiska orsaker, orsaker som framför allt härrör från de institutionella system i vilka förlossningsvården utvecklats. Ett sådant institutionellt system utgörs av de olika yrkesgrupper som varit verksamma inom förlossningsvården och de politiska ramar inom vilka förlossningsvården utvecklats, samt den specifika könsarbetsdelning som blivit etablerad. Inte minst har förhållandet på ett samhällsplan mellan de två yrkesgrupperna barnmorskor och läkare blivit bestämmande för arbetsfördelningen vid

den enskilda förlossningen.³⁴ Har förhållandet präglats av samarbete eller konflikt? Hur framgångsrik har respektive yrkesgrupp varit i sina försök att hävda just sitt yrkes kvalifikationer? Vilket yrke har åtnjutit mest förtroende hos familjerna? Svaren på den typen av frågor förklarar till stor del varför den sociala organisationen kring förlossningssituationen ter sig olika i olika länder, visar studier från flera länder, framför allt USA, Storbritannien, Holland, Frankrike och Skandinavien.

Forskningen i anglosaxiska länder har varit starkt upptagen av de professionella konflikterna mellan läkare och barnmorskor, en utveckling som – sedd ur andra länders perspektiv – varit extrem i USA.³⁵ Där försökte det amerikanska läkarförbundet (*American Medical Association, AMA*) under 1800-talets slut och 1900-talets början påverka allmänheten att tillkalla läkare, inte barnmorska, när ett barn skulle födas. Barnmorskorna framställdes som opålitliga och okunniga; det förekom heller inte i USA någon offentligt kontrollerad barnmorskeutbildning som gav utövarna legitimation. Barnmorskeyrket idkades ofta av kvinnor med praktisk erfarenhet men utan teoretisk utbildning, s k *lay midwives*. Resultatet av läkarnas kampanj av blev att barnmorskeyrket med början i de högsta samhällsklasserna så att säga desavouerades, och många delstater utfärdade bestämmelser som försvårade eller omöjliggjorde för barnmorskor att praktisera sitt yrke. I stället inmutade läkarna förlossningsvården som ett eget professionellt fält. Följden blev så småningom att allt färre nordamerikanskor vågade föda utan läkarhjälp eftersom läkarens professions-tillhörighet sågs som garant för en högt kvalificerad vård.

Engelsk historisk forskning har fokuserat på den brittiska statens svaga hållning gentemot krav på reglering av de dåliga sanitära och kunskapsmässiga förhållanden som framfördes under 1800-talet.³⁶ Resultatet blev att den förlossningsvård som erbjöds arbetarklassen höll låg standard, i sin tur resulterande i en på sina håll extremt hög spädbarnsdödlighet, och även mödradödlighet. Inte förrän en bit in på 1900-talet formulerade de brittiska hälsovårdande myndigheterna krav på barnmorskornas

utbildning och iakttagande av säkerhetsföreskrifter, med resultat att ett statligt kontrollsystem infördes.

Detta till trots existerade det i England goda utbildningsanstalter, *Midwifery colleges*, som utexaminerade barnmorskor. De engelska *midwives* organiserade sig med krav på statligt ingripande för reglering av förhållandena inom förlossningsvården, och även för stöd för sin verksamhet som de ansåg vara hotad av läkarkårens allt ivrigare intresse att ta över vården av hemförlossningarna. De engelska privatpraktikerna (*General Practitioners, GPs*) har alltid haft en stark ställning i engelska familjers liv och ett professionellt intresse av etablera kontakt med barnfamiljer redan vid första barnets födelse. En mer eller mindre latent konflikt mellan läkare och barnmorskor påverkar än idag förlossningsvården i Storbritannien.

En ytterligare forskningsinriktning som vuxit sig relativt stark i såväl USA som England har mer inriktat sig på medikaliseringen och patologiseringen av födandet i den anglosaxiska världen, en utveckling som fått till följd att kvinnans förmåga att ta kontroll över sin förlossning har nedvärderats till förmån för de professionellas roll i sammanhanget.³⁷

Den senare typen av kritisk forskning, där barnets eller barnafödelskans behov står i fokus, förekommer även i andra länder där förlossningsvården präglats av en högteknologisk utveckling, som exempelvis Frankrike.³⁸ En studie visar också att detta land följt ett annat mönster när det gäller födandes institutionalisering än andra länder. I Frankrike var det under en lång period vanligt att kvinnor, i stället för att föda i sitt eget hem, födde barn hemma hos en barnmorska som drev ett förlossningshem.³⁹ Historiskt sett skedde därför övergången från hemförlossning till sjukhusförlossning i Frankrike via en mellanform, den lilla privata förlossningskliniken.

Holländska forskare har bland annat fokuserat på födelsens kulturella organisation i Nederländerna där hemförlossningen länge har haft ett starkt symbolvärde. En intressant fråga är varför hemförlossningar i Nederländerna åtnjuter en legitimitet, i form av såväl befolkningens som statsmakternas

förtroende, som saknas i övriga industriländer i dagens Europa.⁴⁰

När det gäller Skandinavien finns det två större norska studier, en som behandlar förlossningens historia, framför allt ur den födandes perspektiv, och en som behandlar den norska jordemorprofessionen, delvis i jämförelse med Sverige.⁴¹ Det visar sig där att den norska "jormor" har en mindre självständig yrkesroll än sin svenska motsvarighet, och att läkaren i motsvarande grad har en starkare ställning. Till exempel är det gynekologer som utför kontrollerna under norska kvinnors graviditet, medan samma typ av kontroll på de svenska mödravårdscentralerna i allmänhet görs av barnmorskor. Detsamma gäller preventivmedelsrådgivning där svenska barnmorskor äger rätt att skriva recept och sätta in spiral, något de norska kollegerna ej får göra. De skillnader i kompetensområdets storlek som historiskt funnits mellan länderna har snarast accentuerats under efterkrigstiden.

En svensk-dansk forskare har undersökt processerna när födandet hospitaliserades i Danmark och Sverige och funnit intressanta skillnader.⁴² I Danmark var det långt in på 1970-talet relativt vanligt med hemförlossningar medan de var helt avskaffade på andra sidan Öresund. Varför denna skillnad? Det tycks som den medicinska kulturen i Danmark länge var mer öppen för småskalighet och traditionella värden än den stordriftsinställda, modernistiska svenska folkhemskulturen. När det gäller barnmorskans utbildning och ställning har det dock funnits stora likheter mellan Danmark och Sverige historiskt sett. I båda länderna intresserade sig staten tidigt för att skapa ett politiskt reglerat förlossningssystem som framför allt byggde på en välutbildad och väl kontrollerad barnmorskekår, väl utspridd över landet för att garantera tillgänglighet för alla befolkningsgrupper.

Den svenska modellen för arbetsfördelning mellan läkare och barnmorskor

Efter denna snabbtur genom förlossningens organisationshistoria ur internationellt perspektiv är det dags att återvända hem igen. I Sverige har vi, som

ovan antytts, en situation där centralmakten förhållandevis tidigt ”lade sig i” hur förlossningsvården fungerade lokalt, och utfärdade lagar och förordningar med målet att förse hela Sverige med kuning och statligt kontrollerad förlossningspersonal. Som den amerikanske professionsteoretikern Andrew Abbott uttrycker det:

Förutom teknologi, organisationer, och det organisationernas samhälle som följt efter, har även andra sociala faktorer verkat för eller mot professionalisering. Särskilt är det så att sociala rörelser identifierar sociala problem som senare blir till potentiellt expertarbete. Professionella är ofta ledare av sådana rörelser eller så blir ledarna så småningom professionella.⁴³

Det typiska för det professionella fältet handlar om här är att rörelserna i Sverige inte bara gjorde sig hörda utanför de offentliga institutionerna, bland intellektuella, professionella och engagerade privatpersoner, utan redan från början engagerade riksdag och ämbetsverk. Den i sammanhanget viktigaste gruppen professionella, läkarna, var sedan 1600-talet nära knuten till statsmakterna genom Collegium Medicum, en institution som 1812 gjordes till ett regelrätt ämbetsverk, Sundhetskollegium.⁴⁴

Samtidigt är det dags att introducera en ytterligare aktör: barnaföderskorna. Hur de ställde sig till en moderniserad och professionaliserad förlossningsvård, och till läkarna respektive barnmorskorna, är naturligtvis också av intresse. De kunde välja att föda med professionell assistans av barnmorska eller läkare, eller göra motstånd mot professionaliseringen av förlossningsvården genom att i det längsta hålla fast vid den traditionella formen för förlossningsvård: bistånd från kvinnliga släktingar eller grannar, tillsammans med en erfaren hjälpgumma eller hjälphustru (vad hon nu kallades lokalt.) Redan på slutet av 1700-talet kunde också barnaföderskor i Stockholm välja om de ville föda i hemmet eller på institution, och under 18- och 1900-talet utsträcktes den valmöjligheten till att gälla fler delar av Sverige.⁴⁵

De fyra aktörerna

Fyra aktörer är nu presenterade: Medicinalstyrelsen (tidigare kallad Sundhetskollegium och dessförinnan Collegium Medicum), läkarkåren, barnmorskekåren och barnaföderskorna. Dessa kollektiv har en central roll när det gäller att förstå varför förlossningsvården fick den utformning den fick under 1800-talet. När seklet var slut var de principer för arbetsfördelning mellan barnmorskor och läkare redan etablerade som kom att prägla yrkenas förhållanden till varandra i Sverige under hela 1900-talet. Men innan vi når så långt behöver var och en av de fyra kollektiva aktörerna en ytterligare presentation, och då inte minst de spår de lämnat efter sig i de svenska arkiven.

Medicinalstyrelsen

Den gamla, nu föråldrade, termen *medicinalverket* ger associationer till praktisk verksamhet och till andra ämbetsverk med verkställande uppgifter i hela landet, som t ex postverket. Med begreppet avsågs en helhet bestående av det centrala ämbetsverket i Stockholm, de tjänsteläkare som var direkt underställda ämbetsverket, övriga läkare och samtliga landets barnmorskor vars verksamhet främst reglerades i ett barnmorskereglemente.

Medicinalstyrelsen (till 1878 Sundhetskollegium) övervakade via provinsialläkarna att barnmorskeväsendet fungerade enligt lag och hävdvunnen praxis, inte minst när klagomål väcktes eller det blev fråga om rättsprocesser där barnmorskor var inblandade. Vad vi nu kallar ”flygande inspektioner” skulle göras genom att provinsialläkaren, när han hade vägarna förbi, styrde kosan mot barnmorskebostaden, förhörde barnmorskorna på hennes kunskaper och tillsåg att hennes utrustning var ren och komplett.⁴⁶

1890 infördes en mellannivå i byråkratin genom att en förste provinsialläkartjänst inrättades i varje län med syfte att samordna och övervaka provinsialläkarnas arbete. På ett tidigt stadium gjorde dessa förste provinsialläkare klart att en uppryckning av barnmorskeväsendet stod högt på dagordningen. Det första steget var att ingripa på ett mer beslutssamt sätt mot den ickeprofessionella förlossnings-

vården, det vill säga den som utövades av kvinnor utan barnmorskeexamen.⁴⁷

Medicinalstyrelsens arkiv innehåller en rik korrespondens mellan tjänstemän på olika nivåer inom medicinalverket rörande förlossningsvårdens administration och praktiska verksamhet, men också en ganska omfattande korrespondens mellan rättsliga instanser och medicinalstyrelsen, och enskilda personer och medicinalstyrelsen. Det framgår tydligt att barnmorskorna uppfattades som viktiga personer i lokalsamhället, vilket bland annat följande brev från Burträsk i Västerbotten visar.⁴⁸

Undertecknade Hemmansegare samt åboer inom Barnmorskan C. N:s distrikt, taga oss härmed friheten hos vederbörande göra förfrågan huruvida det kan vara Läkaren på platsen, eller hvilken eller hvad, som kan vara orsaken till att Barnmorskan N., som i 40 år, med stor skicklighet och omsorg och utan anmärkning, skött sina åligganden till allas synnerliga belåtenhet, nu af för oss outgrundliga skäl, är satt utom tjänstgöring, och vi i följd deraf ej få anlita henne. Wi frågar äfven om det ej kan finnas någon möjlighet, att få barnmorskan N. åter insatt i sin tjänst, då flere byar äro i behof af hennes hjälp, och våra hustrur som hysa ett stort förtroende till henne derigenom kunna blifva lugnade.⁴⁹

Barnmorskorna utgjorde under 1800-talet basen i medicinalverkets personal. Vid sekelskiftet 1900 fanns i Sverige 2 782 barnmorskor och 462 tjänsteläkare inom medicinalverket.⁵⁰

Förutom förlossningsvården hade barnmorskor skyldighet att i samarbete med församlingarnas klockare tillse att den obligatoriska smittkoppsvaccinationen av barn genomfördes. I realiteten skötte barnmorskor flera hälso- och sjukvårdande uppgifter, inte sällan med stöd från den församling där de var verksamma, där det också kunde finnas ett sockenapotek. Kring detta utvidgade kompetensområde uppkom mot slutet av 1800-talet stridigheter genom att läkarkåren fick allt svårare att tolerera att barnmorskekåren fungerade som "barfotaläkare". Med tiden kom medicinalstyrelsen att i visa fall ingripa mot barnmorskors idkande av sjukvård, och kom inte sällan i konflikt med lokala

makthavare som önskade bibehålla ett system där barnmorskorna t ex kunde ge första hjälpen i läkares frånvaro.⁵¹

Vi ska titta närmare på en sådan typ av organisation. I Östra Stenby, Östergötland, avlönades sockenbarnmorskan för att ge första hjälpen vid sjukdoms- och olycksfall och sköta ett läkemedelsförråd. Hon tjänstgjorde som föregångare till distriktsköterskan och remitterade de patienter hon inte kunde hjälpa till doktorn i närmaste stad, Söderköping.⁵² Barnmorskan blev 1898, i samband med ett fall av "inklämt bräck" som hon behandlat, anmäld till medicinalstyrelsen som beskyllde henne för "hänsynslös tilltagsenhet". Däremot försvarades och hyllades hon av socknens potentater. De ville inte acceptera medicinalstyrelsens inblandning, och tyckte att deras hälsovårdssystem fungerade väl. Det hjälpte inte. Medicinalstyrelsen ansåg det som föråldrat att tilldela en barnmorska andra medicinska befogenheter än att sköta normalförlossningar.

Konflikten i Östra Stenby var bara en liten detalj i en större konflikt som präglade övergången från ett äldre system där barnmorskors verksamhetsfält var ganska stort och löst definierat, till ett modernare, trängre och fastare avgränsat kompetensområde.⁵³

Replikväxlingen angående hälsovården i Östra Stenby ger också exempel på den rikhaltiga korrespondens som Medicinalstyrelsens arkiv innehåller. Medicinalstyrelsen expedierade årligen uppåt åtta tusen skrivelser av de mest skilda slag, av vilka en del rörde förlossningsvården. Ett "Diarium över barnmorskeärenden" underlättar avsevärt forskning om förlossningsvården under den perioden. (Tyvärr saknas liknande diarier för övriga perioder.) Korrespondensen sköttes från medicinalstyrelsens sida av stor fermitet vilket så vitt man kan bedöma gjorde den centrala kontrollen av förlossningsvården både snabb och effektiv.⁵⁴

Medicinalstyrelsens ledamöter och personal bestod nästan uteslutande av läkare. (Undantagen var de tjänstemän som i egenskap av apotekare och veterinärer handlade ärenden rörande apoteks- och veterinärväsendet.) Genom att Medicinalstyrelsen

kom att sysselsätta allt fler läkare när myndighetens verksamhetsfält expanderade blev ämbetsverket en möjlig och viktig slutpost för de läkare som tänkte sig en karriär inom den statliga byråkratin. Det finns skäl att tro att det uppstod starka personliga band mellan den svenska läkarkåren och Medicinalstyrelsen, men om detta vet vi ännu mycket litet.

Läkarkåren

Vid 1800-talets slut hade Sverige cirka tusen läkare varav ungefär hälften utgjordes av tjänsteläkare i stat, kommuner och ämbetsverk. Läkartätheten var betydligt lägre i Sverige än i andra länder. Medan det i Danmark och Norge 1880 fanns en läkare att tillgå per 3-4 000 invånare ungefär, gavs det i Sverige endast en läkare på över 8 000 invånare.⁵⁵ Den svaga tillgången på läkare är en faktor som bör tas med i beräkningen då man försöker förstå den speciella utformning som förlossningsvården fick i vårt land.

En strikt uppdelning av läkarkåren i privatpraktiker och offentliganställda läkare är svår att göra eftersom många läkare kombinerade en privat praktik med uppdrag inom offentlig verksamhet. Tillgängliga data, som tyvärr berör en senare period än den som här behandlas, tyder på att Sveriges läkare i större utsträckning än andra länders var offentliganställda och att privatpraktikerna följaktligen var förhållandevis få.⁵⁶

Sedan år 1808 var läkarna, som tidigare nämnts, organiserade i Svenska läkaresällskapet, ett vetenskapligt sällskap. Originalprotokollen förvaras på Riksarkivet där också de olika specialistföreningarnas arkiv finns. "Svenska Läkaresällskapets förhandlingar" kallas protokollen från varje veckomöte som trycktes häftesvis och sändes ut till medlemmarna. Från 1839 utgavs även en tidskrift, *Hygiea*, som innehöll vetenskapliga artiklar, notiser och recensioner. Protokollen och tidskriften ger en god inblick i hur läkarna som grupp, och även enskilda läkare, förhöll sig till förlossningsvårdens utveckling.⁵⁷

För att studera professionaliseringen av läkaryrket är en annan viktig källa protokollen från de nationella läkarmöten som hölls med jämna mel-

lanrum med början sommaren 1885. Av samma skäl är det i det här sammanhanget också intressant att studera t ex Allmänna BB:s relationer till Karolinska institutet och läkarutbildningen, statliga institutioner vars arkiv också förvaras i Riksarkivet och där läkarkårens inställning till förlossningsvården kommer till uttryck.

Läkarkåren och dess institutioner har producerat ett stort källmaterial, men trots det goda källäget – eller kanske på grund av materialets omfattning – har ingen historiker hittills tagit sig an uppgiften att utforska läkarkårens roll i svensk politik på ett övergripande plan. Det är en stor brist att det saknas en översikt över läkarnas historia i Sverige.

Barnmorskorna

Som tidigare sagts utgjordes basen i det svenska medicinalväsendet under 1800-talet av barnmorskorna som utgjorde den numerärt största yrkesgruppen och innehade hade den lägsta positionen i den medicinska byråkratin.⁵⁸ Yrkets juridiska villkor reglerades i barnmorskereglementet som undergick vissa förändringar 1819, 1840 och 1856 men där grunddragen förblev desamma från 1700-talet till 1900-talets början.

Barnmorskor i Sverige var under perioden antingen privatpraktiserande, anställda av stat, stad eller kommun, eller hade både privat praktik och inkomster från offentlig verksamhet. Det senaste var inte ovanligt eftersom sockenbarnmorskan visserligen var anställd av kommunen men samtidigt hade rätt att ta emot arvode av sockeninnevånarna, med undantag för de riktigt fattiga som var befriade från avgift för förlossningshjälp. Anställningsvillkoren varierade kraftigt, men det vanliga var att barnmorskan hade fri bostad och ved samt en mindre, fast årslön. Uppgifter om de lokala villkoren står att finna i protokoll från kyrkoråd, sockenstämmor och kommunalstämmor.

Barnmorskorna var den kvinnliga yrkesgrupp som först organiserade sig fackligt i Sverige och deras organisationer var produktiva i skrift, om än i mindre utsträckning än läkarnas. Det är därför möjligt för forskaren att ganska noggrant följa barnmorskornas fackliga och professionella kamp

Barnmorskeundervisningen skildes under 1800-talet från läkarnas utbildning i obstetrik. Många unga kvinnor sökte sig till "barnmorskeläroverken" i Stockholm, Göteborg eller Lund för att få barnmorskeexamen och ett ansett och efterfrågat yrke. Instruktionsbarnmorskan Elisabet Sebardt (t.v. i bilden) ledde kring sekelskiftet 1900 den kliniska undervisningen vid Södra BB i Stockholm och var också under många år ordförande i Stockholms barnmorskesällskap. Foto Tjänstemannarörelsens arkiv och museum.

för att hävda sina yrkesintressen. Redan 1885-86 bildades de första lokala organisationerna i Göteborg och Stockholm och riksmöten för barnmorskor hölls regelbundet från 1886 och framåt. Protokoll och andra handlingar från dem finns bevarade i Tjänstemannarörelsens arkiv och museum, TAM. De lokala sällskapens efterlämnade material torde kunna sökas i lands- och stadsarkiv.

En annan viktig källa för inblick i de villkor som barnmorskor levde under och förlossningsvårdens praxis utgörs av tidskriften *Jordemodern* som började utkomma 1888 med tolv nummer årligen. Tidningen utgavs till en början på privat basis av läkaren Wilhelm Wretling och hade både vetenskapligt och fackligt innehåll. Möjligheten att publicera sig utnyttjades flitigt av barnmorskorna, och *Jordemodern* är därför en viktig källa när det gäller barnmorskeåkrens organisationers och enskilda medlemmars åsikter och ställningstaganden. Inte sällan framträdde även läkare med specialintresse för förlossningsvården som skribenter i *Jordemodern*.

På Riksarkivet återfinns de rapporter som barnmorskor enligt lag var tvungna att lämna om utförda instrumentförlossningar sedan 1829, medan de barnmorskedagböcker som blev obligatoriska 1881 (och där alla utförda förlossningar skulle protokollföras) som regel har överförts till stads-, landstings- eller landsarkiv. Tyvärr verkar många barnmorskedagböcker saknas i arkiven. Förmodligen har de inte sällan blivit kvar hos barnmorskan när hon avled och då betraktats som familjens egendom, eller förkommit på annat sätt.

Barnaföderskorna

När det gäller barnaföderskornas inställning till de gamla hjälpgummorna, till barnmorskor och läkare och till sjukhus- eller hemförlossning vore det säkert möjligt att finna intressanta tankar och värderingar uttryckta i brev och dagböcker från den aktuella tiden. Att genomföra den typen av forskning är dock mycket tidskrävande, och därför återstod i det här sammanhanget ett enklare alternativ, nämligen möjligheten att studera hur kvinnorna faktiskt handlade. Kallade de på utbildad barnmorska, om

sådan fanns i trakten, eller brydde de sig inte om det? Ansträngde de sig att söka upp en läkare även om han bodde långt bort? Valde de att föda hemma även om det fanns tillgång till förlossningsanstalt inom rimligt avstånd?

Den statistik som fördes talar här sitt tydliga språk. Det finns en stark tendens att kvinnor såväl på landet som i staden anlätade utbildade barnmorskor när sådana fanns att tillgå, även om undantag förekom. Från 1870-talet skedde en snabb ökning av andelen förlossningar som skötts med examinerat förlossningsbiträde så att tre av fyra förlossningar under 1800-talets sista decennium sköttes av utbildad barnmorska. I dessa fall finns i födelse- och dopboken där barnet är infört ”ex.” som anteckning i kanten, vilket betyder ”examinerat förlossningsbiträde”. Det kom dock att dröja in på nästa sekel innan alla kommuner fick tillgång till barnmorska och förtroendet för det professionella förlossningssystemet blev riktigt grundmurat i alla befolkningslager.

Det tycks som om barnaföderskorna i Sverige, till skillnad från en del andra länder, tenderat att söka sig till förlossningshem och BB när möjligheten funnits, förmodligen delvis beroende på att avgiftspolitikerna i allmänhet gynnat anstaltsvård på hemförlossningarnas bekostnad. Vid universitetsstädernas undervisningssjukhus var vården gratis (som ett medel att förse läkarstudenterna med ett stort undervisningsmaterial) och av hög kvalitet. Även andra städer valde att sätta avgiftstaket ganska lågt och därmed ge den offentligt finansierade anstalten konkurrensfördelar framför de privatpraktiserande barnmorskorna.⁵⁹ En följd av den generellt sett stora tillströmningen till institutionsvården blev att den stad som hade längst anstaltstradition, nämligen Stockholm, kunde uppvisa en internationellt sett ovanligt hög andel anstaltsförlossningar redan vid sekelskiftet 1900. Nästan hälften av alla nya stockholmare såg då dagens ljus på något av de tre barnbördshusen, varav de två största drevs med skattemedel⁶⁰ och ett mindre ägdes av ett filantropiskt sällskap.⁶¹

Att kombinera olika typer av källor

Som tidigare sagts måste forskaren fråga sig hur och varför de statliga myndigheterna under 1800-talet skapade en förlossningsvård i offentlig regi som innebar att allt fler familjer varje år erbjöds – och tog emot – professionell hjälp i den stund ett barn skulle födas. Som vi har sett växte den organiserade förlossningsvården fram successivt i samspel mellan medicinalstyrelse, läkarkår, enskilda dynamiska läkare och andra ”opinionsbildare”. Endast ett studium av olika typer av källserier kan ge en rättvisande bild av denna komplexa process.

Här krävs det att forskaren tar sig an riksdagsprotokoll, lagtexter, Medicinalstyrelsens olika källtyper, läkarkårens tidskrifter och övriga dokumentation av sin verksamhet, och barnmorskekårens press och protokoll när de finns. Att till exempel bara studera läkarkårens eget material skulle lätt få till följd att läkarkåren uppfattades som den drivande kraften i utvecklingen. Å andra sidan skulle ett studium av enbart riksdagstryck förmodligen övervärdera riksdagsmännens betydelse i sammanhanget. Om forskaren vill att frågeställningarna ska styra framställningen, och har någon typ av teori att relatera till, så medför det också att hon eller han måste vara beredd att ta i tu med källserier av olika karaktär, jämföra, kontrastera och vara något av deckare för att klargöra sammanhangen, allt i syfte att ge en rättvis bild av de olika aktörernas egna insatser.

Att utnyttja olika källor ger också möjlighet till att tillvara den dramatiska dimensionen hos ett ämne, genom att källorna med sin olika proveniens ofta speglar olika uppfattningar. Det var aldrig givet hur förlossningsvården skulle organiseras i framtiden. Skulle samhället erbjuda förlossningsvård i offentlig eller privat regi? Skulle förbudet mot oexaminerade ”hjälperskor” sättas i verket, eller skulle det förbli en skrivbordsprodukt? Skulle de förhållandevis självständiga barnmorskorna ersättas med lydiga sköterskor?⁶² Kort sagt, historien måste skrivas framlänges och som forskare gäller det att sätta sig in i en situation det inget var givet, och glömma att vi nu sitter med facit i hand.⁶³

Det vi vet är att Medicinalstyrelsen så småningom skapade avgränsade kompetensområden för barnmorskor och läkare, men om detaljerna rådde aldrig enighet och ingendera parten var någonsin helt nöjd med den situation som rådde. Generellt sett kan man säga att barnmorskorna värjde sig mot varje minskning av sitt kompetensområde och ställde krav på längre och mer kvalificerad utbildning, något som läkarna och Medicinalstyrelsen i det längsta motsatte sig.⁶⁴

Att som jag gjort avstå från vissa typer av källor kan naturligtvis också ha sina risker. Om man bortser från kvinnors minnen av (och farhågor inför) sina förlossningar blir det naturligtvis en aspekt som saknas. I värsta fall kan det innebära att vår bild av förlossningsvården snedvrids. Kanske den framstår som mer välorganiserad och efter omständigheterna säker än den egentligen var? Fullständighet i användandet av olika källor är naturligtvis eftersträvansvärd för alla forskare, men inte alltid möjlig att uppnå eftersom tid och krassa villkor (som förordnanden och forskningsbidrag) sätter gränser för vad som är möjligt. Att inse att den bild man som forskare erbjuder läsaren är preliminär och kan revideras när nya källserier bearbetas skapar en viss ödmjukhet i arbetet.

Det kan även finnas intressanta uppgifter i material som man inte i omedelbart betraktar som relevanta källserier. De protokoll över kungliga nedkomster som finns bevarade intill våra dagar visar bland annat hur 1600-talets hovbarnmorska, med de bästa referenser inkallad från Tyskland, på 1700-talet efterträdde av läkare och barnmorska. Med tiden blev det kutym att professorn i obstetrik vid Karolinska institutet hjälpte de kungliga barnen till världen (under unionstiden någon gång biträdd av sin motsvarighet i Kristiania).⁶⁵ Hanteringen av de kungliga förlossningarna belyser därmed övergången från kvinnligt till manligt inom förlossningsvården, och akademiseringen av obstetrik.

För den som är intresserad av faderns närvaro vid förlossningar i äldre tider ger dessa källor också ett intressant material, liksom de inblickar de ger i offentligheten kring de kungliga nedkomsterna, när drottningar och kronprinsessor födde barn bakom

en skärm eller en halvöppen dörr, medan högadeln, ärkebiskopen och rådet med fruar i galadräkt drack och glammade förväntansfullt några meter därfån.⁶⁶

När det gäller sederna i folkens breda lager när det gäller förlossningar, amning och annan uppfödning av späda barn är en förnämlig källa de provinsialläkarberättelser som finns bevarade. Provinsialläkarna rapporterade regelbundet om hälsoförhållanden och näraliggande ämnen till Sundhetskollegium/Medicinalstyrelsen (i vars arkiv de insända rapporterna återfinns), men dessa läkare bildade också egna arkiv, innehållsrika eller mer fragmentariska, som förvaras i landsarkiven. De enskilda läkarna var ibland skriftställare som utgav broschyrer och pamfletter om hälsofrågor eller andra spörsmål, och innehade positioner inom andra verksamhetsområden. Ett exempel på en mångkunnig och mångförfaren man är den ovan omnämnde Pehr Gustaf Cedershiöld vars verksamhet man kan följa i adelsståndens protokoll, i de läroböcker han utgav, i yttranden till Sundhetskollegium, i personliga små notiser och mera formella handlingar från barnmorskeläroanstalten i Stockholm.

”Barnmorskeläroverken” i Stockholm, Lund och Göteborg utgjorde egna samhällen i miniatyr vars inre liv var livligt och strängt på samma gång, vilket en sentida rektor visat i en monografi över ”sin” skola.⁶⁷ Kring det speciella barnmorskesystemet som praktiserades i Skåne och Blekinge under hela 1800-talet (vars särart jag inte kan gå in på här), och de båda landskapens utbildningsanstalt i Lund har däremot ingen forskning gjorts.

Till sist skulle jag vilja slå ett slag för det rättsliga materialet i detta sammanhang. Barnmorskor vittnade ofta i mål som t ex gällde fosterfördrivning eller barnamord, och blev emellanåt åtalade själva för sådana brott eller förseelser i samband med förlossningar. De omsorgsfulla undersökningar som gjordes inför och under en rättegång av den arten kan många gånger ge värdefulla inblickar i intima detaljer kring den mänskliga reproduktionens olika aspekter, detaljer som allt annat källmaterial tiger om.⁶⁸

Jag tror därför inte att jag överdriver om jag säger att det i varje stads- eller landsarkiv finns handlingar som på ett eller annat sätt berör förlossningsvårdens organisation och funktion under 1800-talet.

Män och kvinnor i vården

Lika viktigt som det är att tillvarata alla tillgängliga typer av källor för att lösa ett forskningsproblem, lika viktigt är det att fundera över det omgivande samhället och hur det såg ut under den tid som man studerar, det vill säga det som historiker brukar kalla för *kontexten*. Inte minst viktigt är det att fundera över hur dåtidens genusuppfattning konstituerades. Vad ”fick” kvinnor göra och vad ”fick” män göra enligt tidens sed? Där fanns det, som tidigare antytts, olika uppfattningar i olika delar av landet och i olika samhällsklasser.

Generellt sett kan man kanske säga att barnmorskeväsendet under hela 1800-talet präglades av en kvinnouppfattning som stod ”bondmoran” nära. På 1870-talet hette det att det blev bäst barnmorskor av ”qvinno födda och uppfödda på landet, med enkla lefnadsvanor och rena seder, samt begåfvade med det praktiska förstånd, som i så hög grad utmärker den svenska allmogen.”⁶⁹ Det finns gott om belägg för paralleller mellan den kraftfulla och självständiga bondhustrun och det arketyppiska barnmorskeidealet. Lärarna på barnmorskeutbildningen hyste i allmänhet en skeptisk inställning till elever från överklassen, med undantag av enstaka djupt religiösa unga kvinnor som såg yrket som ett kall.⁷⁰

Vi har också sett att barnmorskorna kompetensområde i Sverige kom att bli större än i andra länder. Kraftfullheten och den stora arbetsförmågan framställdes som ideal, men dessa egenskaper förblev naturligtvis inte oomstridda i en epok där många opinionsbildare – inte minst kvinnoläkare – starkt poängterade kvinnors mindre kroppskrafter och tankeförmåga jämfört med mäns.⁷¹ Det stora kompetensområde som svenska barnmorskor hade tillgång till ifrågasattes även av vissa barnmorskelärare men dessa meningsmotsättningar var delvis

geografiskt betingade. I Sydsverige där läkartillgången var relativt god ansågs det mindre behövt att barnmorskor utrustades med rätt använda förlossningsinstrument.⁷² I mellersta och norra Sverige däremot, där avstånden var långa och få läkare tjänstgjorde på landsbygden ansågs det nödvändigt att barnmorskor fick behålla rätten att använda förlossningstång och andra verktyg.⁷³ Kanske kan detta också ses som en variant av den strängare könsarbetsdelningen i Sydsverige och den större pragmatism som präglade arbetsdelningen i norra Sverige?

När det gäller förlossningsvården har vi sett att det fanns en tid när obstetrikern var en rent kvinnlig specialitet och där den hierarki som skapades inom den professionella grupp som sysslade med födslohjälp var enkönat kvinnlig. Vi har också iakttagit en förändring när läkarna kom in i bilden som konkurrenter till barnmorskorna. Även om ett litet antal kvinnliga läkare förekom i Sverige under 1800-talets sista decennier kunde de inte utbilda sig till specialister i obstetrik genom att de som kvinnor var uteslutna från sjukhusanställning. Läkarkåren inom förlossningsvården kom därför att bli hundraprocentigt manlig.⁷⁴

Resultatet av den konflikt som då uppstod mellan den manliga medicinska professionen och den kvinnliga barnmorskeprofessionen kan inte enbart förstås utifrån kulturella förhållanden. Analysen måste också ta hänsyn till de maktstrukturer grundade på kön som existerade i samhället, i det här sammanhanget framför allt inom medicinalväsendet där alla maktbefogenheter under perioden utövades av män, och barnmorskekåren saknade egna företrädare. Vi får heller inte glömma att hela det politiska systemet var enkönat manligt under 1800-talet och att kvinnor således hade mycket svårt att göra sig hörda i politiska sammanhang.

Att barnmorskeförbundet när det bildades vid sekelskiftet 1900 fick en manlig ordförande kan naturligtvis betraktas som ett utslag av kvinnekönets allmänna underordning. Men det kan också ses som ett tecken på att förbundsmedlemmarna insåg att en manlig företrädare skulle kunna öppna fler dörrar till riksdag och medicinalstyrelse än en

kvinnlig, och därmed bättre föra fram barnmorskornas sak.⁷⁵

Ovanstående anmärkningar om genusordningens betydelse för förståelsen av hur förhållandet mellan en manlig och en kvinnlig profession kom att gestalta sig har inga anspråk på att vara fullständiga. Avsikten är snarare att visa på att en analys av kulturellt bestämda könsuppfattningar och av samhällets könsmaktsstrukturer är nödvändig för att placera in professionella strategier i en kontext som gör dem begripliga. Ofta är det också nödvändigt att para genusanalysen med en analys i klasstermer.

Det professionella systemet

Som tidigare visats har den svenska läkarkåren under flera århundraden haft nära relationer till staten, och försett Medicinalstyrelsen med personal som skulle övervaka och leda den medicinska vården. Hur kan det komma sig att det professionella systemet ser olika ut i olika länder och uppvisar olika förhållningssätt till staten?

Vi ska här återvända till professionsteoretikern Andrew Abbott som menar att staten och andra "sociala krafter" ger olika professioner motstånd eller stöd, i form av informell eller formell auktoritet, det vill säga jurisdiktion att utföra vissa arbetsuppgifter.⁷⁶

Man förstår kanske lättast vad Abbott avser om man gör en internationell jämförelse. I USA, menar han, har läkarprofessionen börjat med att skapa sig en informell auktoritet, medan professionerna på den europeiska kontinenten snarare uppnått sitt professionella utrymme via jurisdiktion att utöva yrket. Abbott anser att Frankrike är extremexemplet när det gäller statlig aktivitet som gynnat professionaliseringen.⁷⁷

Abbotts analys bekräftas av andra professionaliseringsforskare som särskilt ett kontinentalt system där professionaliseringen skett i tät interaktion med offentliga myndigheter, och ett anglosaxiskt system där professionaliseringen skett mer autonomt, vilket oftare skapat konflikter med statsmakten. Den anglosaxiska modellen kännetecknas också av att självständiga yrkesorganisationer utö-

var rättigheter och skyldigheter som i den kontinentala modellen utövas av politiska organ.⁷⁸

Men även i ett statligt dominerat system är jurisdiktionerna aldrig slutgiltiga, och det kan uppstå konkurrens mellan professioner. Det formeras ett system där professionerna slåss om att utföra vissa uppgifter, och att slippa andra. I kampen om ett visst verksamhetsfält är det nämligen inte så enkelt att alla professioner vill utföra så mycket arbete som möjligt. Professioner vill också ha makt. Makt får de framför allt genom att samverka med de politiska institutionerna och andra inflytelserika krafter i samhället.

När vissa professioner får större och större jurisdiktioner, så utvecklar de underlydande grupper som utför det arbete de leder. Om vi definierar makt som skapandet av den typen av arbetsdelning, så kan vi mäta dess utsträckning genom att studera storleken på olika professionella grupper. De dominerande grupperna krymper relativt när de underordnade blir fler.⁷⁹

Abbotts analys kan hjälpa oss att förstå varför läkarkåren i "fann sig i" en situation där de svenska barnmorskorna ålades ett större kompetensområde än vad som varit vanligt internationellt. För att uppnå viktiga mål för professionen, menar Abbott nämligen, kan det vara lönsamt att avstå från uppgifter, men i stället få rätt att kontrollera en annan professions arbete med just dessa arbetsuppgifter. Det är därför konstruktivt att betrakta läkaryrket och barnmorskeyrket som två delar i ett professionellt system. Förhållandet yrkena emellan bestäms dels av utgången av yrkesmässiga konflikter kring de uppgifter som måste utföras, dels av staten, i Sverige främst riksdagen och Medicinalstyrelsen.

Välfärdspolitik och förlossningsvård

Den kände engelska välfärdsteoretikern Richard Titmuss införde för cirka 25 år sedan en kategorisering av olika välfärdsstater i olika idealtyper. Han renodlade tre idealtypiska modeller för socialpolitik som han kallade den marginella modellen, prestationsmodellen (som inte är av intresse just här) och den institutionellt omfördelade modellen.⁸⁰ Titmuss avsåg med sin typologi av karaktäri-

sera olika länders socialpolitik som helheter och inte i första hand kategorisera enskilda delar av socialpolitiken. Samtidigt går det naturligtvis att definiera de principer som är vägledande på ett visst socialpolitiskt fält (åldringsvården, barnavården eller, som här, förlossningsvården) i förhållande till idealtyperna.

Den marginella modellen utgår från att familjen och släkten förväntas bistå den individ som inte själv klarar att tillgodose sina grundläggande behov genom utbudet på marknaden – det må vara varumarknaden, arbetsmarknaden eller bostadsmarknaden. Först när det informella sociala skyddsnätet fallerar bör socialpolitiken komma in i bilden, enligt den marginella modellen. Detta innebär i sin tur att staten/landstinget/kommunen ingriper endast i undantagsfall och att hjälp bör utdelas selektivt. Denna typ av tänkande utgjorde ett typiskt drag i 1700-talets och 1800-talets svenska fattigvårdslagstiftning, även om tendenser till en mer aktiv fattigvård också förelåg tidvis.

Det fanns länge drag också hos förlossningsvården som gör att man kan betrakta den som tillhörande den marginella modellen. I Stockholm tillämpades t ex på 1700-talet ett system där de yngsta barnmorskorna ålades att utan krav på betalning betjäna fattiga, medan yrkessystrar med längre erfarenhet enbart åtog sig de förlossningar som gav ekonomiskt utbyte. Sockenbarnmorskorna på landsbygden var också skyldiga att utan avgift betjäna fattiga, medan övriga patienter skulle erlägga avgift i enlighet med stånd och levnadsstandard. Lösningarna kunde ha olika konkret utformning. I Göteborg förekom in på 1900-talet fattigbarnmorskor som var avlönade av staden för att enbart betjäna de fattiga, medan befolkningen i övrigt betjänades av privatpraktiserande barnmorskor som utbjöd sina tjänster. I Stockholm tillämpades till 1920-talet marknadsmodellen fullt ut, med den kompletteringen att barnmorskor i efterskott erhöll ekonomisk kompensation för arbete i familjer som inte kunnat betala för tjänsten.⁸¹

Det föreligger ganska stor enighet bland välfärdsforskare om att den svenska socialpolitiken under 1800-talet uppvisade många drag som är ty-

piska för den marginella modellen men att utvecklingen under 1900-talet har gått i riktning mot tillämpning av den institutionellt omfördelade modellen. Med den beteckningen avsåg Titmuss en modell där resurser omfördelas i form av universella förmåner vid sidan av marknadssystemet. Med denna form av socialpolitik är avsikten, vid sidan av de rent humanitära insatserna på individplanet, att politiken ska medverka till social och ekonomisk förändring i samhället i riktning mot mer jämlikhet. En vanlig form av socialpolitik av detta slag består av omfördelningar inom livscykel, så att barn och gamla tillförs resurser av olika slag, och att denna resursöverföring finansieras genom beskattning av den del av befolkningen som befinner sig i produktiv ålder.

Det råder inte tvivel om att vissa inslag i den socialpolitik som handlade om förlossningsvård tidigt gav prov på inslag som måste betecknas som universalistiska. Det utsades i barnmoskeeden och i barnmorskereglementena klart att den förlossningsvård som erbjöds skulle kunna åtnjutas av alla, oberoende av position i samhället och betalningsförmåga. ”Utan laga hinder må Barnmorska icke underlåta att, så fort ske kan, begifva sig till barnaföderska, som hennes biträde påkallar.”⁸²

Den statliga satsningen på förlossningsvården genom lagstiftning, ekonomiskt stöd till utbildningsanstalterna och krav på att socknarna skulle anställa barnmorska är typer av åtgärder som också kan hänföras till den institutionellt omfördelade modellen. Den svenska förlossningsvården var också universalistisk i den meningen att den höll en medicinsk standard som var lika för alla. I praktiken innebar detta att prästfrun i församlingen lät sig förlösas av samma sockenbarnmorska som hjälpte barnen till världen i fattighuset. En förutsättning för att detta system skulle vinna allmänt stöd var att barnmorskeutbildningen höll en nivå som var tillräckligt god att tillgodose kraven även från högre sociala skikt.⁸³

Även barnbördshusen utmärktes av i viss mening av universalism. Vården där var i allmänhet gratis (det gällde särskilt undervisningsanstalterna där behov fanns av maximal patienttillströmning och

därmed träningstillfällen för elever/studenterna) och det medicinska omhändertagandet lika för alla. För dem som kunde betala extra fanns dock ofta möjlighet till ökad komfort i form av eget rum, bättre kostnader eller dylikt.

När det gäller utbudet av vårdtjänster har statsmakternas målsättning varit att utbildningen av barnmorskor respektive läkare skulle förse landet med professionella yrkesutövare med genomgående god utbildning och träning och undvika att skapa kvalitetsskillnader inom barnmorske- och läkarkårerna. Man kan alltså hävda att utbudet av tjänster på förlossningsvårdens område har präglats av universalism, även om standardskillnader tillåts i det icke-medicinska omhändertagandet av patienter.

När det gäller universalismen som idé – att vården ska vara lika för alla – har dock ett viktigt undantag existerat i Sverige. En tydlig skiljelinje gick under 1800-talet mellan landsbygden och städerna. Den innebar att förlossningsvården professionaliserades betydligt senare på landsbygden än i städerna, och att samma sak gällde vårdens hospitalisering. Denna skillnad i moderniseringstakt medförde att barnmorskeväsendet inte hann slå igenom på landsbygden innan anstaltsförlossningar blev vanliga i de större städerna.

Sammanfattningsvis kan man säga att ett studium av den svenska förlossningsvårdens historia visar att enstaka element som kommit att identifieras med den moderna välfärdsstaten började utvecklas redan under 1700-talet. Den svenska staten följde sedan 1800-talets första decennier en handlingslinje där målet var att skapa ett statligt kontrollerat, professionellt förlossningssystem, universalistiskt i den meningen att vården skulle hålla en och samma kvalitet, och vara tillgänglig för alla utan åtskillnad. Det var också ett system där de två olika verksamma professionerna, barnmorskorna och läkarna, utvecklades i en riktning som var förenlig med den uppfattning om könsinbördes förhållanden som var typisk för det sena 1800-talet, med kvinnors underordning under manlig ledning.

Den arbetsfördelning som därav följde ställde sig också ekonomiskt fördelaktigt för förlossningsvårdens finansierare på så sätt att barnmorskorna (vars

utbildning och avlönning var förhållandevis billig) kom att utföra den kvantitativt större delen av vårduppgifterna, medan läkare (vars utbildning och löner kostade samhället mycket mer) endast ryckte in vid särskilt komplicerade operationer, och i övrigt gavs arbetsledande och övervakande uppgifter.

Tilläggs bör att denna organisation fungerade väl i så måtto att både spädbarns- och mödradödligheten successivt minskade. Det visade sig under 1900-talets första decennier att den svenska förlossningsvårdens medicinska resultat hävdade sig mycket väl i jämförelse med rikare länder.⁸⁴ Vid 1900-talets mitt blev Sverige det land i världen som kunde uppvisa lägst perinatal dödlighet, dvs spädbarnsdödlighet i samband med förlossning. Men då är vi förstas inne på en helt annan historia.

SUMMARY

The study focuses on three actors: the Swedish state, the professions of doctors and midwives. All actors produced various sorts of documents concerning maternity care and thus provide the main source material for the article, of which a part is devoted to a description of the written sources at hand in different types of Swedish public archives.

Three processes are also studied specifically: the professionalisation of midwives and doctors, how their respective areas of competence were affected by the modern gender system and the incorporation of maternity care into the political sphere of influence. Attention is given to the economic organisation of maternity care, whether organised in the informal economy, the market economy or the public economy, arguing that some important traits of the modern welfare state (e.g. universalism and public financing) in this area date back to the 18th century.

The State has been the largest producer of documents on maternity care since a medical bureaucracy was being formed in the 18th century. State control of maternity care was executed through three main channels: The National Board of Health (*Collegium medicum*, then *Sundhetskolle-*

gium or *Medicinalstyrelsen*), the institutions for scientific research, and the schools and universities where midwives and doctors were educated. These institutions were all partly or entirely financed by the State and subject to political review and change. Supervision of both doctors and midwives by the National Board of Health was intensified during the 19th century and state intervention grew in several respects.

The doctors of Sweden were organised in the Swedish Society of Medicine (*Svenska läkarsällskapet*) from 1808. Medical doctors were few in Sweden in comparison to other Scandinavian countries. This fact is the key to understanding the relatively wide area of competence assigned to Swedish midwives. A leading principle of the professional strategy of the medical profession was to make themselves the overseers of the midwives, who would take care of all normal confinements and call for the doctor when complications occurred. This strategy was executed through the National Board of Health, composed solely of medical doctors. Medical journals (*Svenska läkarsällskapets förhandlingar* and *Hygiea*) gave publicity to internal scientific discussions as well as to more political, externally-oriented views on the organisation and future shape of obstetrical care.

Swedish midwives started to organise locally in 1885. The first national meeting took place the following year. From 1888, a monthly journal (*Jordmodern*) issued scientific articles and gave publicity to individual and collective opinions from midwives on maternity care and the socio-economic conditions of their profession. From 1829 and onwards most midwives were licensed to use obstetrical instruments when a doctor was not available, being obliged to report such confinements to the National Board of Health. From 1881 all midwives were compelled to record some important data on every birth, and transfer these data into a record book (*barnmorskedagbok*) which the doctor in charge (employed by the State or a city) was required to check over.

NOTER

1. Mikhail Bachtin, Rabelais och skrottets historia: *François Rabelais' verk och den folkliga kulturen under medeltiden och renässansen* (Gråbo 1986); Eva-Lis Bjurman, *Catrines intressanta blekhet: Unga kvinnors möten med de nya kärlekskraven 1750-1830* (Lund 1998); Philippe Ariés, *Barndomens historia*, (Stockholm 1982).
2. Claes Ekenstam, "En historia om manlig gråt", i *Rädd att falla: Studier i manlighet* (Stockholm 1998).
3. Orvar Löfgren, "Kvinnfolksgöra – om arbetsdelning i bondesamhället" i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 3/1982.
4. Ann-Sofie Ohlander, Ulla-Britt Strömberg, *1000 svenska kvinnoår: Svensk kvinnohistoria från vikingatid till nutid* (Stockholm 1996).
5. Lena Sommestad, *Från mejerska till mejerist: en studie av mejeriyrkets maskuliniseringsprocess*, (Lund 1992).
6. Harold Perkin, *The rise of professional society : England since 1880* (London 1989).
7. Thomas Brante, "Sociologiska föreställningar om professioner" i Ulla Bergryd (red.) *Den sociologiska fantasin – teorier om sambället* (Stockholm 1987).
8. Parkin, Frank, *Marxism and class theory: A bourgeois critique*, New York 1979.
9. En stor strid mellan kirurger och medicinare föregick grundandet av det "Karolinska Medico-chirurgiska institutet" 1810, dvs. nuvarande KI. Se *Karolinska mediko-kirurgiska institutets historia* (Stockholm 1910).
10. Göran Lantz, *Värdetik: berättelsen om Arthur: en bok om människosyn och värdetik* (Stockholm 1997); Johannisson, Karin, *Den mörka kontinenten: Kvinnan, medicinen och fin de siècle* (Stockholm 1994).
11. Albro, Martin, *Bureaucracy*, London 1970; Weber, Max, *Ekonomi och samhälle: Förståelsesociologins grunder* (Lund 1983-1987).
12. Artikeln bygger till största delen på författarens avhandling, *Barnmorskan och läkaren: kompetens och konflikt i svensk förlossningsvård* (Stockholm 1996).
13. Marland, Hilary, ed., *The art of midwifery: Early modern midwives in Europe*, London 1993. Detta gällde också svenska barnmorskereglementen under 1700- och 1800-tal, där de tidigare har tydliga drag av skråbestämmelser.
14. Marland; Jean Donnison, *Midwives and medical men: A history of interprofessional rivalries and women's rights* (London 1977); Graham, Harvey, *Eternal Eve* (London 1950); Shorter, Edward, *A history of women's bodies* (New York 1982). Ordet obstetrik kommer av latinets *obstetrix*=barnmorska, ordagrant "hon som befinner sig mitt emot".
15. I Sverige hette det "privilegerad barnmorska", det vill säga barnmorskan hade ett statligt privilegium att utöva sitt yrke med de rättigheter och skyldigheter som därtill hörde. Lundquist, Birger, red., *Svenska barnmorskor*, Stockholm 1940.
16. Djurberg, Vilhelm, *Läkaren Johan von Hoorn*, Lychnos, Stockholm och Uppsala 1942. Hjelt, Otto, *Det svenska och finska medicinalverkets historia*, Helsingfors 1892. Lundquist, Birger, red., *Svenska barnmorskor*, Stockholm 1940.
17. Lundquist T 40 f.
18. Eden avslutade godkända barnmorskexamina från 1711 till 1886. För hela edens lydelse se Öberg, kap.1 eller Lundquist T 44 f.
19. Förste innehavare av professuren blev David Schulz von Schulzenheim som studerat hos de mest berömda förlossningsläkarna vid 1700-talets mitt, Levret i Paris och Smellie i London. Lundquist T 67 f.
20. Lindgren, Lennart, red., *Allmänna Barnbördsbuset 200 år*, Stockholm 1975.
21. Kungörelse angående et här i Residence Staden på Riddareholmen inrättadt almänt Barn-Förlossnings Hus gifven Stockh. af Kongl. Slotts. Cancelliet then 21 Jul. 1775. Stavningen i citatet är moderniserad.
22. 1778 utfärdades det s.k. barnamordsplakatet som garanterade ogifta föräldrar anonymitet och gav prästerna möjlighet att anteckna utomäktenskapliga barn i födelse- och dopbok som barn till "okända" föräldrar.
23. Christina Romlid, *Makt, motstånd och förändring: Världens historia speglad genom det svenska barnmorskeväsendet 1663-1908* (Stockholm 1998) kap. 7-8. Romlid ger i sin avhandling en fördjupad syn på samspelet mellan olika institutioner och tankeströmningar i det tidiga 1800-talets Sverige och detta avsnitt grundar sig till stor del på hennes forskningsresultat.
24. Kongl. Maj:ts Förnyade Nådiga reglemente för barnmorskor givet Stockholms slott den 28 november 1856, § 9.
25. Romlid, 115; Öberg, kap. 3.
26. Cederschiöld var huvudman för sin ätt i adelsståndet och en mycket ivrig talare i framför allt socialpolitiska frågor. Lundquist T 98 ff.
27. Lundquist, perioden 1819-1840; Romlid, kap. 9.
28. Lundquist, T 99 ff.
29. Lundquist, T 99.
30. Romlid, kap. 9.
31. Romlid, 210.
32. Raymond G. De Vries, "A cross-national view of the status of midwives", i *Gender, work and medicine: Women and the medical division of labour*, ed. Elianne Riska, Katarina Wegar (London 1993); Irvine Loudon, *Maternal mortality: An international study of maternal care and maternal mortality 1800-1950* (Oxford 1992).
33. R.W Wertz, D.C Wertz, *Lying-in: A history of Childbirth in America* (New York 1979); Jessica Mitford, *The American way of birth* (New York 1992); Judith Waltzer Leavitt, *Brought to bed: Childbearing in America 1750-1950* (New York 1986).
34. De Vries, passim.
35. Ann Oakley, *The Captured Womb: A history of the medical care of pregnant women* (Oxford 1984); Jean Donnison, *Midwives and medical men: A history of interprofessional rivalries and women's rights* (London 1977); Laurel Thatcher Ulrich, *En jordmoders berättelse: barnmorskan Martha Ballards liv genom hennes dagbok 1785-1812* (Stockholm 1992); Shrom Dye, Nancy, "Modern obstetrics and workingclass women: The New York midwifery dispensary

- 1890—1920”, *Journal of Social History*, spring 1987; Mitford; Leavitt.
36. Deborah Dwork, *War is good for babies and other young children: A history of the infant child welfare movement in England 1898—1918* (London 1987); Loudon. Se även föregående not.
37. Sheila Kitzinger (ed.) *The Midwife challenge* (London 1988) och flera böcker av samma författare.
38. Jacques Gélis, *A History of Childbirth: Fertility, pregnancy and birth in early modern Europe* (Cambridge 1991).
Frédéric Leboyer, *Birth without violence* (London 1977).
39. Françoise Thebaud, *Quand nos grand-mères donnaient la vie: La maternité en France dans l'entre-deux-guerres* (Lyon 1986).
40. Eva Abraham-Van der Mark, ed., *Successful home birth and midwifery: The Dutch Model* (Westport Conn. 1993).
41. Ida Blom, *Den haarde dyst, fødsler og fødselshjelp gjennom 150 år* (Oslo 1988). Lise Kjølstrød, *Jordmor der mor bor: En sosiologisk studie av jordmoryrket etter 1945* (Oslo 1993).
42. Vällgård, Signild, ”Födselshjelp och modernisering i Danmark och Sverige 1900—1950”, *Den jyske historiker* nr 72 (Köpenhamn 1995); Anne Løkke, *Døden i barndommen: Spædbørnsdødelighed og moderniseringsprocesser i Danmark 1800 til 1920* (Köpenhamn 1998).
43. Andrew Abbott, *The System of professions, An Essay on the Division of Expert Labor* (Chicago 1988) 149. Förf. översätt.
44. Romlid passim.
45. Barnbördshuset Pro Patria öppnades 1774 och Allmänna barnbördshuset 1775. Öberg kap. 5 och 7.
46. Öberg kap. 8.
47. Öberg 256 ff.
48. Öberg 264.
49. Barnmorskan förbjöds praktisera på grund av ett dödsfall men upphörde inte med praktiken. Med. styr. ink. handl. 7107/1896, 1986 och 6702/1899 och 3096/1900.
50. Sveriges officiella statistik, Hälso- och sjukvård. Öberg, figur 2 och 3.
51. Öberg 265 f.
52. Barnmorskan i Östra Stenby hade anmälts av läkare för att hon accepterat att behandla akuta sjukdomsfall som hon kallats till. Bygden reste sig till barnmorskans försvar med en skarp skrivelse undertecknad av bland andra prästen, skolläraren, kommunalordföranden och en godsägare, med. styr. ink. handl. 1436/1898.
53. Det var också vanligt att barnmorskor skötte liksvepning och andra sysslor i samband med dödsfall. Detta började dock mot 1800-talets slut att anses som mindre väl förenligt med yrket. Öberg kap. 5.
54. För exempel se Öberg kap. 8.
55. Heidenheimer och Elvander, *The shaping of the Swedish health system*, London 1980.
56. Ito, Hirubimo, ”Health insurance and medical services in Sweden and Denmark 1850—1950”, i Heidenheimer, A.J., och Elvander, Nils, eds., *The shaping of the Swedish health system* (London 1980), 56.
57. Bergstrand, Hilding, *Svenska läkaresällskapet 150 år*, Stockholm 1958.
58. Fakta i detta avsnitt är hämtade ur Öberg kap. 5. Se även Pia Höjeberg, *Jordemor*, (Stockholm 1993) och *Svenska barnmorskeförbundet, en exposé över förbundets 100-åriga historia* (Stockholm 1986).
59. Öberg, 102 ff. och kap. 7.
60. Allmänna barnbördshuset och Södra barnbördshuset.
61. Barnbördshuset Pro Patria existerade sedan 1774.
62. Öberg kap. 4, 5, 7, 8.
63. Att skriva historia framlänges är en formulering lånad från Göran B. Nilsson, ”Historia som humaniora”, i *Den lycklige humanisten* (Stockholm 1990).
64. Öberg kap. 7. Barnmorskeutbildningen var sedan 1819 nio månader lång och först drygt hundra år senare förlängdes den till två år.
65. Utrikesdepartementets arkiv, konungahusets urkunder, protokoll från kungliga nedkomster.
66. ”Jag ... fick nu för första gången fullgöra det pinsamma äliggandet at deltaga i ett stort galaklädt sällskap, under det man från rummet bredvid genom den öppna dörren hörde en moders jämmerrop” skriver Louis De Geer i sina *Minnen*, Stockholm 1892, del 1, s 178 f. Barnafadern närvarade regelmässigt vid de kungliga barnens födelse framgår det av protokollen.
67. Jerlov, Emil, *Barnmorskeläroanstalten i Göteborg 1856—1956*, Göteborg 1957.
68. Mål rörande änkor som nedkommit med ”äkta” barn årsvis efter makens hädanfärd på grund av ”förlängda graviditeter” finns beskrivna i Otto Hjelts stora verk, *Det svenska och finska medicinalverkets historia*, Helsingfors 1892. De rättsliga källorna är annars dåligt utnyttjade av nutida forskare intresserade av den mänskliga reproduktionens historia. Några rättegångar där barnmorskor stått åtalade finns relaterade i Öberg 1996.
69. F. A. Cederschiöld, *Lärobok för barnmorskor* (Stockholm 1873).
70. Öberg kap. 7.
71. Ida Blom, ”Hjernen kan ikke udvikle sig samtidigt med ovarierna ...” i Sawyer, Birgit, och Göransson, Anita, red., *Manliga strukturer och kvinnliga strategier* (Göteborg 1987); Cynthia Eagle Russett, *Sexual Science: The Victorian construction of womanhood* (Cambridge Mass. 1989); Karin Johannisson, *Den mörka kontinenten: Kvinnan, medicinen och fin de siècle* (Stockholm 1994).
72. Vid barnmorskeläroanstalten i Lund undervisades aldrig i bruk av instrument. Lundquist T127 f.
73. Vid barnmorskeläroanstalterna i Göteborg och Stockholm gavs kurser i användning av instrument. Lundquist T100, T130.
74. ”I Karolina Widerströms fotspår : 100 år med kvinnliga läkare i Sverige”, utgiven av Sveriges kvinnliga läkares förening (Stockholm 1988).
75. Barnmorskeförbundet hade en manlig ordförande fram till 1940-talet. Se Öberg kap. 5.
76. Abbott, kap. 11.
77. Abbott, 161.
78. Rolf Torstendahl, ”Professionalisering, stat och kunskapsbas” i *Kampen om yrkesutövning, status och kunskap* (Lund

- 1989) och Rolf Torstendahl, och Michael Burrage, ed., *The formation of professions* (London 1990) 6, 15, 21.
79. Abbott 169.
80. Den marginella modellen heter på ursprungsspråket *The residual welfare model of social policy*, prestationsmodellen *the industrial achievement-performance model of social policy* och den institutionellt omfördelade modellen *the institutional redistributive model of social policy*. Richard Titmuss, *Social policy*, London 1974. Se även Esping-Andersen, Gösta, *The three worlds of welfare capitalism*, Cambridge 1990.
81. Öberg kap. 9.
82. Kongl. Maj:ts Förnyade Nådiga reglemente för barnmorskor givet Stockholms slott den 28 november 1856, § 11, "Skydlighet att oförtöfwadt inställa sig hos hjälpbehöfwande barnaföderska".
83. När allt födande hospitaliserades behövde en förlossningsvård anordnas som upprätthöll den sociala distans som naturligt skapats i hemmen, om alla samhällsklasser skulle stödja anstaltssystemet. Detta innebar att privatavdelningar, enskilda och halvenskilda rum, tillkom på de stora anstalterna, parallellt med inrättandet av privata förlossningshem. Som Anthony Giddens påpekat var denna "plus-nivå" inom vården en förutsättning för att den allmänna sjukvården skulle få stöd av de mest välbärgade medborgarna. Därmed undvek Sverige en utveckling mot sjukvård och barnbörds-hus på olika kvalitetsnivåer. Anthony Giddens, *The Constitution of Society: Outline of the theory of structuration* (Cambridge 1984) 314 f.
84. Loudon; Ulf Högberg, *Maternal mortality in Sweden*, (Umeå 1985). Ulf Högberg, "Förlossningsvården under ett sekel — några milstolpar under 1900-talet", *Sydsvenska medicinhistoriska sällskapets tidskrift* 1994 (Lund 1994).

LARS-ERIK HANSEN

IT-offensiv inom den svenska arkivvärlden

Bristen på en bred och allsidig IT-kompetens inom arkivverket har på senare tid bidragit till en febril verksamhet för att utbilda personalen, framför allt tillsynsbehandläggarna som i sin fortlöpande kontakt med myndigheter skall ge adekvata råd och anvisningar rörande samtliga arkivfrågor. Lars-Erik Hansen redogör för satsningen.

Inför de relativt nya och krävande uppgifterna att strukturera och långtidslagra större arkiv baserade på andra medier än papper drog arkivverket under 1998 igång en IT-utbildning för att öka beredskapen på området digital långtidslagring. Arkivverket finansierade delvis utbildningen genom bidrag från Stiftelsen för Kunskaps- och Kompetensutveckling (KK-stiftelsen). Därefter har en rad andra landstings-, kommun- och enskilt verksamma arkivarier deltagit i utbildningsprojektet. Här skall jag redogöra för dessa utbildningssatsningar inom IT-området och i korthet vilka konsekvenser denna utbildning haft och har för alla som arbetar med arkiv.

Det material som har använts för att beskriva upprinnelsen till utbildningssatsningen bygger framför allt på handlingar från Förnyelsenätverket för tillsynsbehandläggare EBBA, framför allt den rapport som sammanfattar nätverkets verksamhet. För att skildra kursdeltagarnas syn på utbildningssatsningen i allmänhet och hur den förvärvade kunskapen skall användas i synnerhet gick en skrivelse ut från Riksarkivet till samtliga 61 deltagare i den första kursomgången med konkreta frågor. Här utgör dessa svar, tillsammans med kursutvärderingar utförd av Företagsuniversitetet, grunden för denna översikt. I slutet framför jag några synpunkter på IT-offensivens långsiktiga betydelse för arkivverksamheten.

Utbildningsprojektet tar form

Den 9 november 1995 tillsatte Riksarkivet ett nätverk för förnyelse (Förnyelsenätverket för tillsynsbehandläggare). Det fick sin förkortning efter den (namns)dag då nätverket först kallade till samman-

träde, den 6 mars 1996 (EBBA-dagen). Den övergripande målsättningen var att undersöka arkivpersonalens behov av IT-relaterad kunskap. Därmed ville nätverket öka arkivverkets beredskap inför de nya utmaningar som arkivverksamheten ställs inför i ett samhälle som alltmer bygger på ADB-baserad information.

Den 22 november 1995 beviljade Nämnden för statliga förnyelsefonder nätverket pengar till förberedelsearbete. I Riksarkivets ansökan om bidrag från nämnden framkommer entydigt att nätverket ville kartlägga arkivverkets tillsyns- och rådgivningsfunktion och de problem som personalen i denna verksamhet har mött och möter i sina kontakter med informationsteknologin. Nätverket ville skapa en adekvat bild av den kunskap som kommer att behövas när arkivverksamheten i IT-samhället successivt förändras. Härtill ville nätverket öka arkivverkets handlingsfrihet genom att bli kommande med förslag rörande nya arbetssätt och metoder.

Förnyelsenätverket (EBBA) använde framför allt de tilldelade pengarna till förberedelsearbete. Flera konferenser med deltagare från Riksarkivets tillsynsbyrå, Krigsarkivet, samtliga landsarkiv, Stockholms stadsarkiv och Värmlandsarkiv ledde till en överväldigande samsyn rörande behovet av utbildningssatsningar inom IT. Nätverket (EBBA) utarbetade en rad möjliga strategier för att komma till rätta med tillsynshandläggarnas behov av ökad IT-kompetens. I sin slutrapport framhöll EBBA-nätverket tre möjliga steg eller handlingsvägar: en bred *basutbildning*, en *specialutbildning* med inriktning på det regelverk som styr tillsynsverksamheten, en *handbok* som tog hänsyn till de behov som föreligger av IT-relaterad utbildning.

Huvudsyftet med denna utbildningssatsning var att utveckla arkivverkets mänskliga kapital. För att verkligen utveckla medarbetarnas kunskaper ansåg EBBA-nätverkets deltagare att alla steg i utbildningssatsningen skulle ingå. Denna kompetensutveckling sammantaget skulle leda till en bättre tillsynsverksamhet. Vid denna tid återstod emellertid finansieringsfrågan.

KK-stiftelsen bidrar till finansieringen

EBBA-nätverkets arbete utgjorde grunden i en ansökan till Stiftelsen för Kunskaps- och Kompetensutveckling (KK-stiftelsen) om pengar för en utbildningssatsning i IT för arkivarier. I projektbeskrivningen framhåller Riksarkivet att samhället är inne i en brytningstid. Denna tid innebär en dramatisk förändring av arkivverksamheten. I centrum står framför allt IT-utvecklingen och den därmed sammanhängande lagringen av information på andra medier än papper. Ett övergripande syfte med utbildningssatsningen, enligt Riksarkivets projektbeskrivning var, dels att säkerställa att relevant information bevaras för förvaltning, rättskipning och forskning, dels att säkra tillgången till information enligt offentlighetsprincipen och allmänna insynsintressen.

Redan innan KK-stiftelsen lämnat slutligt besked rörande de av Riksarkivet äskade medlen för utbildningssatsningen inhämtades offerter från olika utbildningsarrangörer. Efter en noggrann utvärdering av de olika alternativen gav Riksarkivet i uppdrag åt Företagsuniversitetet AB att under våren 1998 genomföra en systemvetenskaplig utbildning för arkivarier.

Trots den ännu vid denna tid oklara finansieringssituationen förberedde Riksarkivets byrå för tillsyn och rådgivning utbildningen. Den 15 januari 1998 meddelade tillsynsbyrån i en skrivelse samtliga landsarkiv, Stadsarkivet i Stockholm och Malmö, Värmlandsarkiv och Krigsarkivet hur utbildningen skulle läggas upp. Denna första omgång av kursen Systemvetenskap för arkivarier startade i februari 1998 och avslutades i maj samma år. Den 18 maj 1998 beviljade KK-stiftelsen riksarkivet 500 000 kronor för denna utbildningssatsning.

Kursdeltagarna

Sammanlagt deltog 61 personer från samtliga landsarkiv, stadsarkiven i Stockholm och Malmö, Värmlandsarkiv och Krigsarkivet i den första utbildningsomgången. Därefter har ytterligare 93 personer genomgått kursen Systemvetenskap för

arkivarier. Av deltagarna i kursen t o m sommaren 1999 dominerar personer från den statliga sektorn:

- Statliga sektorn (arkivverket och myndigheter): 127 personer
- Landsting- och kommunsektorn: 18 personer
- Enskilda sektorn: 9 personer

Antalet personer från den enskilda sektorn har ökat ju längre kursen pågått. Den sista kursomgången, den före sommaren 1999, dominerades av deltagare från andra sektorer än den statliga.

Kursinnehåll

Kursen har alltid varit uppdelad i tre delar. Den första behandlade grundläggande ADB. Den andra gick mer grundligt in på systemutveckling och databaser. Det sista momentet handlade om systemförvaltning och data/informationssäkerhet. Teoretiska moment löpte parallellt med praktiska övningar. För att underlätta de praktiska momenten delades deltagarna in i två grupper. Efter grundkursen, Systemvetenskap för arkivarier, har Företagsuniversitetet startat en fördjupningsutbildning med inriktning mot XML och andra textfiler. Här presenterades XML som en synnerligen framgångsrik standard för dokument, en plattformsoberoende datainkapslingsorganisation.

Utvärdering

Företagsuniversitetet har fortlöpande utvärderat sin IT-utbildning för arkivarier. Samtliga kursdeltagare har lämnat synpunkter om kursinnehållet. Riksarkivet har också genomfört en intern utvärdering baserad på tre huvudfrågor riktade till samtliga landsarkiv, stadsarkiven i Stockholm och Malmö, Värmlandsarkiv och Krigsarkivet. Följande frågor fick dessa instanser inom arkivverket i uppgift att besvara:

1. Upplever Ni att utbildningen gav Er den kompetens om den nya tekniken som är en förutsättning för att möta de nya krav som ställs på arkivpersonalen i mötet med ADB-baserat arkivmaterial?

2. Fanns det enligt Er brister i utbildningen? Om svaret är jakande blir följdfrågan: vilka?

3. Hur använder Ni den kompetens som utbildningen medförde i Er kärnverksamhet? Har Ni något exempel på tillämpningsområde? Har Ni någon uppfattning om framtida områden där utbildningen kan komma till nytta?

Vad gäller utvärderingen av de två första av dessa frågor, dels om erhållen kompetens, dels om brister i utbildningen, grundar sig denna del av utvärderingen inte endast på svaren på de frågor Riksarkivet riktade till ovanstående instanser. Här används också Företagsuniversitetets kursutvärdering.

Resultaten visar att uppläggningsen av utbildningen och lärarnas insatser levde upp till och i många fall överträffade kursdeltagarnas förväntningar. Majoriteten av deltagarna i utbildningen ansåg att deras kunskaper om IT hade ökat betydligt efter utbildningen bl a hade de fått en klarare bild av vissa datatermers verkliga betydelse och innebörd. De flesta uppfattade i linje härmed att utbildningen tydligt visade på de samband som finns mellan systemvetenskap och arkiv. Visserligen efterlyste några att kursen borde integrera Riksarkivets föreskrifter och allmänna råd i utbildningen och andra efterlyste en bättre koppling mellan myndigheternas problem med lagring och informationsredovisning, men överlag ansågs grundkursen ändå bra. Den senare aspekten fick emellertid ett större genomslag i uppföljningen av Företagsuniversitetets utbildning.

Andelen personer som ansåg att kombinationen mellan teori och praktik var väl avvägd dominerar. Här lyfte några fram övningarna i Access som bra och konkreta illustrationer av teorin, men andra var inte lika nöjda, framför allt framhöll dessa aningen missnöjda kursdeltagare att Företagsuniversitetet borde ha hämtat de praktiska exemplen rörande databaser från en arkivmiljö istället för, som var fallet på kursen, från ekonomi eller företagsredovisning.

På en punkt är resultaten entydiga. Så gott som alla anser att mer utbildning erfordras, speciellt rö-

rande systemdokumentation. Av Företagsuniversitetets kursutvärdering och svaren på Riksarkivets skrivelse kan utläsas att en stor majoritet av kursdeltagarna ville att de moment som avvek från övriga renodlade ADB-moment utgick, vilket också blev fallet efter den första kursomgången. Härtill ville ungefär hälften av alla som gick kursen att momentet om datasäkerhet skulle fördjupas och systematiseras.

Ett generellt problem som några tog upp är kursdeltagarnas varierande bakgrundskunskaper, vilket under utbildningen medförde att vissa ansåg att utbildningen var för elementär och andra att den var för avancerad. Denna slutsats skall självklart inte tolkas som en kritik mot utbildningsstatsningen i sin helhet. Problemet kan delvis avhjälpas genom en bättre gruppindelning, varvid kursarrangörens metoder att bedöma deltagarnas förkunskaper måste vara väl utarbetade. Denna bedömning borde bygga på både en skriftlig och muntlig presentation från deltagarnas sida som sammantaget torde ge en god bild av de olika personernas förkunskaper.

Den sista frågan i skrivelsen till samtliga landsarkiv, stadsarkiven i Stockholm och Malmö, Värmlandsarkiv och Krigsarkivet handlade om hur den förvärvade IT-kompetensen används och kommer att användas i den löpande verksamheten. Några kursdeltagare meddelar att de kunskaper utbildningen gav underlättar kontakten mellan arkivarier och ADB-ansvariga hos arkivbildarna. Stockholms stadsarkiv och Uppsala landsarkiv planerar ett fördjupat tillsynsprojekt med särskild inriktning på ADB, varvid utbildningen förväntas bidra till tillsynsverksamhetens effektivitet och kvalitet.

Kunskaperna från kursen Systemvetenskap för arkivarier förväntas således komma till användning vid dessa inom kort redan planerade IT-inspektioner, men också i den framgent löpande kontakten med arkivbildarna.

Landsarkivet i Härnösand anser att utbildningen gör det lättare att förstå Riksarkivets föreskrifter (RA-FS 1997:6). Några menar att kompetenshöjningen till följd av kursen i systemvetenskap kommer att användas i deras interna och externa utbild-

nings- och informationsverksamhet. Stockholms stadsarkiv meddelar att IT-utbildningen kommer att ha betydelse när de bygger upp rutiner för att ta emot digitala leveranser.

Utblickar

Sammanfattningsvis kan konstateras att ingen har några allvarliga invändningar eller påtalar några stora brister i kursen Systemvetenskap för arkivarier. Överlag anser kursdeltagarna att utbildningen var bra och i många fall mycket berömlig. Utbildningsstatsningen har fått många deltagare att öppna ögonen för det centrala problemområdet för arkivvärlden i IT-samhället. Alltfler inser att ett av de större problemen är bristen på informationshantering i en ADB-baserad miljö. Få ADB-ansvariga har tillräckligt med tid och resurser för att veta vilka data som finns i vilka strukturer. Detta är en fundamental huvudfråga för alla arkivarier. För att förstå innehållet i t ex en tabell måste strukturen förklaras eller som IT-terminologin skulle uttrycka saken, att förstå metadata genom att lägga till kommentarer, s k meta-metadata.

Hittills har människor som arbetar med ADB-teknik och de som vårdar, bevarar och tillgängliggör arkiv inte talat samma språk. Bakgrunden till denna språkförbistring står delvis att finna i bristen på ansvarsfördelning. Arkivarien skall inte arbeta med programmering eller konvertering, de skall behärska strukturen, data och dess metadata. XML har blivit ett betydelsefullt artificiellt språk för att förstå just data och meta-metadata. Detta språk, om det blir universellt giltigt, kan bli en brygga mellan ADB-tekniker och arkivpersonalen. XML kan bli en synnerligen framgångsrik standard för dokument och därmed förenkla arbetet för arkivpersonalen.

Alla som deltog i utbildningen önskar trots de redan förvärvade kunskaperna mer fortbildning. Det synes således finnas behov av fler utbildningsstatsningar för att öka arkivpersonalens möjligheter att möta de utmaningar som den nya tekniken medför för samhället i allmänhet och arkivfrågorna i synnerhet.

IRMA RIDBÄCK

Svensk arkivbibliografi 1997-1998

I SAMMANSTÄLLNINGEN FÖR 1997-1998 SAKNAS förmodligen titlar. Dessa blir dock inte borttappade utan kommer att tas med i den tioårsbibliografi, som färdigställs i början av år 2000. Den här arkivbibliografin redovisar publikationer (böcker, tidskrifter men också en elektronisk publikation) som handlar om arkiv.

Nytt för året är att avd. 'Arkivteknik. Digitalisering' har lyfts fram och placerats efter avd. 'Lagstiftning. Arkivförfattningar'. Skäl härför är att det ibland är svårt med gränsdragning, vad är 'arkivteknik / adb / digitalisering' och vad är en vidare diskussion om effekterna av arkivteknik. Jag har sett detta som en konsekvens av utvecklingen inom arkivinstitutionerna.

Förkortningar

ASF Arkiv, samhälle och forskning

NA Nordisk arkivnyt

Polygrafer

Arbetshistoria. 1997:1-4. Stockholm, 1997. ISSN 0281-7446.

Arbetshistoria. 1998:1-4. Stockholm, 1998. ISSN 0281-7446.

Archiv und Geschichte im Ostseeraum. Festschrift für Sten Körner. Hrsg. von Robert Bohn, m fl Frankfurt/M, 1997.

Arkiv i Norrland. 16. Tema: Norrländsk migration. Härnösand, 1998. ISSN 0280-6142.

Arkiv, samhälle och forskning. 1996:3, 1997:1-3; 1998:1-2. Stockholm, 1997-1998. ISSN 0349-0505.

Arkiv 2000. Seminarrapport. Nordisk workshop om fremtidsrettet arkivplanlegging. Utstein Kloster 3-5 april 1997. Stavanger, 1997. 202 s.

Baltic-Nordic Archival Seminar on Appraisal and Disposal in Pärnu October 11-13, 1995. Helsinki, 1997.

EB-Nytt. Nyheter från Riksarkivets byrå för enskilda arkiv 1997; 1998. Stockholm, 1997-1998. ISSN 1402-084X.

Företagsminnen. Nyhetsbrev från Föreningen Stockholms Företagsminnen. 1997: 1- 3; 1998: 1-3. Stockholm, 1997-1998. ISSN 1101-7473.

Genealogica & Heraldica. Proceedings of the International Congress of genealogical and Heraldic Sciences in Ottawa August 18-23, 1996. Ottawa, 1998. 508 s.

Grannar emellan. Stockholm: Riksarkivet, 1997. 311 s. (Årsbok för Riksarkivet och landsarkiven, 1997) ISSN 1103-8233.

Göteborgs-emigranten 6 (1997). Rapport från symposiet 'Amerika tur och retur', Göteborg 18-19 september 1996. Göteborg 1997. s. 149-158.

Kontaktarket. Utg. Fotosekretariatet vid Nordiska museet i samarb. med Svensk Fotohistorisk förening. 1997:1-2, 1998:1-2. Stockholm, 1997-1998.

Krig och fred i källorna. Stockholm: Riksarkivet, 1998. 303 s. (Årsbok för Riksarkivet och landsarkiven, 1998) ISSN 1103-8233.

Lejonspår. Utgiven av Göteborgs stadsarkiv med Folkrörelsernas arkiv. 2 - 3, 1998. ISSN 1402-0092.

Meddelanden från Krigsarkivet 16. Redaktör: Evabritta Wallberg. Stockholm, 1997. 266 s.

Meddelanden från Krigsarkivet 17. Redaktör: Björn Gäfvert. Västerвик 1998.

MEMO. Riksarkivets otryckta skrifter. 4-6. Stockholm, 1998. ISSN 14003414.

Nordisk arkivnyt. 1997:1-4; 1998:1-4. Oslo, 1997-1998.

Norrländsk migration 1846-1996. se: Arkiv i Norrland 16.

Realia. Nordiska Konservatorförbundet. Svenska sektionen. 18 (1997):1-2; 19 (1998):1-2. Göteborg, 1997-1998.

Riksarkivet rapport 1997:1-2. Stockholm, 1997. Scriptum. Utg. av Forskningsarkivet. 46. Umeå, 1998. ISSN 0284-3161.

Skrifter utgivna av Riksarkivet. 1-4. Stockholm, 1997-1998. ISSN 14024705.

Skrifter utgivna av svenska Riksarkivet. 15-16, 19-20 (1997); 8:2 (1998). Stockholm, 1997-1998. ISSN 0348-8488

Släktforskarnas årsbok. årg.: '97; '98. Utg. Sveriges Släktforskarförbund. Red.: Håkan Skogsjö. Stockholm, 1997-1998. ISSN 0280-2984.

Småskrifter utgivna av Stockholms stadsarkiv. 3-4. Stockholm, 1998. ISSN 1103-3711.

Stockholm Conference on Archival Science and the Concept of Record: The concept of record. Report from the Second Stockholm Conference on

Archival Science and the Concept of Record, 30-31 May 1996. Edition: Kerstin Abukhanfusa. Stockholm, 1998. 160 s. (Skrifter utgivna av Riksarkivet. 4)

Sveriges kulturarv: att förvalta det förflutna / utg. av Svenska institutet i samarbete med Riksarkivet ... ; redaktör: Ulla von Schultz. Stockholm, 1998. 159 s.

Sylwan: den svenska pressens historia /Nordicom-Sverige. 1-3. Göteborg, 1998. ISSN 1403-3585.

TAM-revy. Meddelanden från TAM-arkiv. 1997:1-3; 1998:1-3. Stockholm, 1997-1998.

Tema Arkiv. Utg. av Föreningen Svensk Arkivtidsskrift. 1997:1-4; 1998:1-4. Stockholm, 1997-1998. ISSN 1102-3597.

Årsbok för Riksarkivet och landsarkiven. se: Grannar emellan; resp. Krig och fred i källorna.

18. Nordiska Arkivdagarna. [Uppsatser inför konferensen]. Utg.: Arkivverket. Helsingfors, 1997. ISBN 951-29-0988-X.

Allmänt

Brolén, Lars, Om arkivs ordning. - Tema Arkiv 1997:2, s. 13-15.

Burell, Mats, Det perfekta arkivet: om proveniensprincipens dubbla tillämpning. Otr. uppsats 60 p. Historiska institutionen, Stockholms universitet. Stockholm, 1997. 73 bl.

Couture, Carol, Is the concept of a record still relevant in the information age? - Stockholm Conference on Archival Science and the Concept of Record, 1998. s. 77-99.

Dahlin, Jan, Elektroniska arkiv och användarna: ökad tillgänglighet eller exklusivitet? - Arkiv 2000, s. 162-169.

Ericson, Lars, Sources of the Thirty Years War, Sweden and Finland. - Military Archives Newsletter, No 9. Freiburg, 1997. [4 s.].

Ewald, Fia, Arkivbildarbegreppet och proveniensprincipen under press? - ASF 1997:3, s. 29-43.

Frankby, Märten, Att bringa klarhet i Sveriges förflutna: 'ett moraliskt ansvar'. - Judisk krönika 1998:1, s. 24-25.

Fredriksson, Berndt, Hur har man haft råd att föra krig?: om källor till krigsfinansiell forskning. - Krig och fred i källorna (1998), s. 101-114.

- Gere, Katalin, Projektet Invandrarnas kulturarv. - EB-nytt 1998, s. 43-47.
- Gränström, Claes, Relationship between creators, users and custodians of information. - IN SAR (Brussels). Supplement II. 1997, s. 38-42.
- Hagstedt, Rolf, The impact of new technologies and new media on the use of archives: the Swedish example. - Atlanti (Maribor) 8, 1998, s. 50-53.
- Helmfrid, Björn, Minnen från 1970-talets terminologiska standardiseringsarbete. - ASF 1997:2, 83-86.
- Hofman, Hans, Lost in cyberspace: where is the record? - Stockholm Conference on Archival Science and the Concept of Record, 1998. s. 115-130.
- Hörnfeldt, Torbjörn, European and International Standards in an archival context. - IN SAR (Brussels). Supplement II. 1997. s. 311-314.
- Jansson, Per, Privatization of public authorities into companies and deposition of archives in Sweden: archival aspects. - IN SAR (Brussels) 3, 1997, s. 4-5.
- Janzon, Bode, Arkiven inför 2000: förvaltningsuppdrag och civil nytta. - Arkiv 2000, s. 86-109.
- Jonell-Ericsson, Britta, Appraisal policy. - Baltic-Nordic Archival Seminar on Appraisal and Disposal in Pärnu October 11-13, 1995. Helsinki, 1997. s. 43-46.
- Kahan, Semy, Ranssakans tid. [Om judarnas tillgångar; Riksbankens arkiv.] - Judisk krönika 1997:1, s. 15-17.
- Lindh, Agneta, Samarbete mellan arkiv, bibliotek och museer. - Arkiv 2000, s. 178-184.
- Lindh, Björn, Los archivos y la administración pública en Suecia. - Memorias del sexto seminario del sistema nacional de archivo, [5-7 november 1997]. Bogota, 1998. s. 59-64. ISBN 958-9298-74-5.
- Lindh, Björn, Ny etikkod för arkivarier. - ASF 1998:1, s. 51-56.
- Lindh, Björn, Some thoughts on appraisal terminology. - Janus 1997:2, s. 18-22.
- Lundquist, Lennart, Appraisal and disposal of records containing personal information. - Baltic-Nordic Archival Seminar on Appraisal and Disposal in Pärnu October 11-13, 1995. Helsinki, 1997. s. 66-68.
- Lönnroth, Erik, Arkivens nytta och nödvändighet. [Föredrag 11 juni 1996, vid presentationen av Riksarkivets beståndsöversikt. D. 1.] - ASF 1997:2, s. 91-95.
- Lövgren, Anna-Brita, Arkivbegreppet i det 21:a århundradet. - Arkiv 2000, s. 12-21.
- Martinsdotter, Kerstin, Arkivteoretiska och praktiska aspekter på forskningsmaterial. Av Kerstin Martinsdotter, Gunilla Strömberg, Karin Åström. - ASF 1997:2, s. 7-46.
- Nilsson, Ann-Marie, Polyfont och profant: tidigare okänd medeltida musik i svenska arkiv och bibliotek. - Svensk tidskrift för musikforskning 1997:2, s. 138-143.
- Norberg, Erik, Krig och fred i källorna. [Om de lämningar krig avsatt i olika arkiv.] - Krig och fred i källorna, s. 11-27.
- Norberg, Erik, Migration och kultur. - Arkiv i Norrland 16, s. 7-11.
- Nordström, Gunilla, Eufori, anarki eller strategi? Dokumenthantering idag. - Tema Arkiv 1997:2, s. 5-7.
- Olsson, Jan, Det svårfångade filmarvet. - Forskningens roll i offensiv kulturarvsvård. Stockholm, 1997. ISBN 91-7844-264-8. s. 91-97.
- Riksarkivet. Appraisal policy / the National Archives of Sweden. Stockholm: Riksarkivet, 1997. 11 s. (Skrifter utgivna av svenska Riksarkivet, 0346-8488; 20)
- Saarenheimo, Juhani, Clio eller Mnemosynes tjänare? De västerländska arkivens uppfattning om sin uppgift och roll under olika tider. - ASF 1997:2, s. 57-72.
- Sikeborg, Urban, Ett liv i släktforskning. Hans Gillingstam berättar ... - Släktforskarnas årsbok '98, s. 269-288.
- Smedberg, Staffan, Arkivariens yrkesroll. - Tema Arkiv 1998:2, s. 11.
- Strömberg, Gunilla, Kundperspektiv utan jippo: om att utse Årets arkiv. - ASF 1998:1, s. 77-79.
- Strömberg, Gunilla, se även: Martinsdotter, Kerstin.
- Sundberg, Gunnar, Redaktör och f.d. arkivarie Lars-Olof Skoglund. [Intervju.] - NA 1997, s. 37-38.

Svenson, Anna, Förintelsen, flyktingarna och de vita bussarna i de svenska arkiven. - NA 1998, s. 102-103.

Tarkiainen, Kari, Archives and the Swedish cultural heritage. - The cultural heritage in Sweden. Stockholm, 1998. s. 7-40. ISBN 91-520-0528-3.

Tarkiainen, Kari, Det svenska kulturarvet i arkiven. - Sveriges kulturarv. Stockholm, 1998. s. 7-40. ISBN 91-520-0527-5.

Ulfsparré, Anna Christina, Hur ser framtiden ut i vårt elektroniska samhälle? - Arkiv 2000, s. 3-11.

Utvärdering av arkivverkets tillsynsverksamhet m.m. Rapport från UTÅTgruppen. Stockholm, 1998. 47 + 13 s. (MEMO Stockholm. 6)

Vad kan man skriva om folk? [Debatt förd i Nät-tidningen Rötter.] - Släktforskarnas årsbok 1998, s. 87-104.

Wahl, Henrik, Arkivariens roll i ett IT-samhälle. - Tema arkiv 1998:2, s. 7.

Wolodarski, Anna, Handskrifter och böcker "kompne uthur bruk": om återanvändning av gammalt pergament. [Om pergamentfragment i europeiska bibliotek och i Riksarkivet.] - ASF. 1997:1, s. 7-12.

Åström, Karin, se: Martinsdotter, Kerstin.

Lagstiftning. Arkivförfattningar

Arovelius, Renata, Offentlighetsprincipens tillämpning på forskningsmaterial. Rec. av 'Bohlin, Alf, Offentlighet & sekretess i myndighets forskningsverksamhet.' (1997). - ASF 1998:1, s. 105-107.

Bevarande och gallring av brottmålshandlingar: rapport från Samrådsgruppen för rättsväsendets arkivfrågor. Stockholm, 1998. 106 s. (MEMO Stockholm. 4)

Bohlin, Alf, Offentlighet & sekretess i myndighets forskningsverksamhet. Stockholm, 1997. 40 s. (Rapport. Riksarkivet, 1997:2).

Burell, Mats, Elektroniska arkiv och förvaltningssansvaret. - Arkiv 2000, s. 44-58.

Gränström, Claes, Aktuella utredningsförslag: persondatalagen och det kyrkliga kulturarvet. - NA 1997, s. 48-49.

Gränström, Claes, Report/Expert study about some legal implications in the field of electronic

documents and records management. - Electronic access: archives in the new millennium. Proceedings of a conference 3-4 June 1998. London, 1998. s. 80-90.

Hagstedt, Rolf, Technical questions and health problems in archival legislation. The Swedish example. - Atlanti (Maribor) 7, 1998, s. 35-38.

Henriksson, Eva, Fotografier hos myndigheter: allmänna handlingar. - Tema Arkiv 1997:3, s. 4-5, 14.

Insyn i medborgarnas tjänst: samordning av vissa bestämmelser i arkivlagen, 15 kap. sekretesslagen m.m.: PM från INFOTEK-RED-projektet. Stockholm, 1998. 45 bl. (MEMO Stockholm. 7)

Kardell, Lars, Arkiv och skogsvetenskap. - Arkiv i Norrland 16, s. 177-194.

Lundquist, Lennart, Openness and secrecy within government administrations and archival institutions in Europe. - ASF 1998:2, s. 31-40.

Lundquist, Lennart, Upphovsrätt och arkiv i IT-miljö. - ASF 1998:1, s. 39-50.

Norberg, Erik, Diskussionen om forskningsarkiven. - Offentlighet och sekretess i myndighets forskningsverksamhet, s. 5-8.

Offentlighet och sekretess i myndighets forskningsverksamhet. Stockholm, 1997. 40 s. (Riksarkivet rapport 1997:2).

Persson, Olle, Handlingsoffentlighet: övningskompendium. Utg. Mitthögskolan, Institutionen för Kultur och humaniora. Härnösand, 1997. 42 s.

Sivervall, Peter, Offentlighetsprincipen 230 år. Av Peter Sivervall och Gunnar Sundberg. - NA 1997, s. 3-4.

Sivervall, Peter, Personuppgiftslagen ersätter datalagen. - NA 1998, s. 51.

Sivervall, Peter, Samrådsförandet mellan Datainspektionen och Riksarkivet. - ASF 1998:1, s. 8-23.

Strömberg, J.B.L.D., Allmän handling eller privat: en studie av postöppningsrutiner på myndigheter. - ASF 1998:1, s. 24-38.

Sundberg, Gunnar, se även: Sivervall, Peter

Östergren, Stefan, Regler för arkivmaterial: uppdragsarkeologi: rekommendationer vid upprättande av undersökningsplaner m.m. - Underrättelser från Riksantikvarieämbetet 1998:1, s. 34-48.

Arkivteknik. Digitalisering

Se även: Arkiv. Allmänt

Andersson, Ulf, Short version of the SESAM-report. Philosophy and rules concerning electronic archives and authenticity. - IN SAR. Supplement II. 1997. s. 175-189.

Björkman, Börje, Arkiven på väg in i cyberspace? / av Börje Björkman och Peter Danielsson. - Humanetten. ISSN 1403-2279, 1998 (Nr 3)

Bogefeldt, Christer, Arkivens dag. [7 november 1998]. - NA 1998, s. 55.

Gränström, Claes, Reformatting: reservation of new media and dataemigration. - Janus (Paris) 1998:1, s. 77-86.

Gidlöf, Johan, CD om Söder: ett nytt sätt att öppna arkiven. Av Johan Gidlöf och Kajsa Larsson. - NA 1998:4, s. 131-133.

Gidlöf, Johan, Det virtuella historiska huset. [Om digitalisering av arkivmaterial]. - ASF 1997:3, s. 55-79.

Gränström, Claes, se även: Hanningan, Ken

Hanningan, Ken, Archives and electronic records: the European experience / Ken Hanningan, Claes Gränström, Ian Macfarlane, Hans Hofman. - Irish archives 1997:1, s. 22-41.

Higgs, Edward, Record and recordness: essences or conventions? - Stockholm Conference on Archival Science and the Concept of Record, 1998. s. 101-113.

Hofman, Hans, se: Hanningan, Ken

Hörnfeldt, Torbjörn, The concept of record: on being digital. - Stockholm Conference on Archival Science and the Concept of Record, 1998. s. 67-75.

Johansson, Urban, Arkivregister Stockholms län - en databas i utveckling. ASF. 1997:1, s. 39-46.

Jordell, Björn, Recension av 'ADB och arkiv' samt 'Redovisning av ADBupptagningar'. Två småskrifter från Riksarkivet och Krigsarkivet. - ASF 1997:2, s. 102-104.

Justrell, Börje, Arkiven i den digitala världen. - Tema Arkiv 1998:4, s. 4-6.

Justrell, Börje, Digital bildhantering: ett högakutuell område. - Tema Arkiv 1996:4/1997:1, s. 12-14.

Kristiansson, Göran, Nationell arkivdatabas (NAD): resultat och framtidsplaner. - ASF 1997:2, s. 73-81.

Kristiansson, Göran, se även: Ottosson, Per-Gunnar

Larsson, Kajsa, se: Gidlöf, Johan

Macfarlane, Ian, se Hanningan, Ken

Näsholm, Bengt Erik, Arkion digitaliserar arkivinformation. - NA 1998, s. 83-85.

Ottosson, Per-Gunnar, & Kristiansson, Göran, The development of archival systems at the National Archives of Sweden. - Electronic access: archives in the new millennium. Proceedings of a conference 3-4 June 1998. London, 1998. s. 26-36.

Ragnheiður Mósesdóttir, Arkivteknik og tekniske standarder [18. nordiska arkivdagarna]. - NA 1997, s. 89.

Redovisning av ADB-upptagningar. 1. uppl. Stockholm, 1997. 16 s. (Rapport. Riksarkivet, 1997:1) ISBN 91-38-31059-7.

Savolainen, Mats, Den lokala demokratins utveckling i Halland: Svensk Lokalhistorisk Databas. - DIK-forum 1998:7, s. 19-20.

Sjögren, Rolf, Möjligheter och problem med arkivering på optiska skivor: exemplet kvalitetskontroll av kliniska provningar av läkemedel. - ASF 1997:1, s. 69-74.

Slutrapport Projektet DIG. Digitalisering av arkivmaterial. Förstudie. Ramsele, 1997.

Stenberg, Robert, Att utforma en gallringsplan för ADB-system. - Tema Arkiv 1997:2, s. 8-10.

Workshop on electronic archiving: an evaluation of the Sesam report by Ulf Andersson Astra AB / edited by Ulf Andersson. Stockholm, 1997 - 102 s. (Skrifter utgivna av svenska Riksarkivet, 0346-8488; 15).

Wählberg, Magnus, Den digitala tekniken och arkivet. - TAM-Revy 1997:3, s. 7-10.

Allmänna presentationer, guider, handledningar

Andersson, Per-Olof, Alstermo bruk: arkivförteckning. Upprättad i maj-juni 1997. Växjö. 1997. 37 bl.

Andersson, Per-Olof, Arkivförteckning Säfsjöströms bruk. Upprättad 1997 12-16. Växjö, 1997. 52 bl.

Ansnes, Kari, Krigsarkivet. Av Kari Ansnes och Bo Berg. Stockholm, 1998. s. 3-22.

Arkiv i Halland: en vägledning till arkiven i länet/ [Högskolan, Halmstad...]. [2. rev. och utvidgade uppl.] Halmstad, 1997. 271 s.

Asker, Björn, Recension av ' Elisabeth Reuterswärd, "Att söka sina rötter" '(1995). - *Multiethnica* nr 20 (1997), s. 26-27.

Bendixen, Karin, Stockholms län och släktforskaren. En handledning över länsmaterialiet på Stockholms stadsarkiv. Stockholm, 1997. 48 s. (Stor-Stockholms genealogiska förenings skriftserie, 1100-7443; 4)

Bergkvist, Anders, Bland hanseatiska ättlingar i Visby: workshop om arkiven och offentlighetsarbetet. - *NA* 1998, s. 112-114.

Bohman, Lennart, Källor och litteratur: en fritidsforskare söker materialet. - *Archiv und Geschichte im Ostseeraum* (1997), s. 287-296.

Burell, Mats, Överskådlig arkivguide med tveksamma urvalskriterier. Rec. av 'Aurelius, T., *Svensk arkivguide*.' 1996. - *ASF* 1998:1, s. 96-97.

Carlsson, Carl Henrik, Hur jag fann mina östjudiska rötter. - *Släktforskarnas årsbok '97*, s. 9-34.

Clemensson, Per, Emigrantforskning: sökvägar och svenska emigrantkällor. - *Transatlantiska rötter* (Svenska emigrantinstitutets skriftserie. 8). Växjö, 1997. s. 46-58.

Clemensson, Per, *Släktforskning steg för steg*. 5. rev. uppl. Stockholm, 1997. 127 s. ISBN 91-36-03377-4.

Cronberg, Olof, *Palmskiöldska samlingen: en ofta förbisedd guldgruva*. - *Släktforskarnas årsbok '98*, s. 151-172.

Danielson, Christer, Döbeln och andra i Krigsarkivets översikt över enskilda arkiv. Recension av 'Krigsarkivets bestandsöversikt. D. 8.' - *ASF* 1998:1, s. 92-95.

Danielsson, Peter, En majdag år 1837 på Göt-ruda sergentboställe. En pilotstudie i militära husesynsprotokoll. - *Släktforskarnas årsbok '97*, s. 187-228.

Ericson, Lars, *Westfaliska freden 350 år: aktiviteterna 1998!* - *NA* 1998, s. 86-87.

Hultén Sonne, Lena, 50 000 bilder i internationellt arkiv för barnbilder. [Om Arkivet för internationell barnkonst på Vårby gård, Huddinge samt en

diskussion om vilka av barns bilder som kan betraktas som konst]. - *Abrakadabra* 1998:6, s. 24-25. ISSN 0280-2414.

Inger, Göran, Recension av 'Riksarkivets bestandsöversikt. Del 1:1-2.' (1996). - *Svensk Juristtidning* 1997, s. 480-482.

Johansson, Urban, Att få rätt ben kapat är god kvalitet. [Svar till Gunilla Strömberg, *ASF* 1998:1, s. 77-79]. - *ASF* 1998:2, s. 58-60.

Krigsarkivets bestandsöversikt. D. 8. *Enskilda arkiv*. Red. j Wallberg. Stockholm, 1997. 266 s. (Meddelanden från Krigsarkivet. 16)

Krigsarkivets bestandsöversikt. D. 9. *Kartor, ritningar, fotografier och bibliotek*. Västervik, 1998. (Meddelanden från Krigsarkivet. 17)

Liedgren, Jan, Om släktforskning i medeltida källor. - *Släktforskarnas årsbok '98*, s. 173-178.

Lindblom, Kjell, *Prästens lilla kråka: praktikkfall för släktforskare*. Av Kjell Lindblom, Elisabeth Thorsell. Stockholm, 1997. 71 s. ISBN 91-630-5137-0.

Malmström, Krister, Recension av 'Riksarkivets bestandsöversikt. D. 1:1-2.' (1996). - *Fornvännen* 1997, s. 300-302.

Mattsson, Olle, *Sökvägar i Minnesbanken*. [Om Minnesbanken med bildarkivet, upppteckningsarkivet ÖMEA (Östersunds Museums Etnologiska Arkiv) samt det byggnadshistoriska materialet.] - *Jämten* 1998, s. 114-120. ISSN 0348-9825.

Nilsson, Olle, *Människor på väg: följ spåren och finn en egen stig in i historien*. Karlstad, 1998. 169 s.

Norrtälje stadsarkiv. Mikrofilmade kyrkoarkivalier på Norrtälje stadsarkiv. Norrtälje, 1997. 33 s. Regeringskansliets centralarkiv. Stockholm, 1998. 8 s.

Ridbäck, Irma, Recension av 'Riksarkivets bestandsöversikt. D. 2.' (1998) - *Släkthistoriskt forum* 1998:3, s. 26.

Riksarkivets bestandsöversikt. D. 2. Utg. av Folke Ludwigs. Stockholm 1998. (Skrifter utgivna av Svenska Riksarkivet. 8).

Saarinen, Jouni, *Roots in Sweden: the genealogist's guide to the Swedish archives*. Stockholm, 1997. 47 s. (Skrifter utgivna av Riksarkivet. 2)

Saarinen, Jouni, Rötter i Sverige: en vägledning för släktforskning i svenska arkiv. Stockholm, 1997. 47 s. (Skrifter utgivna av Riksarkivet. 1)

Sikeborg, Urban, Ge historien liv! Om släktforskning och källkritik. - Släktforskarnas årsbok '98, s. 9-26.

Smedberg, Staffan, Recension av 'Riksarkivets beståndsöversikt. Del 1:1-2.' (1996). - ASF 1997:2, s. 96-97.

Snellman, Karin, Förteckning över Helmer Grundströms arkiv. Umeå, 1998. 41 bl. (Scriptum. 46)

Sundberg, Gunnar, Översiktligt om riksdagen. Recension av 'Riksarkivets beståndsöversikt. D. 2.' (1998). - NA 1998, s. 74-75.

Tarkiainen, Kari, Metsäsuomalaiset sukututkijan näkökulmasta. [Skogsfinnarna ur släktforskningens synvinkel] - Genos (Helsingfors) 1997, s. 98-104; 142 (svensk sammanfattning).

Thorsell, Elisabeth, se: Lindblom, Kjell

Tuovinen, Eila, Guide för litteratur- och konstarkiv. [ICA:s kommitté för litteratur- och konstarkiv]. - NA 1997, s. 67.

Wallberg, Evabritta, Folkropen skalla: arkiven åt alla. - Tema Arkiv 1998:3, s. 18-19.

Wikberg, Karin, Richard L. Lindquists idrottsliga bravader: inblickar i en stockholmares idrottsliv 1872-1892. [ur Riksidrottsförbundets arkiv]. - Idrott, historia och samhälle 1998, s. 131-175.

Riksarkivet

Arkivåret 1996. Riksarkivet och Landsarkiven. - Grannar emellan, s. 245-309.

Arkivåret 1997. Riksarkivet och Landsarkiven. - Krig och fred i källorna, s. 241-301.

Backhaus, Helmut, Den svenska militära förvaltningen i Tyskland under Trettioåriga kriget. Räkenskaperna i Riksarkivet och Krigsarkivet. - Krig och fred i källorna, 1998, s. 73-87.

Backhaus, Helmut, Verfassung und Verwaltung Schwedisch-Pommerns. - Unter der schwedischen Krone. Pommern nach dem Westfälischen Frieden. Greifswald 1998, s. 29-40 (Publikationen der Stiftung Pommersches Landesmuseum).

Berggren, Jan, Ökad tillgänglighet till tullens import- och exportsammandrag. - ASF 1998:2, s. 46-47.

Buckens, Karin, se: Hofman, Hans

Danielson, Christer, 200 hästar och lika många människor: vad de diplomatiska räkenskaperna berättar om den svenska representationen vid westfaliska fredskongressen. - Krig och fred i källorna, 1998, s. 132-148.

Gränström, Claes, National Archives of Sweden: Archives and electronic records: the European experience. - Irish archives (Dublin) 1997:1, s. 24-34.

Hofman, Hans, Willing to change: the Swedish National Archives at the threshold of the digital age. Av Hans Hofman, Karin Buckens. [Brussels], 1998. 41 s. Otr.

Lagerqvist, Lars O., Hans Järta-medaljen. - Svensk numismatisk tidskrift 1997:8, s. 198-200.

Norberg, Erik, Stig Jägerskiöld. - Karolinska förbundets årsbok 1995 (tr 1997), s. 7-8.

Odelman, Eva, Latinet i Norden. - Grannar emellan, s. 123-152.

Ottosson, Per-Gunnar, Guide to Archival Sources on the Holocaust, Holocaust-Era Assets, and Related Issues in the National Archives of Sweden. URL: <http://www.ra.se/ra/holoc1.htm>

Rodén, Marie-Louise, The collection of Orazio del Monte: Queen Christina's grand chamberlain in Rome: inventory with an introduction. Stockholm: Riksarkivet, 1997. 69 s. (Skrifter utgivna av svenska Riksarkivet. 16). ISSN 0346-8488.

Sivervall, Peter, Förnyelsenätverk för tillsynshandläggare. - NA 1997, s. 102.

Weintraub, Nora, Invandrarnas historia saknas i Riksarkivet. - Invandrare och minoriteter 1998:3, s. 20.

Riksarkivet: Enskilda arkiv

Aagård, Gun-Britt, Person-, släkt- och gårdsarkiv. [1996] [Om leveranserna till Riksarkivet under år 1996.] - EB-nytt. 1997, s. 21-24.

Hansen, Lars-Erik, Clarence von Rosen: en idrottsnestor och hans personarkiv. - EB-nytt 1997, s. 26-28.

Hansen, Lars-Erik, Folkhemmet omstridde husläkare: Axel Höjers personarkiv öppnas för forskning. - *Läkartidningen* 1997:41.

Hansen, Lars-Erik, Signe och Axel Höjers arkiv. - *EB-nytt* 1997, s. 36-40.

Hansen, Lars-Erik, önskas: frisk 3-års arisk flicka: flyktinghjälp 1938-1948 speglar i ett personarkiv. [Om Kerstin Felix (Cruickshank) och hennes arbete för flyktingar före och efter andra världskriget]. - *Krig och fred i källorna*, s. 231-237.

Lundgren, Thomas, Nils Edwalls familjearkiv. - *EB-nytt* 1998, s. 32-35.

Lundgren, Thomas, Nisserska släktarkivet. - *EB-nytt* 1997, s. 40-43.

Norberg, Ove, Porträttet: Erik Norberg, riksarkivarie. - *Tema Arkiv* 1998:3, s. 6-7.

Reisborg, Synnöve, Stora Frösunda arkiv. - *EB-nytt* 1998, s. 36-38.

Romefors, Örjan, Thora Dardel i Hamiltons arkiv. - *EB-nytt* 1998, s. 21-31.

Rur, Bengt, Värjans egg: några svenska militärer hemma och ute. [Om fyra svenska officerare och deras efterlämnade handlingar i Riksarkivet: Carl Gustaf Ling-Vannerus, Gunnar Källström, Martin Ekström och Sven Hedengren.] - *Krig och fred i källorna*, s. 218-230.

Siapkas, Johannes, Greklandsinsamlingens arkiv. [Insamling för Grekiska Röda Korset 1941]. - *EB-nytt* 1997, s. 7-10.

Welander, Lars-Olof, Carl Florman - det svenska civilflygets grundare. - *EB-nytt* 1997, s. 24-26.

Ånimmer, Lena, Linggymnaster på Riksarkivet [Gymnastiska centralinstitutets samling av enskilda arkiv, deponerad i Riksarkivet]. - *EB-nytt*, 1997, s. 29-36.

Ånimmer, Lena, 'Stilla dagar, bärarlag och konfidenter': en presentation av S:t Lukasstiftelsen och dess arkiv. - *EB-nytt* 1998, s. 10-14.

Krigsarkivet

ADB och arkiv: en orientering för myndigheter som hör till Försvarsdepartementet. Stockholm: Krigsarkivet, 1997. 32 s.

Eklund, Maria, Rapport från en "SESAMIT" på Krigsarkivet. - *ASF* 1998:2, s. 55-56.

Ericson, Lars, Bland nyländska infanterister och åländska båtsmän: finländska släktforskare och det svenska Krigsarkivet. - *Sukutieto (Helsingfors)* 1998:4, s. 20-23.

Ericson, Lars, Sveriges försvar under det kalla kriget: de militära arkiven och forskningen. - *Kungl. Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och tidskrift* 1998:3, s. 17-54.

Ericson, Lars, Zooldater: utställning om djur i försvarets tjänst. - *NA* 1997, s. 155.

Gäfvert, Björn, Kartor och krig: svensk militär kartering under Trettioåriga kriget. - *Krig och fred i källorna*, s. 88-100.

Gäfvert, Björn, Krigsarkivet och SESAM-projektet. - *ASF* 1998:2, s. 51-54.

Norberg, Erik, Elsa Nordström. - *Tidskrift i sjöväsendet* 1997, s. 128-129.

Wallberg, Evabritta, Unionsupplösningen 1905: vända och befrielse. [Ur en brevsamling.] - *Grannar emellan*, s. 7-69.

Wallberg, Evabritta, Ett återfunnet underrättelsearkiv. - *NA* 1998, s. 56-57.

Wallberg, Evabritta, Övervakningsverige eller den svenska rädslan: militär underrättelse- och säkerhetstjänst i hetluften och i arkiven: presentation av arkivinventering. - *ASF* 1998:2, s. 7-30.

Landsarkiven

Arfwidsson Bäck, Birgit, 48 år i arkivet: det var livet. Anteckningar utifrån en intervju med arkivarie Kjell-Åke Karlsson inför hans pensionering. - *Elbogen* 1997, s. 9-24.

Blomkvist, Nils, Mellan gotländska sockenstämmoprotokoll och världshändelser. Recension av 'Archiv und Geschichte. Festschrift till Sten Körner.' - *NA* 1998, s. 71-73.

Clemensson, Per, Två reseföretag i Göteborg. - *Göteborgs-emigranten* 1997, s. 103-113.

Dahl, Karin, Orostider i Landsarkivet! [utställning i Landsarkivet i Uppsala]. Av Karin Dahl, Ann-Sofie Olsson, Sara Tedebrand. - *NA* 1998, s. 66.

Edvardsson, Carl-Edvard, Sjomän och fartyg i databas. - *NA* 1998, s. 13-14. även i: Fördevind

[utg. av Sveriges segelfartygs förening] 1997:2, s. 10-11.

Edvardsson, Carl-Edvard, Sten Körner pensionerad [landsarkivet i Visby]. - NA 1997, s. 159-160.

Forsberg, Astrid, Alla kyrkböckerna på plats. [Mikrofilmning avslutad för församlingarna i Härnösands landsarkivdistrikt.] - NA 1997, s. 50.

Forsberg, Astrid, Landsarkiven och kyrkobokföringshandlingarna. [Om överförandet av folkbokföringen från Svenska kyrkan till civila myndigheter, särskilt om arbetet vid Landsarkivet i Härnösand.] - ASF 1996:3 (tr. 1997), s. 41-62.

Forsgren, Jan, Fint främmande. [Dokument i Kiruna Tullkammararkiv om storamiral Erich Räckers genomresa 1942.] - NA 1997, s. 39.

Forsgren, Jan, Från pilgrimsled till Botniabanan, [utställning i Landsarkivet i Härnösand]. - NA 1998, s. 30.

Hipfl, Cia, Arkivcentrum: arkiv i samverkan. [Arkivcentrum för Värmland]. - Tema arkiv, 1998:4, s. 12-13.

Holm, Marianne, Prinsessan Eugenie på Gotland: speglad i landsarkivets samlingar. - Archiv und Geschichte im Ostseeraum (1997), s. 207-217.

Hänström, Kenneth, Bilen i arkivet. - NA 1997, s. 5-6.

Janzon, Bode, Nytt landsarkiv för Värmland. Arkivcentrum i Karlstad invigt. - NA 1998:4, s. 153-155.

Kärrholm, Mattias, Landsarkivet i Lund: två arkivmodeller. [Uppsats, konstvetenskap]. Lund, 1997. 69 s.

Landsarkivet i Visby. PM 40/1998: The regional archives in Visby. Archives exhibitions. Arkivutställningar. 18. Hansetag 1998. [Med engelsk, tysk och svensk text.] Visby, 1998. 67 s. /otr.

Norström, Åke, Nytt om arkivaliskt. 1996. - Elbogen 1997, s. 141-142. ISSN 1102-2892.

Olausson, Peter, På rundvandring i Kattborgen. [Arkivcentrum för Värmland]. - Värmländsk kultur 1998:4, s. 16-17.

Olgarsson, Per, se: Sallander, Karin

Olsson, Ann-Sofie, se: Dahl, Karin

Orostider i Uppland: stora nordiska kriget 1700-1721 speglad i Länsstyrelsens arkiv: katalog. Text: Björn Asker. Uppsala, 1998. 19 s.

Persson, Roland, Folkbokföringslokaler i Vadstena. - NA 1997, s. 70.

Persson, Roland, Utbyggnad av slotts- och arkivvallarna i Vadstena. - NA 1997, s. 100-101.

Sallander, Karin, Rågångar och gruvschakt på kartutställning [’Till allmänt gagn’, landsarkivet i Uppsala]. Av Karin Sallander och Per Olgarsson. - NA 1998, s. 31.

Siltberg, Elisabeth, Källorna till de gotländska folkskolornas historia. - Archiv und Geschichte im Ostseeraum (1997), s. 297-308.

Sundberg, Gunnar, Anna Brita Lövgren i pension. - NA 1998, s. 79-80.

Sundberg, Gunnar, Ny landsarkivarie i Göteborg: Louise Lönnroth. - NA 1998, s. 81-82.

Sundberg, Gunnar, Ny landsarkivarie på Gotland: Tryggve Siltberg. - NA 1997, s. 158.

Sundberg, Gunnar, Nyrenoverat på Landsarkivet i Visby. - NA 1998, s. 122-123.

Sundberg, Tommy, Sockenstämmoprotokoll i Garde. - Archiv und Geschichte im Ostseeraum (1997), s. 171-181.

Tedebrand, Sara, se: Dahl, Karin

Ternström, Ylva, Utställning om Kopparfors AB. - NA 1997, s. 72.

Till allmänt gagn. Kartor i landsarkivet: katalog. Uppsala, 1997. 24 s.

Stockholms stadsarkiv

Berglund, Torsten, Att forska om barn på Allmänna barnhuset. - Släktforskarnas årsbok ’97, s. 35-50.

Betts, Marianne, Beslut på hög nivå: sammanställning av arkiv från kommunala nämnder och styrelser i Stockholm 1863-1996. Stockholm: Stockholms stadsarkiv, 1998. 42 s. (Småskrifter utgivna av Stockholms stadsarkiv. 3). ISSN 1103-3711.

Hedberg, Britt, Stockholms stads omorganisation. En utmaning för arkivverksamheten. - NA 1997, s. 45-47.

Mark, Peeter, & Yttergren, Leif, Var bollen rund?: en guide till idrottens källmaterial i Stockholms stadsarkiv. Stockholm, 1998. s. 7-111. (Småskrifter utg. av Stockholms stadsarkiv. 4). ISSN 1103-3711.

Yttergren, Leif, se: Mark, Peeter

Statliga myndigheters arkiv

Block, Eva, Arkivet för ljud och bild. - Forskningens roll i offensiv kulturarvsvård. Stockholm, 1997. s. 98-113. ISBN 91-7844-264-8.

Dahlgren, Curt, Några glimtar ur Lunds universitets kyrkohistoriska arkiv. - Kyrkohistorisk årskrift 1998, s. 123-125. ISSN 0085-2619.

Forsmark, Olle, Pilotprojekt angående elektroniskt lagrad information vid Kungliga Tekniska högskolan (KTH): erfarenheter och reflektioner. - Tema Arkiv, 1998:4, s. 7.

Lämnade ut journal till hjälp för diagnos av patientens syster: läkaren "anade inte att utlämnandet skulle medföra obehag": ett fall ur Ansvarsnämndens arkiv. - Läkartidningen 1998:18, sp 2129-2130.

Soold, Lars, Nationalarkiv för Ljud och bild: en kulturskatt. - DIK-forum 1997:17, s. 4-5.

Soold, Lars, Taube "såld" till Göteborg [GUB]. - Statstjänstemannen 1998:3, 31-33.

Statens konstmuseer. Konstnärsarkivet. Konstnärsarkivet i Nationalmusei arkiv. Stockholm, [1997].

Sundberg, Gunnar, Guldjakt i Riksbankens arkiv. - NA 1998:1, s. 10-12.

Östergren, Stefan, Om Björnståhl-Rudbeck papper i Antikvarisk-topografiska arkivet. - ASF 1998:1, s. 51-56.

Kyrkliga arkiv

Andersson, Karl-Gustaf, & Cervin, Ulf, Handbok för kyrkoarkiven före år 2000. Utg. av Riksarkivet och Pastoratsförbundet. Stockholm 1998.

Andersson, Karl-Gustaf, Kyrkans skiljande från staten: konsekvenser för arkiven. - NA 1997, s. 141-142.

Garmo, Sune, se: Norrman, Ragnar

Hasselberg, Carl-Olof, Så återskapas kyrkoböckerna på Sotenäset. Av Carl-Olof Hasselberg,

Nils Marelius - Släktforskarnas årsbok '97, s. 177-186.

Johansson, Bertil, Vad man kan finna i kyrkoarkiven. - Västgöta-Dal. 1995/96 (tr. 1997). s. 69-77.

Marelius, Nils, se: Hasselberg, Carl-Olof

Norrman, Ragnar, Församlingens arkiv. Ledare. - Svensk kyrkotidning 1997:50, s. 638-639 samt inlägg Garmo, Sune, 1998:3/4, s. 23.

Staten och trossamfunden. Den kulturhistoriskt värdefulla kyrkliga egendomen och de kyrkliga arkiven. Betänkande av Kommittén angående det kyrkliga kulturarvet. Stockholm, 1997. 286 s. (Statens offentliga utredningar 1997:43.)

Kommunala arkiv

Fägerman, Marie, Bevara eller gallra?: råd för kommunernas miljö- och hälsoskyddsverksamhet. Stockholm, 1997. 58 s. (Gallringsråd. 8). ISBN 91-7099-673-3.

Göteborgs stadsarkiv med Folkrorelsernas arkiv: verksamhetsberättelse 1997. Göteborg, 1998. 52 s. (Lejonspår. 2)

Hantering och arkivering av patientjournaler samt planering och utformning av journalarkiv. [Ny uppl.] Stockholm, 1997. 32 s. (Spri-rapport. 458)

Losman, Beata, Kommunarkiven som resurs för skolan. - ASF 1997:1, s. 5768.

Losman, Beata, Steg mot öppna kommunarkiv. Göteborg, 1998. 49 s. (Lejonspår. 3)

Persson, Bodil E., Den historielösa primärvården. - Allmänmedicin 1998, s. 144-146.

Siltberg, Elisabeth, Arvet: kommunala arkiv på Gotland. Utg. av Kommunarkivet, Gotlands kommun. Visby, 1998. 152 s.

Thalén, Bo, Bevara eller gallra?: råd för kommuner och landsting. 3., omarb. uppl. Stockholm, 1997. 40 s. (Gallringsråd. 1). ISBN 91-7099-624-5.

Enskilda arkiv (näringslivsarkiv, föreningsarkiv, enskilda arkiv)

Alriksson, Anneli, Landsorganisationens arkiv: källa för forskningen. - Arbetarhistoria 1998:1/2, s. 33-35.

- Andersson, Torbjörn, & Kjellson, Hans, Den lekande skåningen: en inventering av arkiv rörande skånsk idrott fram till 1920. Malmö: Idrottsmuseet, 1998. 102 s.
- Arkivatlas Värmland. Utg. av Föreningen Värmlandsarkiv. Karlstad, 1997.
- Blom, Edward, Grossistförbundet: Svensk Handel. - Företagsminnen 1998:2, s. 9-10.
- Fogelberg, Torbjörn, Presentation av Sigtunastiftelsens arkiv. - BjärkaSäby, Sigtuna, Årnäs. Lund, 1998, s. 105-120. ISBN 91-578-0042-1.
- Folkrörelsearkivet för Uppsala län 1978-1998: 20 år. Uppsala: Folkrörelsearkivet, 1998. 30 s.
- Gidlöf, Leif, Stockholms företagsminnen rekonstruerat. Av Leif Gidlöf och Alexander Husebye. - ASF 1997:1, s. 23-38.
- Grass, Martin, 1996 års accessioner till arkivavdelningen. - Arbetarhistoria. 1997(21:2), s. 53-54.
- Hansen, Lars-Erik, Den nordiska tanken - speglad i Norden-föreningarnas arkiv. - Grannar emellan, s. 172-182.
- Hillerud, Krister, Ericssonkoncernens historiska arkivmaterial. - Företagsminnen 1998:1, s. 9-10.
- Husebye, Alexander, se: Gidlöf, Leif
- Johansson, Olle, Svenskt rockarkiv. - Svensk tidskrift för musikkforskning. - 1997(79:1), s. 147-148.
- Karlsson, Ingrid, Vem känner Otto Walde?: Svenska arkivsamfundets temadag om personarkiv. [19 mars 1998]. - ASF, 1998:1, s. 80-84.
- Kjellson, Hans, se: Andersson, Torbjörn
- Larsson, Benny, Arkiv och arkivskatter från Hälsingland. [Om arkiv från Hälsingland i Folkrorelsernas arkiv i Gävleborgs län, Gävle]. - Hälsingerunor. 1997, s. 38-44. ISSN 0440-0585
- Larsson, Maria, Arkiv i blickfånget. 1. uppl. Stockholm, 1997. 66 s.
- Larsson, Maria, Immigrantarkiv i Skåne: en inventering av invandrarföreningar ; Korset, månen och stjärnan: invandrarnas trossamfund i Skåne: en inventering av arkiv / Maria Larsson & Eva Sjögren. 1. uppl. Lund, 1998. 49+15 bl.
- Lindström-Arver, Gun, Fjällgård: ett samiskt ålderdomshem: och ett arkiv som ger arkivarien både huvudbry och glädje. - Tema arkiv 1996:4/1997:1, s. 16-18.
- Lundqvist, Lars, Typarkiv: ett sätt att bevara företagsarkiv? - Företagsminnen 1998:1, s. 6-7.
- Martos Nilsson, Mårten, Han jobbar med Marx och Branting. [Intervju med Lars Wessman, avgående chef för Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek.] - LO-tidningen (Print). 1997(76:32), s. [16]. ISSN 0346-895X.
- Norberg, Ove, Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek flyttar tillbaka. - Tema Arkiv 1998:2, s. 20-21.
- Næslund, Sara, Bostadsföretagens dokumenthantering: en arkivhandbok. Av Sara Næslund, Viveca Nyström, Katharina Prager. Utg. av SABO. Stockholm, 1998. 154 s.
- Odén, Birgitta, Oral history: kreativitetens villkor fångade genom narrativa berättelser. [Betoning på företagshistorisk forskning.] (Artikeln utgör ett föredrag vid ett seminarium den 6 februari 1996 anordnat av Landsarkivet i Lund). - ASF 1996:3, s. 7-19.
- Paavo, AnnaCarin, Den röda tråden: Karin Englund ny chef för ARAB. - Tema Arkiv 1998:2, s. 16-17.
- Perlinge, Anders, Bankarkiv i ny miljö: Stockholms Enskilda Bank. - Företagsminnen 1998:1, s. 5.
- Petersson, Tom, Sparbanksarkiven: en guldgruva för forskare? - ASF. 1997:1, s. 47-55.
- Ranius, Allan, Elias Wessén: anteckningar vid uppordningen av hans arkiv. - Personhistorisk tidskrift 1997:2, s. 142-151.
- Rumar, Lars, Arkivens källor till Post- och Inrikes Tidningars historia. - Perspektiv på Post- och Inrikes Tidningar. 1998, s. 107-110. (Sylwan. 1)
- Rumar, Lars, Landsortspressens arkiv. - Ständigt dessa landsortstidningar. 1998. s. 205-212. (Sylwan. 3)
- Rumar, Lars, PK:s handlingar finns i vårt arkiv! - Publicistklubbens årsbok. 1997, s. 135-136.
- Rumar, Lars, Sveriges pressarkiv under 1997. - EB-nytt 1998, s. 41-42.
- Rur, Bengt, Politiska affischer. - ASF. 1996:2, s. 109-111.
- Sivervall, Peter, Invandrarnas kulturarv [projekt i Riksarkivet]. - NA 1997, s. 140.
- Vuonokari, Erkki, Det annorlunda Sverige: Sverigefinländarnas arkiv. - Självbiografen 1998.

Utg. av Nordiska museet. Stockholm, 1998, s. 29-32. ISSN 1403-3631.

Ödegaard Mattsson, Merete, Länsbornas egna minnen - ÖMEA. [Om Östersunds Museums Etnologiska Arkiv, ÖMEA.] - Jämten 1998, s. 121-125.

Internationellt samarbete. Utländska arkiv

Andersson, Inger, IPC:s fjärde internationella konferens [London 6-9 april 1997]. - *Realia* 1997:1, s. 5-6.

Ansnes, Kari, 18:e Nordiska arkivdagarna i Åbo. - *ASF* 1997:3, s. 94-97.

Arovelius, Renata, Seminarium för de arkivansvariga vid de nordiska universiteten och högskolorna. - *ASF* 1997:3, s. 98-102.

Atmer, Gunnar, Arkivforskning i Stralsund 1971. - *Släktforskarnas årsbok '97*, s. 81-88.

Baltic-Nordic Archival Seminar on Appraisal and Disposal in Pärnu October 11-13, 1995. Helsinki, 1997.

Beckman, Margareta: Slottet Vincennes och franska arméns arkiv. - *Arkiv samhälle forskning* 1997:1. S. 13-22.

Berndtsson, Ewa, se: Jonell Ericsson, Britta

Ericson, Lars, Janus och Mars: en tillbakablick på det internationella militärarkivsamarbetet. - *ASF* 1997:3, s. 81-89.

Fornäs, Anna, Nordisk Konservatorsförbunds XIV kongress. - *NA* 1997:63-64.

Fornäs, Anna, Papperskonserveringskonferens i London [6-9 april 1997]. - *NA* 1997, s. 68-69.

Hals, Anne, Rapport fra studiebesøk i USA og Canada [studieresa maj 1998]. - *NA* 1998, s. 115-117.

Jaensson, Carl-Magnus, se: Steen, Kian

Jonell Ericsson, Britta, Swedish archival cooperation with Estonia and Poland. Av Britta Jonell-Ericsson, Ewa Berndtsson. - *INSAR* (Brussels) nr 4, 1997-1998, s. 11.

Justrell, Börje, ICA:s Committee on Information technology. - *NA* 1998, s. 118.

Kuusamäki, Jussi, "Kära nordiska vänner". [De 18. nordiska arkivdagarna i Åbo]. - *NA* 1997, s. 85-86.

Küng, Enn, Svenska tidens avspegling i det Estniska historiska arkivet: arkiv rörande Estland, Livland och Ingermanland. - *ASF* 1996:2, s. 79-95.

Larsen, Lars Kristian, Nordisk IT-seminar 1998. - *NA* 1998, s. 22-23.

Lindh, Björn, Beijingdagordningen: utgångspunkt för närmare internationellt samarbete mellan arkivarier och bibliotekarier. - *ASF* 1997:1, s. 75-78.

Lindh, Björn, CITRA i Stockholm. [1998-09-09-09-13]. - *NA* 1998:4, s. 150-152.

Lindh, Björn, IT-tema på det vetenskapliga programmet vid årets CITRA-konferens: 33:e internationella rundabordskonferensen anordnad i Stockholm. - *ASF* 1998:2, s. 62-65.

Losman, Beata, Arkivresa till Tjeckien. - *Tema Arkiv* 1998:2, s. 24-26.

Lundquist, Lennart, Seminarium i Bryssel: informationssäkring i IT-åldern. - *NA* 1997, s. 65.

Lundström, Catarina, Omkring Pekingkonferensen: bekännelser och reflektioner. - *Tema arkiv* 1996:4/1997:1, s. 6-10.

Månsson, Olle, Nordisk arkivkonferens 1997 i Trondheim. [25-28 augusti 1997; elektronisk dokumenthantering.] - *ASF* 1997:3, s. 103-106. Debatt: Jan Herstad, *ASF* 1998:1, s. 87-88, med replik av Olle Månsson 1998:2, s. 61.

Norberg, Erik, Arkiv och mission. [Om arkivkongressen i Beijing.] - *NA* 1997, s. 24.

Norberg, Erik, Information technology, archival science and history. International scientific conference "Historians and archivists: Cooperation in reservation and study of the past for the sake of the present and the future", Moscow 27-28 November 1997. Reports. Moscow, 1997. s. 43-54.

Norberg, Erik, Informatsionnie tehnologii, archivnoe delo i istoria. - Mesjdonarodnaja naučnaja konferentsia (...) 27-28 nojabrja 1997. Moskva 1998. s. 49-60.

Norberg, Erik, Informatsionnie tehnologii, archivnoe delo i istoria. - *Vestnik archivista* (Moskva) 1997:5, s. 17-29.

Norberg, Erik, Nordic archival tradition. - *Miscellanea in honorem Caroli Keckeméti* sub

patronicio Joannis Booms et Joannis Favier. [Festskrift] Utg. av Archives et Bibliothèque de Belgique. Bryssel, 1998. s. 357-370.

Norberg, Erik, Novgorodiana Stockholmiensia. Some Slavic Collections in the National Archives. - The Common Archival Heritage of States and Nations of Central and Eastern Europe. Golawice, Poland, 1997. S.79-85.

Norrländer, Stellan, TV-arkiven, kulturarvet och profiten. Internationella TV-federationens konferens. - ASF 1998:1, 85-86.

Norrländer, Stellan, FIAT/IFTA-konferensen i Paris. - ASF 1997:2, 89-90.

Olsen, Kåre, De 18. nordiske arkivdagene: Åbo 6-8 augusti 1997. - NA 1997, s. 83-84.

Orrman, Eljas, Central- och östeuropeisk arkivkonferens med tillgänglighetsfrågor i focus. - NA, s. 149.

Paavo, AnnaCarin, se: Steen, Kian

Pillak, Peep, Estonian - Swedish archival contacts. - Archiv und Geschichte im Ostseeraum (1997), s. 315-321.

Rantanen, Arja, Nordiskt samarbete mellan universitets- och högskolearkivarier. [Möte Åbo 4-6 augusti 1997]. - NA 1997, s. 94-95.

Rapporter från de 18. Nordiska Arkivdagarna. Helsingfors, 1998. 163 s. ISBN 951-29-1169-8

Rastas, Pirkko, Archival cooperation between the Nordic and Baltic countries. [Föredrag vid 'Dritte Europäische Arkivkonferenz, 11-15 maj 1993, Wien.] - Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs. Sb 2, 1996. - Wien (tr. 1997), s. 161-175.

Rumar, Lars, Archival expansion outside the traditional government field. ["Subsidiary paper" vid de internationella arkivdagarna i Beijing den 2-7 september 1996.] - Archivum. Vol. XLIII, 1997, s. 145-149.

Siltberg, Tryggve, Gotlandskyrkorna, grevefejden och nyupptäckta dokument om krigshändelserna 1463, 1536 och 1563. - Archiv und Geschichte im Ostseeraum (1997), s. 67-83.

Skivenes, Arne, Tre forsøk på svar fra en "aningslös" Kinafarer. - NA 1997, s. 25.

Smedberg, Staffan, Organisationer ett universellt kommunarkivproblem: rapport från internationell

kommunarkivkonferens i Tel Aviv. - ASF 1998:2, s. 69-70.

Steen, Kian, Nordisk arkivkonferens i vårt västliga grannland. Av Kian Steen, Carl-Magnus Jaensson, AnnaCarin Paavo. - Tema Arkiv 1997:4, s. 27-30.

Sundström, Hans, se: Östberg, Olov

Svenson, Anna, Det nordiska arkivsamarbetet i en internationaliserad värld. En överblick. - 18. Nordiska Arkivdagarna. 1997. s. 11-66.

Söderberg, Ulf, Apropå Kina! - NA 1997, s. 24.

Söderberg, Ulf, Europeiskt arkivmöte i Barcelona. [5. europeiska arkivkonferensen] - ASF 1997:3, s. 91-93.

Tamulynas, Alfonsas, The cooperation between the archives of Lithuania and Sweden. - Archiv und Geschichte im Ostseeraum (1997), s. 309-313.

Ulate-Segura, Bodil, Nordiska arkivdagarna 60 år. - Grannar emellan, s. 183-200.

Wettengel, Michael, Old traditions and new uncertainties: the German archival concept of a record and electronic environments. - Stockholm Conference on Archival Science and the Concept of Record. (1998), s. 131-144.

Wikberg Lindroth, Karin, Finskt besök i svenska Riksarkivet. - NA 1998:1, s. 24-25.

Östberg, Olov, Report on parallel session No. 3: the way ahead on information access and use. Av Olov Östberg, Hans Sundström. - INSAR (Brussels). Supplement II. 1997. s. 347-348.

Utbildning

Andersson, Jörgen, Seminarium om universitets- och forskningsarkiv [Seminarium KTH, september 1998.]. - ASF 1998:2, s. 66-68.

Burell, Mats, Arkivvårdskonferens om alternativa förteckningsmetoder. [Konferens anordnad av Mariebergs Arkivbyrå, Stockholm.]. - ASF 1997:1, s. 79-84.

Forsberg, Karin, Vidareutbildning av papperskonservatorer. Av Karin Forsberg, Jonna Larsen. - Realia 1997:2, s. 31.

Forskningens roll i offensiv kulturarvsvård: rapport från ett seminarium 14 november 1996. Stockholm, 1997. 128 s.

Hedin, Fredrik, Norrländsk identitet och regionalism. [Härnösand, 24-25 mars 1998]. - NA 1998, s. 52-54.

Herstad, John, Nordisk Arkivakademi etablerat. - NA 1998, s. 107.

Johansson, Bertil, Arkivmetodikens teoretiska grunder: en punktstudie. - ASF 1997:3, s. 7-24.

Kjölstad, Torbjörn, "Evaluation of curricula." - European experts' meeting on electronic records. Proceedings June 18, 1997. The Hague, 1997, s. 42-50. ISBN 90-71703-16-9.

Kolsrud, Ole, Recension av 'Arkivvetenskap. Red. av Anna Christina Ulfsparré.' (1995). - Historisk Tidsskrift (Norge), 1997:4, s. 568-569.

Larsen, Jonna, se: Forsberg, Karin

Montén, Annelie, Finns det en tradition i Sverige för kompetensutveckling? - Arkiv 2000, 135-153.

Norberg, Owe, Arkivvetenskap, enligt professorerna [Terry Eastwood, Anna Christina Ulfsparré.]. - Tema Arkiv 1997:2, s. 18-19.

Sandberg, Siv, Svenska arkivsamfundets temadag om Katastrofplanering för arkiv [19 mars 1997]. - ASF 1997:1, s. 85-89.

Sivervall, Peter, ABM-dagen. [ABM-gruppen, 1997-12-15] - Tratten (tidning för Riksarkivets personal) 1997:14, s. 4-6.

Ulfsparré, Anna-Christina, Archival science in Sweden. - Stockholm Conference on Archival Science and the Concept of Record, 1998. s. 57-60.

Ulfsparré, Anna Christina, New demands on archivists in the new millennium: Sweden. - INSAR (Brussels) 5. 1998, s. 5.

Ulfsparré, Anna-Christina, Utvecklandet av arkivteorin. - 18. Nordiska Arkivdagarna. Helsingfors, 1997. s. 189-203.

Konservering. Mikrofilm. Reprografi

Bergh, Jan-Erik, & Åkerlund, Monika, Bevarande-frågor: en angelägenhet för oss alla. - Nordisk museologi 1998:1, s. 33-38.

Fernheden, Kerstin, Bilder: ett hotat kulturarv. Arkivdaggar [tema: Bilderna i företaget, arrangerade av Jernkontorets Bergshistoriska utskott.] - Bergsmannen med Jernkontorets Annaler 1998:2, s. 26-27.

Gauffin, Sten, Länets fotosamlingar räddas. Minnesbanken. [Om fotosamlingen på Jämtlands läns museum.] - Jämten. 1998. s. 126-130.

Gütebier, Thomas, Konservatorns kemikalier: hur farliga är de egentligen? - Realia 1998:1, s. 10-11.

Hagstedt, Rolf, Från vårdberg till SESAM. - ASF 1998:2, s. 48-50.

Henriksson, Eva, Fotografier hos arkiv, museer, institutioner m fl: finns det skydd enligt upphovsrättslagen?: vem är i så fall rättighetshavare? Stockholm: Svenska fotografers förbund, 1997. 16 s.

Johansson, Torsten, se: Jönsson, Birgitta

Justrell, Börje, Guidelines for the reservation of microforms. Av Börje Justrell, Michael Roper och Herbert J. White. - Imaging technologies for Archives. Roma, 1997. S.109-124.

Justrell, Börje, The use of colour microfilm for reservation. - Janus 1997:2, s. 73.

Jönsson, Birgitta, Hantering av fotografiskt material. Av Birgitta Jönsson, Torsten Johansson. - Tema Arkiv 1997:4, s. 5

Roper, Michael, se: Justrell, Börje

Slutrapport från Arkivverkets projekt: SESAM - kartor och ritningar. Stockholm, 1998. 99 s. (MEMO Stockholm. 5).

White, Herbert J., se: Justrell Börje

Ullberg, Sara, "Börjar den gamla nitratfilmen att brinna går den inte att släcka." - Tempus (Vuxenskolan), 1997:1, s. 15-17.

Östling Andersson, Bodil, Lyft fram fotografierna ur arkiven! - Kontaktarket 1998:2, s. 36-38.

Heraldik. Sigillografi

Abukhanfusa, Kerstin, Beseglat och bestyrkt: klämmor, bullor och andra sigill. Foto: Kurt Eriksson. Stockholm, [1997]. 32 s. (Katalog Stockholms medeltidsmuseum, 8)

Abukhanfusa, Kerstin, Sealed and certified: bulls, sigils and other seals. Foto: Kurt Eriksson. Stockholm, [1997]. 32 s. (Katalog Stockholms medeltidsmuseum, 8).

Heim, Siegfried, Fællesnordisk seglkonserveringsprojekt. Av Siegfried Heim, Lena Westling-Karlsson, m.fl.. - NA 1997, s. 23.

- Heim, Sigfrid, se även: Nevéus, Clara.
Nevéus, Clara, Heraldik i Finland. - NA 1998, s. 110.
Nevéus, Clara, Interaction in heraldry between Norway and Sweden. - Genealogica & Heraldica 1998, s. 413-418.
Nevéus, Clara, Medeltida småkonst: sigill i Riksarkivet / Clara Nevéus, Siegfried Heim och Lena Westling Karlsson. Stockholm: Riksarkivet, 1997. 71 s. (Skrifter utgivna av svenska Riksarkivet, 0346-8488; 19)
Nordström, Gunni, Medeltida sigill i ömma händer. - TCO-tidningen 1997:22.
Pirinen, Kauko, Det svenska arvet i Finlands heraldik. - NA 1998:4, s. 147-148.
Westling Karlsson, Lena, se Nevéus Clara

Arkivstatistik

- Nordisk arkivstatistikk 1996. - NA 1997, s. 58-62.
Nordisk arkivstatistikk 1997. - NA 1998, s. 67-70.

Bibliografi

- Backhaus, Helmut, Bibliographie zum Archivwesen für die Jahre 1994 und 1995. - Archivalische Zeitschrift 81, 1998, s. 306 f.
Erlandsson, Alf, Electronic records management: a literature review. Paris: ICA, Committee on Electronic Records, 1997. 118 s. (Studies. 10) ISBN 09682361-2-X.
Ridbäck, Irma, Svensk arkivbibliografi. 1995. - ASF 1996:3 (tr. 1997), s. 103-115.
Ridbäck, Irma, Svensk arkivbibliografi. 1996. - ASF 1998:1, s. 67-76.

PATRIK JAKOBSSON & MATS BURELL

EU-kommissionens tvärvetenskapliga program för elektroniska arkiv

EU-kommissionen arrangerade den 18-19 oktober för andra gången en tvärvetenskaplig konferens om elektroniska arkiv (DLM-Forum). Mats Burell och Patrik Jakobsson ger här en bakgrund till konferensen, redogör för EU-kommissionens arbete med elektroniska arkiv och rapporterar från konferensen.

Med tvärvetenskap avser EU-kommissionen i detta sammanhang samarbete mellan företrädare med företagsekonomisk/IT-inriktad bakgrund, arkivbakgrund, bakgrund från offentlig förvaltning och forskningsbakgrund. Däremot berörs företrädare för museer och bibliotek endast perifert av samverkan i detta sammanhang. EU-kommissionens arbete om elektroniska arkiv bedrivs som ett samarbete mellan i första hand Generaldirektoratet för informationssamhället och Generalsekretariatet.

I december 1996 anordnade EU-kommissionen en första tvärvetenskaplig konferens i Bryssel om elektroniska arkivhandlingar (DLM-Forum '96). Genomförandet av en sådan konferens hade 1994

föreslagits av en expertgrupp inom EU i en särskild rapport - Archives in the European Union¹ - och arrangemanget hade godkänts av ministerrådet i juni samma år.² Syftet med den första konferensen var att utröna möjligheterna till ett mer omfattande samarbete mellan medlemsländerna och EU i ämnet. DLM-forum '96 resulterade i att ett 10-punktsprogram antogs som förslag till hur EU-kommissionen bör arbeta de kommande åren för att främja övergången till elektronisk arkivbildning inom medlemsstaterna.³

10-punktsprogrammet resulterade i att EU-kommissionen gjorde tre saker. Man publicerade en konferensrapport i maj 1997 som bilaga till sin arkivtidning INSAR. Man publicerade en vägledning hösten 1997 ("best practice" recenserad i Arkiv, samhälle och forskning 1998:1), samt man inrättade en övervakningskommitté för DLM-arbetet (DLM Monitoring Committee). Ordförande för kommittémötena utses av EU-kommissionen och arbetet leds i samarbete med aktuellt ordförandeland i EU tillsammans med föregående och

nästkommande ordförandeland. Kommittén består av sammanlagt 38 personer, varav sju representanter för EU-kommissionen och resterande deltagare representerande de olika medlemsländerna. Sveriges representanter i DLM Monitoring Committee är överdirektören Claes Gränström vid Riksarkivet samt Ulf Andersson vid läkemedelsföretaget AstraZeneca i Södertälje. Dagordningar och protokoll från kommitténs möten finns utlagda på Internet.⁴

DLM Monitoring Committee upprättade 1997 en handlingsplan med utgångspunkt i 10-punktsprogrammet och har mandat att ge råd, prioritera samt att samarbeta med andra nationella och internationella program.

Den handlingsplan som övervakningskommittén (DLM Monitoring Committee) fastställde består av fem punkter.

1. Genomföra en fördjupad studie om samarbetet arkiv-förvaltning
2. Samla in och sprida DLM-information (genom www.dlmforum.org)
3. Utforma EU-gemensamma modeller för funktionskrav och tekniska standarder för elektroniska arkiv
4. Utforma en modell för utbildning av arkivarier i IT
5. Genomföra en fördjupad studie om legala krav på elektroniska arkiv

Frågan om funktionskrav och tekniska standarder kan fordra en närmare förklaring. DLM:s övervakningskommitté har givit ett närliggande utvecklingsprogram inom EU-kommissionen, IDA, att upphandla⁵ ett dokument som definierar en modell för funktionskrav för elektronisk arkivbildning.⁶

När det gäller formerna för insatser gentemot de internationella tekniska standardiseringsorganen har övervakningskommittén för DLM kommit fram till att det är bäst att *först* definiera funktionskraven, och sedan *därefter* närma sig standardiseringsarbetet.

Den som inom övervakningskommittén har huvudansvar för tekniska standarder och specifikationer är Man-Sze Li, direktör vid det brittiska före-

taget IC Focus Ltd. Genom att Man-Sze Li inte endast sitter med i DLM:s övervakningskommitté, utan även fungerar som en av EU-kommissionens två redaktörer för dess informationstjänst om IT-standarder (OII inom det sk INFO2000-programmet) har en särskild hemsida "Archiving Standards" lagts upp på Generaldirektoratets för informationssamhället hemsida.⁷ Här redogörs samlat för såväl rena IT-standarder av betydelse för elektronisk arkivering såväl som mer renodlade arkivstandarder oavsett om det rör pappersarkiv eller elektroniska arkiv (EAD, ISAAR, ISAD m m).

EU-kommissionens generaldirektorat för informationssamhället har genom OII även publicerat en särskild vägledning om elektronisk arkivering på Internet (OII Guide to Archiving)⁸, att se som ett komplement till den tidigare nämnda vägledningen "Best practices", publicerad inom DLM-arbetet. Här diskuteras även sambandet och skillnaderna mellan elektronisk dokumenthantering och elektronisk arkivbildning.

DLM-Forum '99

Redan vid övervakningskommitténs andra sammanträde bestämde sig kommittén för att föreslå EU-kommissionen att den arrangerar en andra tvärvetenskaplig konferens någon gång under 1999 med särskild inriktning mot industrin. Sedan det blivit klart att EU-kommissionen ställt ekonomiska garantier tillsatte den en särskild programkommitté för detta andra DLM-Forum med Generaldirektoratet för informationssamhället och Generalsekretariatet som gemensamma huvudmän.

DLM-Forum 99 hölls i Bryssel den 18-19 oktober med ca 400 deltagare från alla medlemsländer och flertalet ansökarländer.

Efter att konferensen officiellt öppnats av chefen för EU-kommissionens generalsekretariat, Carlo Trojan, höll biträdande generaldirektören för Generaldirektoratet för informationssamhället, Vicente Parajón Collada det första av två öppningsanföranden.

Parajón Collada lyfte särskilt fram den rapport som brittiska Riksarkivet tagit fram på uppdrag av DLM:s övervakningskommitté som mycket viktig

för förståelsen av hur arbetet med elektroniska arkiv nu bedrivs på bred front inom medlemsländerna och inom EU:s institutioner.¹⁰

Det andra av de två öppningsanförandena hölls av den finländske riksdagsmannen Markku Markkula som representant för ordförandelandet Finland. Han redogjorde för framtidsutskottets arbete bl a med att formulera framgångsfaktorer för Finland som nation i ett kunskapsbaserat samhälle ("Knowledge Management").

Inledande plenarkonferensen

DLM-Forum 99 inleddes med en plenarkonferens med tre olika föredrag. Först på plan var Philip Lord som är stf IT-direktör vid det brittiska läkemedelsföretaget SmithKline Beecham Pharmaceuticals.

Lord menade att det, åtminstone ur läkemedelsindustrins perspektiv, först och främst är från USA som drivkraften har kommit till elektroniska arkiv, inte från EU. Det amerikanska Läkemedelsverkets beslut år 1997 att kräva att läkemedelsindustrin också bevarar data om ett läkemedel som ursprungligen skapats elektroniskt i ett elektroniskt arkiv hos företaget så länge som läkemedlet finns ute på marknaden har varit den helt avgörande drivkraften för hela världens läkemedelsindustrier i utvecklingen av elektroniska arkiv.

Men samtidigt ansåg Philip Lord att EU:s DLM-arbete varit ovärderligt för företaget när det gäller hjälp med att få besked om var man kan söka efter olika lösningar, möjlighet till utbyte av idéer samt information om pågående utvecklingsarbete i medlemsländerna.

Philip Lord framförde fyra huvudbudskap till DLM-Forum utifrån sina erfarenheter av företagens hittillsvarande arbete.

1. Det finns ännu inga färdiga lösningar för elektronisk arkivbildning på marknaden.
2. Elektronisk arkivbildning är inte lika med summan av elektronisk dokumenthantering, workflow och elektronisk bildhantering, utan ett eget tillämpningsområde som kräver sina egna lösningar.

3. Metadata-området är ett område under stark utveckling just nu, men mycket återstår.
4. Mycket återstår vad gäller kostnads/intäktsanalys för att kalkylera och hantera föräldringsproblemen vid elektronisk hantering.

Nästa person på talarlistan var Ulrich Kampffmeyer, som är grundare av en av de ledande konsultföretagen i Tyskland inom business process reengineering, knowledge management och workflow.¹¹ Kampffmeyer menade att vi idag står inför ett paradigmskifte. Internet, den snabba IT-utvecklingen och fokuseringen på knowledge management gör att gamla sanningar om information och dokument inte längre är giltiga. Vi står inför en tid när vi måste omvärdera en hel del grundförutsättningar och ingen vet idag riktigt vart vi är på väg. Det pågår en snabb utveckling mot standardisering och harmonisering inom dokumenthanteringsområdet.

Sist ut som talare i den första plenardelen av DLM-Forum 99 var David Lipman. Han är enhetschef inom EU-kommissionens generalsekretariat. Lipman gav en exposé över EU:s arbete med arkivfrågor generellt, och inte enbart vad gäller elektroniska arkiv, såsom tre projekt som finansieras av INFO 2000-programmet inom Generaldirektoratet för informationsområdet.¹² Lipman lyfte särskilt fram den sk grönbok (offentliga utredning) som EU-kommissionen lade fram 1998 om information från den offentliga sektorn.¹³

Ekonomiska och funktionella aspekter

Funktionskrav

Arkivering av hemsidor i Storbritannien

Första föreläsningen rörde arkivering av hemsidor. Ian MacFarlane vid det brittiska Riksarkivet (PRO) redogjorde för arbetet med hemsidesarkivering inom det sk EROS-programmet i Storbritannien.

EROS-programmet är ett samarbetsprojekt mellan PRO, den brittiska centrala förvaltningsmyndigheten för IT- och telefrågor (CCTA) och större

myndigheters dokumenthanteringsenheter och IT-enheter.¹⁴

Vad gäller hemsidor hade EROS kommit fram till att det allt mindre framstår som en lösning att bevara dem i pappersform. Främsta skäl för detta är att informationen på hemsidorna i allt mindre utsträckning även finns i pappersform, utläggningen görs utanför den reguljära dokumenthanteringsverksamheten och det blir alltmer nödvändigt att bevara länkarna för att förstå innehåll och samband.

EROS har funnit att man kan använda två skilda modeller för arkivering av en webbplats. I den ena modellen hanteras webbplatsen som om den vore en databas. Man tar då kopior av alla sidor regelbundet som "snap-shots", t ex dagligen eller månadsvis. I den andra modellen betraktar man webbplatsen som uppbyggd av en mängd olika handlingar. Man går igenom hela webbplatsen och tittar efter vilka handlingar som kan föras till akter i traditionella dokumenthanteringssystem och vilka handlingar som kan rensas eller gallras på av att de endast är av tillfällig eller ringa betydelse. Det senare är ett traditionellt sätt att se på arkivhandlingar.

EROS kommer att ta fram förslag till generella riktlinjer för arkivering av hemsidor i den brittiska statsförvaltningen. En undersökning har visat att endast 23 % av myndigheterna i Storbritannien har sådana riktlinjer, medan så mycket som 75 % har riktlinjer för arkivering av e-post.

Utveckling av en digital arkivdepå i Nederländerna

I Nederländerna pågår ett samarbetsprojekt mellan Inrikesministeriet (dit IT-frågor hör) och Ministeriet för utbildning, kultur och vetenskap (dit arkivfrågor hör) som kallas "Digital Longevity". Projektet syftar till att skapa förutsättningar för elektronisk arkivbildning i statsförvaltningen och hos arkivinstitutionerna. Målsättningen är att Inrikesministeriet skall kunna utfärda en förordning om elektronisk arkivbildning hos myndigheterna under år 2000 där frågor om autenticitet, tillgänglighet och beständighet regleras. Johannes Hofman

från det nederländska Riksarkivet berättade om projektet.

Projektet arbetar inom två spår. Det första rör utvecklingen av en central depå för elektronisk långtidslagring av elektroniska dokument. Det rör framförallt frågor om utveckling och programmering av nödvändiga IT-tillämpningar för driften av depån. Det andra spåret rör utvecklingen av en försöksplattform. Man experimenterar med att leverera elektroniska dokument, försöker identifiera troliga forskarförfrågningar samt försöker sig på migrering och konvertering till SGML-format. Försöken skall pågå i tre år.

Inom "Digital Longevity" har man valt att använda OAIS¹⁵ som referensmodell för kravspecifikationer. Funktionskraven har indelats i följande områden: inhämtning, lagring (inkl migration och underhåll), administrativ och logistisk hantering, intellektuell metadatahantering (ursprung, autenticitet) samt åtkomst/tillhandahållande.

I den efterföljande diskussionen ställde sig en tysk åhörare tveksam till holländarnas val av OAIS som referensmodell för funktionskraven. Även valet av pdf som tekniskt lagringsformat ifrågasattes, med tanke på de olika versioner som florerar.

Från funktionskrav till försöksverksamhet i Delaware
Därefter redogjorde Timothy A. Slavin för det pågående arbetet i delstatsförvaltningen i Delaware med att införa elektronisk dokumenthantering och elektronisk arkivbildning. Slavin är strategisk rådgivare vid delstatens kontor för informationstjänster, med uppgift att främja IT-lösningar för verksamhetsprocesser vid myndigheterna i delstaten.

I Delaware har man arbetat sedan 1995 med att försöka formulera funktionskrav för elektronisk arkivbildning i existerande elektroniska informationssystem. Genom ett samarbete mellan socialvårdande myndigheter, delstatsarkivet och delstatens IT-myndighet har man nu kommit fram till en betydelsefull försöksverksamhet.

Delstatsarkivet fick 1996 pengar från federal nivå för att i ett tvåårsprojekt utveckla elektronisk arkiv-

bildning. En av uppgifterna var att formulera funktionskrav för elektronisk arkivbildning i delstatsförvaltningen. Kraven baserade sig på den modell som University of Pittsburgh publicerade 1996.¹⁶ Den nu gällande reviderade utgåvan omfattar 13 punkter.¹⁷

Delstatsarkivet antog Pittsburgh-kraven som sina egna i augusti 1997. Samtidigt bestämde man sig för att utvärdera i vilken utsträckning ett antal befintliga informationssystem uppfyllde dessa funktionskrav. Det visade sig att inte något system uppfyllde alla krav, bl a saknades stöd för identifiering av särskilt värdefulla handlingar ("vital records").

Efter att denna utvärdering avslutades 1998 har delstatens socialvårdsmyndighet, delstatsarkivet och delstatens IT-myndighet gått samman om att genomföra en försöksverksamhet som går ut på att utifrån socialvårdsmyndighetens existerande ärendehanteringssystem för socialtjänstären skapa autentiska elektroniska arkivhandlingar och placera dem i ett arkivsystem. Den applikation som utvecklas för detta ändamål skall bl a arbeta med att skapa mjukvaruoberoende arkivhandlingar utifrån den Oracle-miljö som ärendehanteringssystemet bygger på, samt användning och standardisering av metadata för att stödja arkivbildningen m m.

Standarder och specifikationer

Den inledande presentationen under denna punkt var tänkt att göras av Man-Sze Li som inom DLM-arbetet har huvudansvaret för att driva frågorna om tekniska standarder och specifikationer för arkivering inom IT-världen. Tyvärr hade hon blivit sjuk och hennes i sammanhanget säkerligen mycket betydelsefulla föredrag fick utgå.

Tyskt system för bevarande och gallring av elektroniska arkivhandlingar

Den tyska federala samordnings- och rådgivningsmyndigheten för IT-frågor (KBSt) initierade 1996 ett pilotprojekt om elektronisk dokumenthantering och arkivbildning inom workflow-processer (DOMEA-projektet).¹⁸ Syftet med projektet var att skapa fullständiga, autentiska och tillförlitliga elektroniska

arkivhandlingar. Michael Wettengel, chef för sektionen för elektroniska arkiv vid Bundesarchiv i Koblenz, redogjorde för hur långt projektet framskridit.

Inom DOMEA formulerades en modell för hur akter och dossierer kan skapas elektroniskt. Utifrån denna modell har ett första system utvecklats och drivs inom det federala tyska inrikesministeriet.

Inom ramen för DOMEA bildades våren 1998 en särskild arbetsgrupp för att finna lösningar på frågorna om bevarande och gallring av elektroniska arkivhandlingar. I arbetsgruppen ingick experter från KBSt, Bundesarchiv, Institutet för informatik vid Universitetet i Koblenz samt företagen Infora och Siemens. Målet var att finna ett effektivt sätt att gallra elektroniska arkivhandlingar i kontorsinformationssystem, underlätta gallringsbedömningen av handlingarna samt uppfylla kraven på leverans av äldre arkivhandlingar till Bundesarchiv.

Gruppens arbete resulterade i att en modell för lösning av dessa frågor kunde publiceras i september 1998. Gruppens lösning bygger på att alla handlingar i ärenden hålls ihop i akter och dossierer och registreras i ett och samma ärendehanteringssystem oavsett om dokumenten utgör pappersdokument eller elektroniska dokument. Man skiljer mellan olika tekniska lösningar beroende på om det rör dokument i pågående ärenden (beredningsprocess, workflow etc), dokument i arkiv hos myndigheterna eller dokument som överförs för långtidslagring hos Bundesarchiv. I slutskedet, vid leverans till Bundesarchiv, accepteras inga hybridakter/hybridossierer. En och samma akt får inte föras över delvis i pappersform och delvis elektroniskt. Man måste välja. Däremot är det givetvis än så länge så att många myndigheter i verkligheten arbetar både med pappersdokument och elektroniska dokument i beredningsstadiet.

Varje akt med handlingar i ett ärende skall innehålla tre sorters information: primärinformation, kontextinformation och metainformation. Med primärinformation menar man de egentliga uppgifterna och dokumenten i ett ärende. Med kontextinformation menar man anteckningar om vilka beslut (föreskrifter, order) som fattats i ett ärende,

vilka som deltagit i ett beslut samt reservationer och kommentarer till beslutet.

Bundesarchiv har bestämt att primärinformationen och kontextinformationen i en dossier skall levereras som TIFF-filer, medan metadata skall levereras som ASCII-filer. I sammanhanget har man även noga övervägt om man skall ställa XML/SGML som krav, men dock kommit till den slutsatsen att det nog kan vara alldeles utmärkt för framtiden men är ingenting som av kostnads-mässiga skäl är möjligt att genomföra för leverans av dokument från de redan idag befintliga informationssystemen. Siemens har fått i uppdrag att utveckla en DOMEA-prototyp som skall göras tillgänglig för alla federala myndigheter.

DOMEA-modellen bygger på att endast sådana dossierer som skall bevaras för all framtid skall levereras till Bundesarchiv. För att uppnå detta har man tagit fram följande modell:

1. En förteckning över gallringsbara ärendegrupper tas fram utifrån den arkivbildande myndighetens klassifikationssystem (diarie/dossierplan).
2. Alla dossierer som skall överlämnas till Bundesarchiv registreras i en plan som ingår i en databastabell hos Bundesarchiv. Planen innehåller uppgifter om innehållet i alla akter och dossierer i en viss tänkt leverans.
3. Bundesarchiv bedömer bevarandevärdet på alla dossierer som förtecknats i planen. Beslut om en dossier är värd att bevara registreras i ett datafält i databastabellen. Gallringsbesluten tillställs arkivbildande myndighet elektroniskt.
4. Utifrån gallringsbeslutet sorterar den arkivbildande myndigheten automatiskt ut de dossierer som skall bevaras för all framtid och konverterar dem till arkivformat. Filerna sänds elektroniskt tillsammans med ett leveransreversal till Bundesarchiv.

Bundesarchiv har bestämt sig för att avstå från att bevara funktionaliteten i elektroniska signaturer, då detta skulle kräva ständig övervakning och åter-signeringsförfaranden. I stället har man bestämt sig för att upprätthålla autenticiteten genom doku-

mentationen i samband med leveranser samt arkivförfarandet som sådant. Elektroniskt signerade och kodade dokument måste dekrypteras och öppnas upp för allmänheten innan de levereras till Bundesarchiv.

Avancerad försöksverksamhet kring digitalt bevarande i USA

Därpå var det dags för Kenneth Thibodeau, chef för Electronic Records Program vid det amerikanska Riksarkivet (NARA) att ta ordet. Han inledde med att ge sin syn på vilka de tre mest angelägna projekten vad gäller elektroniska arkiv just nu är:

1. Nationella samarbetet kring avancerad IT-Arkiv-forskning i San Diego
2. Open Archival Information System (OAIS, se ovan)
3. Internationella forskningsprojektet InterPARES (se nedan)

Därefter övergick Thibodeau till att redogöra för det projekt som han ansåg vara betydelsefullast av alla: det nationella samarbetet kring avancerad IT-Arkiv-forskning i San Diego ("Persistent Object Preservation").¹⁹

Projektet är ett samarbete mellan det amerikanska Försvarets forskningsanstalt, det amerikanska Patentverket och det amerikanska Riksarkivet och genomförs vid San Diego Supercomputer Center.

Syftet med projektet är att utröna möjligheterna att ta om hand och långtidslagra stora mängder av elektronisk information som överhuvudtaget inte styrts av någon planerad arkivbildning vad gäller tekniska standarder etc. Forskningscentret har fått relativt omfattande ekonomiska resurser att bedriva avancerad datorteknisk forskning kring möjligheterna att kapsla in alla möjliga och omöjliga lagringsformat i ett mjukvaruoberoende SGML-baserat skal. Forskningscentret utgår från en blandning av e-postmeddelanden, databasfiler av alla möjliga format, uppgifter från kontorsinformationssystem, ordbehandlingsfiler, scannade bilder, GIS-filer m m. Forskningsprojektet har i uppgift att leverera en första prototyp år 2003. Målsättningen är sedan att

en pilotinstallation skall finnas i drift år 2004. Därefter är det tanken att ett fungerande arkivsystem skall finnas i drift år 2005.

Thibodeau betonade särskilt att man från amerikansk synpunkt inte trodde på XML som en lösning för framtiden, även om man idag arbetar med XML. Det enda som håller på lång sikt är, menar Thibodeau, fullständiga SGML-lösningar.

Thibodeau betonade även behovet att samlat kunna hantera mycket stora leveranser utan att behöva granska och kontrollera enskilda filer. Som exempel på de mycket stora volymer som man arbetar med är att det just nu finns ett krav från Vita Huset att leverera ca 40 miljoner e-postmeddelanden från allmänheten till Bill Clinton, och som skall långtidslagras enligt beslut av presidenten.

En hypotes för forskningsprojektet är att XML-inslagna objekt skall samlas i "behållare" om ca 100-150 MB vardera innan de levereras från de federala myndigheterna till det amerikanska Riksarkivet. Till en sådan behållare knyts ett yttre skal med metadata. Arkivprocessen indelas i tre steg: leverans till Riksarkivet (1), mottagande hos Riksarkivet (2), samt beskrivning av det mottagna inom Riksarkivet (3).

Tanken är att man skall finna en teknisk lösning för att i samband med leverans till Riksarkivet kunna extrahera metadata ur alla möjliga filformat och lagra detta som SGML/XML, leverera det till Riksarkivet för lagring i behållare och därefter - med hjälp av en "Storage Request Broker" i det amerikanska Riksarkivet kunna ställa frågor till det lagrade materialet.

Kostnader och finansiering

Digitala arkivkostnader - fakta och fallgropar ur ett brittiskt perspektiv

Vad kostar elektronisk långtidslagring? Den första presentationen inom detta ämne gjordes av Kevin Ashley, som är utvecklingschef vid UK National Digital Archive of Datasets (NDAD) och UK National Data Repository (NDR), två program inom Computer Centre vid University of London.

NDR sköter driften av nationella bibliotekssystem och NDAD sköter det brittiska Riksarkivets digitala arkivdepå på entreprenad (efter en upphandling som genomfördes nyligen).

Ashley tvingades inledningsvis medge att det ännu inte finns någon matematisk formel för att beräkna kostnaderna för elektronisk långtidslagring.

Som Ashley såg det är den enda helt avgörande faktorn emellertid hur många olika tekniska lagringsformat som måste lagras parallellt. Avgörande är även vilken servicenivå man bestämmer sig för när det gäller tillhandahållandet. Avser man att endast bevara utan något tillhandahållande alls? Behövs ett behörighetssystem för att skilja ut användarkategorier med olika behov? Skall upptagningarna kunna förstås även av den breda allmänheten? Största enskilda kostnadsposten för en digital arkivdepå är alltid personalkostnaden.

Den kostnadsnivå som NDAD hamnat på när det gäller digital långtidslagring är ca 7.000 euro per år och datamängd. För NDAD:s del är kostnaden inte på något sätt relaterad till datavolym inom en viss datamängd.

Ashley gav en del riktlinjer för vad kostnaden kunde ligga på för olika typer av depåer. Hans bedömning var att små depåer kan klara sig på 30.000-80.000 euro och större depåer på 1.000.000-1.500.000 euro.

Störst problem i hanteringen är leveranser av äldre databassystem, där det kan vara mycket svårt många gånger att klara ut strukturer och begrepp.

Ashleys slutord var dock att man absolut inte skall avskräckas av omöjligt stora kostnader för digitala arkivdepåer. De går helt klart att hålla inom rimliga kostnadsnivåer.

Att kostnadsoptimera ett införande av elektroniska arkiv - exemplet Katalonien

Hur kan man motivera en övergång till elektronisk arkivbildning i ekonomiska termer? Om detta talade Montserrat Canela som är chef för det katalanska delstatsarkivet (Arxiu Central) i Barcelona.

Canela inledde med att förklara att eftersom Spanien är ett federalt uppbyggt land har varje delstat sin egen arkivlagstiftning. I Katalonien är det så att dokumenthanteringen hos myndigheterna och långtidslagringen i delstatsarkivet styrs av en gemensam arkivlag. Av lagen framgår bl a att varje arkivbildande myndighet i Katalonien måste ha en egen arkivarie. Varje myndighet skall ha ett dokumenthanteringsprogram och avsätta resurser för genomförande av detta.

En strategiskt viktig fråga som Arxiu Central identifierat är avvägningen mellan riktlinjer och verktyg i arbetet mot myndigheterna. Med riktlinjer menade hon olika former av skriftliga vägledningar och rekommendationer. Idag befann sig Arxiu Central i den situationen att man hade ett ganska stort utbud av verktyg, men skulle behöva förbättra kvaliteten och utbudet av riktlinjer.

Montserrat Canela beskrev relativt ingående de olika verktyg som Arxiu Central utvecklat och erbjuder myndigheterna:

Så har man utvecklat en generell manual i hur dokument och blanketter grafiskt skall utformas inklusive elektroniska mallar direkt användbara i ordbehandlingsprogram hos myndigheterna. Härigenom har man kunnat minska antalet blanketter hos myndigheterna och samtidigt kunna standardisera informationsinnehållet i dokumenten.

Ett annat verktyg man utvecklat är diarieförings-systemet SICRESO som man erbjuder myndigheterna. I Katalonien är det lag på att alla myndigheter måste registrera sin in- och utgående korrespondens i ett korrespondensregister och genom att ha ett väl fungerande diarieföringssystem minskar man behovet av extra kopior och ökar även säkerheten i dokumentkontrollen, menade Canela. Även e-post som utgör korrespondens registreras i SICRESO.

Dessutom har man utvecklat ett verktyg för aktbaserad "on line management" i levande arkiv. Man utnyttjar potential som redan idag finns i vanlig Windows 95-miljö och erbjuder myndigheterna en modell för systematisk strukturering av mapper på hårddisk enligt en diarie/dossierplansmodell.

Ytterligare ett verktyg man erbjuder myndigheterna är dossierhanteringsstillämpningen SIGEDA. Det är en applikation för att hålla kontroll över dossierer under hela dess livscykel från dess de lagts upp till dess de avslutas.

Aven om man gjort mycket i Katalonien har man problem kvar att lösa. Ett sådant problem som Canela pekade på var databaser. Här saknar Arxiu Central verktyg men man ger råd till systemutvecklare. I Kataloniens delstatsförvaltning utvecklas och drivs databaser dels av delstatens centrala stordatorfunktion, dels lokalt av myndigheternas olika användare, framförallt i olika Access-tillämpningar.

Den modell man valt i Katalonien för att kunna hantera särskilt arkiveringen av de mindre databastillämpningarna ute hos myndigheterna, är att de levereras in till delstatens centrala stordatorfunktion som svarar för arkiveringen å Arxiu Centrals vägnar.

Den katalanska modellen innebär, när det gäller gallring, att bedömningen görs i samband med – och efter – leverans till arkivet. Man utvecklar gallringsregler som skall kunna tillämpas oavsett om handlingarna är pappersbaserade eller i form av ADB-upptagningar.

Montserrat Canela slutade med att redogöra för en rad undersökningar om i vilken utsträckning myndigheternas verksamhet effektiviserats genom de åtgärder som Arxiu Central vidtagit under den senaste femårsperioden. Arbetstidsmätningar m m visade entydigt på att så var fallet.

Efter föredraget frågade Jari Lybeck från finska Riksarkivet om det var så att Arxiu Central hade befogenhet att tvinga på myndigheterna alla dessa verktyg och riktlinjer. Montserrat Canela svarade att man hade alla formella befogenheter att göra så, men att man helt avstått från tvingande föreskrifter då det endast i teorin är möjligt att ge normer och föreskrifter i frågor av denna karaktär. I stället har Arxiu Central målmedvetet arbetat med att övertala myndigheterna genom att visa på att de själva tjänar på att använda delstatsarkivets verktyg och riktlinjer.

Samarbetet på EU-nivå

EU-gemensamma och brittiska funktionskrav

Ian MacFarlaine från det brittiska Riksarkivet återkom, denna gång i syfte att redogöra för det arbete som DLM Monitoring Group inom EU-kommissionen nu påbörjar för att ta fram EU-gemensamma funktionskrav på elektronisk arkivbildning inom dokumenthanteringssystem.

Men han inledde med att berätta om det arbete av motsvarande slag som just nu i snabb takt håller på att genomföras inom den brittiska statsförvaltningen.

Ur det brittiska Riksarkivets perspektiv ser man nya och främmande företeelser som t ex krav på offentlighetsprincip även i Storbritannien, ökade krav på integritetsskydd för ADB-upptagningar och det exploderande informationssamhället som sådant, som faktorer som medför att man får anstränga sig att lägga ökad tonvikt på de klassiska faktorer som traditionellt styrt det brittiska Riksarkivet i dess arbete med arkivbildning (autenticitet, pålitlighet och ansvarighet).

Befintliga produkter på dokumenthanteringsmarknaden uppfyller inte de krav det brittiska Riksarkivet ställer för att kunna särskilja arkivhandlingar från övriga dokument i systemet. De saknar även stöd för arkivariernas arbete med bedömning av vilka arkivhandlingar som skall bevaras för all framtid och vilka som kan gallras. Och de saknar de loggningsfunktioner som krävs för att Riksarkivet skall kunna garantera arkivhandlingarnas autenticitet, pålitlighet och förmåga att förklara. Befintliga dokumenthanteringssystem (Document Management Systems) uppfyller därför inte kraven på arkivbildningssystem (Records Management Systems) och det är viktigt att arbeta med leverantörerna och få dem att inse att det finns en marknad även för elektroniska arkivbildningssystem, inte endast elektroniska dokumenthanteringssystem, menade MacFarlaine.

För att komma tillrätta med dessa problem har det brittiska Riksarkivet nyligen startat ett projekt benämnd UK Invest to Save Electronic Records Management Project. Arbetet bedrivs i nära sam-

arbete med en arbetsgrupp med representanter för elva statliga förvaltningsmyndigheter och den brittiska IT-myndigheten CCTA.

Det slutliga målet för projektet är att se till att alla statliga myndigheter - inte endast de elva delta-
gande - skall kunna hantera sina elektroniska arkivhandlingar så att de fungerar både för verksamheten och förmår uppfylla funktionen att ha förmågan att förklara, enligt traditionellt arkivperspektiv. Genom att snabbt ta fram enhetliga funktionskrav för elektronisk arkivbildning gör man besparingar. Varje myndighet behöver inte själv försöka formulera sina egna krav. Möjligheterna är även större att det skall finnas standardtillämpningar att tillgå än om varje myndighet arbetade för sig.

Projektet har en snäv tidsram. Funktionskraven skall vara formulerade i november 1999, varpå CCTA går ut med en inbjudan till tänkbara leverantörer att lämna in offert. En pilotinstallation skall göras under april månad år 2000 vartefter en utvärderingsprocess vidtar med målsättning att ett ramavtal för standardtillämpning för elektronisk arkivbildning skall finnas färdigt som myndigheterna kan avropa från september år 2000.

När det så gällde DLM:s arbete med att ta fram en modell för funktionskrav användbart inom EU har arbetet nu framskridit så långt att konsulter har upphandlats för arbetet. De kommer att inleda sitt arbete i januari år 2000 för att kunna avlämna rapport med förslag i december år 2000. DLM:s arbetsgrupp har i uppgift att under år 2000 följa och jämföra de olika projekt som bedrivs liknande det brittiska och utnyttja resultaten i EU:s gemensamma arbete.

Politiska och legala aspekter

Politiska beslutsfattares medvetande

Beständiga autentiska elektroniska dokument: ett internationellt upprop

Luciana Duranti är verksam vid University of British Columbia i Vancouver och leder forskningsprojektet InterPARES (International Research on

Permanent Authentic Records in Electronic System)²⁰.

Målet med InterPARES är att utveckla den teoretiska och metodologiska kunskapen om permanent bevarande av autentiska dokument som skapats eller hanterats elektroniskt och med utgångspunkt från denna kunskap formulera modellpolicys, strategier och standarder kapabla att säkra ett sådant bevarande. Projektet är underindelad i fyra forskningsområden.

Det första målet är att formulera de konceptuella kraven för bevarande av autentiska elektroniska handlingar. Det andra målet är att definiera värderingskriterier och metoder för urval av elektroniska handlingar. Det tredje målet är att utveckla metoder, procedurer och regler för bevarande av autentiska elektroniska handlingar och att identifiera ansvar för deras implementering. Det fjärde målet syftar till att formulera ramverket för formuleringen av policier, strategier och standarder för långtidsbevarande. Projektets tidsplan sträcker sig över tre år och planeras avslutas den 31 december 2001.

I dag omfattas tolv länder och en rad kunskapsområden, inklusive arkivkunskap, diplomatik, juridik, informationskunskap, IT, masslagring, kemi och historieskrivning. Forskare och försöksområden återfinns från både offentlig och privat sektor och involverade näringsgrenar omfattar farmaceutiska, biokemiska, hälso- och IT-industrier. Den metodologi som används är lika varierande som de olika inblandade disciplinerna, inbegripande undersökningar, fallstudier, diplomatisk kritik, datamodellering, utveckling av prototypsystem m m.

Forskarlag, vars sammansättning spänner över skilda discipliner, nationaliteter och sektorer, genomför forskningsarbetet. Alla preliminära forskningsresultat kontextualiseras av nationella och multinationella forskningslag som studerar deras giltighet i deras respektive juridiska, administrativa och sociopolitiska miljö.

Faktum är att medan projektet syftar till att formulera universella principer, kriterier och metoder, så måste dessa vara relevanta och implementerbara inom varje nation. Detta innebär dock inte att kra-

vet på autenticitet måste avspegla lagstiftningen inom varje enskilt land som etablerar procedurer och normer för autenticitet. Autenticitet utmärker kvaliteten på en handling som måste medfölja den så länge den existerar, vilket inte kan garanteras genom lagstiftning om autenticitet.

Istället måste den motsvara krav som går utanför rättsliga normer, principer och strukturer, sprungna ur historiska traditioner, användningssätt, attityder och föreställningar som alla kulturer bär med sig om vad den använder som en autentisk handling.

En upp-och-ned-vänd modell för utveckling av funktionskrav

Därefter följde Steve Wells från brittiska hälsovårdsministeriet där han lett arbetet med en modell (MEDS) för utveckling av funktionella krav på elektroniska dokument och arkivbildning. Han presenterade arbetet med ett elektroniskt dokumenthanteringssystem på ministeriet, hur man identifierat organisationens krav samt hur dessa implementerats med syfte att hålla ambition och uppnådda resultat i fas med varandra samtidigt som man skapar medvetande inom organisationen och bland ägarna. MEDS är utvecklat för att erbjuda ett gemensamt stöd vid hanteringen av elektroniska dokument och arkiv.

Han betonade att svårigheten med att utveckla system för elektronisk dokumentförvaring i komplexa organisationer. Både systemanvändare och organisationsledning måste vara medvetna om systemets syfte och de fördelar organisationen uppnår vid användandet.

Hälsoministeriets organisation präglas inte av någon avancerad struktur. Dess olika ansvarsområden kräver en mängd olika angreppssätt avseende politiska och policyfrågor och arbetar också i hög grad självständigt i dessa frågor. Oavsett om detta heterogena angreppssätt är önskvärt eller inte även avseende grundläggande praktiska frågor, är det svårt att arbeta på ett annat sätt i en organisation som utnyttjar specialistkompetens i hög grad, ofta inom specifika projekt.

Dessa förhållanden innebar också problem med tidigare försök att tillgodose funktionskrav avse-

ende gemensamma dokumenthanteringssystem. Den nya strategin blev att skapa ett väldigt grundläggande instrument för dokumentfångst och åtkomst samt att koncentrera sig på att underlätta användningen av detta i samband med e-posthanteringen. Avsikten har varit att man genom användningen av dessa instrument låter undersöka arbetsrutiner och identifiera de behov som basmodulen ännu motsvarar.

Basmodulen bygger på existerande dokumentstrukturer och kan ses som tillämpning av elektroniska hjälpmedel på ett manuellt system. Förutom att dokumenten görs elektroniskt tillgängliga medger MEDS också att informationen kan hanteras integrerat med andra typer av applikationer och t ex i en workflow-miljö.

Utvecklingen av MEDS-modulen genomförs på två nivåer. De mest efterfrågade förbättringarna implementeras i kärnmodulen, som är tillgängliga för samtliga användare. Det kommer också att vara möjligt för individuella användarkategorier att bemyndiga förbättringar – eller separata system att använda MEDS som komponent i elektronisk dokumenthantering.

Utvecklingen av funktionskrav har utgått från grundläggande behov avseende lagring och åter sökning i en pappersbaserad syn på arkivbildningens funktionalitet.

Budskap till den offentliga förvaltningen och det privata näringslivet

Franska arkivverkets policy för arkivering av elektroniska dokument

Nästa föreläsare var Catherine Dhérant, IT-ansvarig på Archives de France som berättade om deras policy för elektronisk arkivering. Sedan 1998 har ett utvecklingsarbete pågått hos Frankrikes fem nationella arkivcentra. Motsvarigheten till riksarkivarien, Philippe Béval, har bildat en kommitté för IT-samordning med uppgift att leda och kontrollera det arbete som utförs i tematiska grupper. En av dessa grupper ansvarar för elektronisk arkivering. Metoden utgick från det arbete som gjorts med strukturerat statistiskt material hos ett

av arkivcentren sedan början av 1980-talet. Arbetsgruppen vidgades till att omfatta programmerare, standardiseringsspecialister och representanter för berörda enheter inom Regeringskansliet som berördes av den nya tekniken. Syftet med arbetet har varit att

1. avgöra den arkivaliska dimensionen och det historiska värdet av vissa elektroniska arkiv, inkluderande lagstiftande och reglerande dokument
2. skapa medvetande om elektronisk arkivering bland administratörer och arkivarier
3. underlätta en dialog mellan arkivarier och administratörer
4. förbereda potentiell arkivering av dokument redan på ett tidigt stadium genom urval, styrning av utveckling och skapande av metadata
5. inkludera särskild information om elektronisk arkivering i allt informationsmaterial från den centrala administrationen
6. delta i AFNORs standardiseringsarbete
7. inleda studier av dokumentlagring på nya filtyper
8. definiera kommunikationssätt vid begäran om tillgång till befintliga elektroniska arkiv
9. definiera lagringssätt för sådana elektroniska arkiv som förvaras av lokala centra (départements eller kommuner) som inte har eller kommer att ha möjligheter att hantera dokument elektroniskt
10. utöka det internationella samarbetet i dessa frågor

Att omvandla informationsvärde till ekonomiskt värde
Representanten för det franska arkivverket följdes av Matti Pulkkinen, IT-specialist på IBM Global Services. Pulkkinen menade att ett av de huvudsakliga problemen med bevarande av elektronisk information är att frågan kan belysas ur så vitt skilda aspekter som, kulturella, politiska, ekonomiska och tekniska. Detta komplicerar beslutsfattande, finansiering och teknisk implementering av ett fungerande arkivbildningsprogram. Det finns få tvärvetenskapliga projekt som DLM-Forum. Den grundläggande uppgiften är att acceptera olikheter i angreppssätt. Samma problem återfinns inom IT, särskilt vid utformning av operativa informationssystem eller informationsförsörjningssystem som

datalager "data warehouses". Det så kallade Zachman-ramverket är ett verktyg som syftar till att styra många komplexa och kontradiktoriska aspekter, som används i alla stora data warehouse-projekt och går ut på att definiera de olika rollerna i tvärvetenskapliga projekt.

Inom arkivbildningsområdet har problemet också varit att förena ekonomiska och kulturella värden i samma ramverk. Användandet av historiska data förändras fundamentalt inom den kommersiella sektorn till följd av mjukvaruutvecklingen och sjunkande lagringskostnader. Många företag har upptäckt informationsvärdet i stora datamängder. Data mining erbjuder möjligheter att analysera arkiv på nya sätt. Intresset för information lagrade i dokumenthanteringssystem har ökat inom den privata sektorn, marknadsföring, detaljhandeln, finans, hälsovård och energisektorn. Information som skapats som en biprodukt vid vanliga affärstransaktioner har visat sig användbar. Nya typer av klassificering, sammanställningar, modeller och tidsserieprognoser kan göras. Dessa tekniker är även användbara inom offentlig sektor. Ny analys teknik, främst neurala nätverk har också kunnat påvisa att historiska data innehåller ekonomiska värden. Data mining behöver referensdata och allmänna handlingar kan få ett ekonomiskt värde på detta sätt.

Frågan om prissättning av statlig information är intressant. Mot bakgrund av ekonomiska problem inom akademisk forskning har krav framförts om fritt utnyttjande av sådan information. Pulkkinen menade dock att ett sådant resonemang kan få motsatt effekt om producenterna av information upplever att de inte får någon ersättning för de kostnader som värdet av informationen innebär kan deras vilja att säkerställa ett bevarande av elektronisk information minska. Frågan om finansiering av ett elektroniskt bevarande är kanske viktigare än de tekniska frågorna. Bristen på medel är förmodligen den största orsaken till informationsförluster.

Det måste alltid finnas en ägare av informationen, med ansvar att bevara och beskriva handlingarna. Det är viktigt att bevara informationen med

utgångspunkt från de verksamhetsprocesser vari informationen skapats. På så sätt kan semantiska svårigheter undvikas. Data mining kräver en beskrivning av de olika variablerna. Utan detta förlorar handlingarna både sitt kulturella och ekonomiska värde.

ADONIS – EU-kommissionens dokumenthanteringssystem

Siste talare första dagen var Jean-François Blerot från EU-kommissionen och ansvarig för ADONIS (Administration of Documents Normalised Information System). ADONIS skapades 1989 för att ersätta den manuella posthanteringen. Idag används systemet av över 60% av kommissionens generaldirektorat samt parlamentet och revisionsrätten och regionalkommittén. Genom ADONIS har dokumenthanteringen effektiviserats, både vad gäller distribution och processtyrning.

ADONIS huvudfunktioner är

1. registrering, omfattande samtliga dokument
2. lagring av vissa dokument, som är tillgängliga för samtliga behöriga användare
3. styrning av arbetsprocesser avseende dokumenten, jämför workflow
4. arkivering, dokumentet kan arkiveras i en eller flera dossiéer och förses med förvalda sökord
5. sökning kan göras på dokumentets registrerings- och dossiéuppgifter eller sökord

ADONIS bygger på klient/serverkonceptet och är utvecklat i PowerBuilder. Informationsblanketterna lagras i en Oracle-databas. Dokumenten lagras antingen i samma bas eller i en Saros Mezzaninebas. Framtida versioner kommer att vara integrerade med Eurolook (standardformat för kommissionens Word-dokument) och e-post. På längre sikt kommer systemet att integreras med webb och ärendehanteringsapplikationer. Eventuellt kan XML komma att bli standardformat för dokumenten, men man har ännu inte börjat diskutera metoder för långtidsförvaring i systemet. Dokumenten kommer att vara tillgängliga on-line under tio år.

Legala ramverket

Europeiska handelskammarens initiativ om elektroniska signaturer

Den andra dagens förste talare var Hylko Osterloo, rådgivare åt den europeiska handelskammaren i frågor om elektronisk handel. Han har varit involverad i skapandet av ChamberSign, som är ett initiativ från den europeiska handelskammarens tio medlemsstater (däribland Sverige) och syftar till att skapa en arkitektur för säker internationell elektronisk handel. Man fokuserar på att sprida tekniken för digitala signaturer till affärssektorn och erhålla internationellt erkännande och interoperabilitet för de digitala certifikat som hanteras av handelskammaren. Ett internationellt accepterat och kvalitativt digitalt certifikat kommer att bidra till att göra internationella on-linetransaktioner mer säkra, öka tilltron till elektronisk handel och uppmuntra on-line-handel.

ChamberSign-samarbetet kommer att resultera i ett projekt under år 2000.

Offentliga arkiv mellan datatillgång och dataskydd

Udo Schäfer från Landsarkivet i Baden-Württemberg talade om datatillgång och dataskydd i offentliga arkiv. Samma lagstiftning som skall gälla för arkiv oavsett om de förvaras hos den nationella arkivmyndigheten eller om de fortfarande är levande arkiv hos andra myndigheter. Schäfer beskrev hur man i Tyskland hanterat frågor om konflikter mellan datatillgång och dataskydd, t ex mellan datadirektivet²¹ och grönboken²² om tillgång till allmänna handlingar. Ett översynsarbete kommer att genomföras med utgångspunkt från den svenska lagstiftningen på området.

Den tyska lagstiftningen präglas av en distinktion mellan "levande" handlingar och arkivhandlingar samt princip om begränsning av tillgång till allmänna handlingar (mer än en offentlighetsprincip) och skillnad mellan administration och arkivhantering. Men lagstiftningen är föremål för förändring. 1998 antog delstaten Brandenburg en lag om tillgång till allmänna handlingar utan att hän-

syn togs till en eventuell konflikt med den federala lagstiftningen.

Den tyska lagen om integritetsskydd kommer att kompletteras med tillägg för att tillgodose datadirektivet. Men dessa tillägg kommer inte att påverka den legala situationen för arkiv i Tyskland. Av den tyska integritetslagen framgår att arkivlagen ska tillämpas på arkiv med bestående värde och levereras till federala arkiv oavsett vad som gäller för personrelaterad information i integritetslagen (och i datadirektivet).

Resultat inom det europeiska samarbetet

Studien om legala förutsättningar för elektronisk arkivbildning

Claes Gränström, överdirektör på svenska Riksarkivet och ledamot i ICAs kommitté för lagstiftningsfrågor, har haft DLM:s uppdrag att genomföra en studie om de legala förutsättningarna avseende elektroniska dokument och arkivstyrning inom EU. Syftet med rapporten är att ge en övergripande bild av vad som skett på lagstiftningsområdet inom EU fram till februari 1999 och hur det kan påverka arkivprofessionen.

I februari 1999 lade kommissionen fram en grönbok om offentlig information i informationssamhället. Grönboken ska jämföras med Europarådets och ICAs utkast till rekommendation om informationstillgång. Arkivfrågorna nämns inte explicit i detta dokument men det är ändå tydligt att det berör dessa och att arkivprofessionen måste involveras.

I februari 1999 röstade parlamentet om den s k Barzanti-rapporten om direktivet om upphovsrätt. Det fortsatta arbetet inom kommissionen ter sig i vissa frågor inte positivt ur arkivperspektiv. Direktivet kan få vittgående konsekvenser för arkivinstitutionernas externa och interna verksamhet. Ett nytt och delvis reviderat direktiv lades fram den 21 maj 1999 i vilket det framgår att medlemsstaterna är skyldiga att kompensera innehavare av upphovsrätt, vars rättigheter äventyras av den moderna tekniken. Samtidigt finns det oro, särskilt bland bibliotekarier, att balansen ska förskjutas för

mycket till informationsnyttjarnas nackdel. Tillgång till ett digitalt lagrat dokument som fortfarande är upphovsrättskyddat (om än förvarat i ett offentligt arkiv) kan endast fås genom godkännande från upphovsrättsinnehavaren. Även rätten att producera säkerhetsexemplar kan ifrågasättas. Direktivet lämnar utrymme för undantag för t ex arkivarier men detta är inte obligatoriskt när direktivet ska implementeras i den nationella lagen.

Gränströms rapport behandlar också persondatadirektivet, allmänhetens tillgång till dokument, standarder samt digitala signaturer och autenticitet. Rapporten bygger delvis på en enkätundersökning bland nationella arkivinstitutioner i de 15 medlemsländerna och ger en bild av statusen inom ovan nämnda områden, t ex om datadirektivets genomförande. Hittills har endast sex länder implementerat direktivet. Variationen i hur direktivet tolkats är stor. Som exempel på detta kan nämnas den tyska tolkningen att endast arkiv och dokument hos arkivbildarna omfattas av direktivet, inte sådana arkiv som levererats till arkivmyndigheter.

Kommissionen följer implementeringsarbetet och det är EG-domstolen som faller det slutliga utslaget om direktivet är implementerat i enlighet med lagstiftarnas intentioner. Gränström framhöll vikten av att arkivarier involveras i högre grad i detta lagstiftningsarbete. Direktivet måste kompletteras med särskilda regler om användningen av Internet. På samma sätt som är fallet med datadirektivet måste regler om tillgång till allmänna handlingar harmoniseras inom EUs institutioner och medlemsländerna.

Kommissionen har uppmärksammat frågan om elektronisk handel i förslagen COM(97)157 och COM(97)503 samt i direktivet 96/9/EG. För att trygga den fria rörligheten är det viktigt att användningen av digitala signaturer regleras före år 2000. Kommissionen har lagt fram ett förslag om detta (COM(1998)297).

Gränström avslutade med att framhålla att planering och strategi kommer att bli än mer viktigt i framtiden. Mycket är beroende av vilket förhållningssätt de nationella arkivmyndigheterna väljer att inta, en interventionistisk eller en mer passiv

roll. De uppgifter som beskrivs i rapporten måste utföras, frågan är vem som bör göra det. I enlighet med de flesta länders arkivlagstiftning har de nationella arkivmyndigheterna mandat att utfärda regler om inventering, arkivbildning, autenticitet och lagring. Dessa uppgifter blir alltmer krävande och tvingar fram nödvändiga resurser, kompetens och framförallt samarbete mellan medlemsländerna. En lösning är att den arbetsgrupp som ser över EUs lagstiftningsarbete på området ges en mer aktiv roll än tidigare och utvidgas med representanter från ytterligare medlemsländer. Det är lika viktigt att kommissionens generalsekretariat och andra instanser agerar aktivt för att dessa frågor uppmärksammas. För att nå reella resultat bör arbetet ges en mer formell status, vilket kräver medel. Det är viktigt att beslut om detta fattas så fort som möjligt innan andra regler, med betydelse för arkivarbetet, införs så att negativa konsekvenser kan undvikas och bidra till en gemensam implementering av reglerna i medlemsländerna.

Även om de första stegen mot detta redan tagits genom "The Black Book" (Arkiv i EU, rapport från expertgruppen om koordinering av arkiv) från 1994 och bildandet av DLMs Monitoring Committee, saknas ännu rutiner och medel för en effektiv hantering av dessa tidskrävande och komplicerade frågor. Gränström föreslår därför bildandet av en arbetskommitté eller att ett etablerat nätverk i medlemsländerna (och kandidatländerna) utses för att arbeta med de aktuella frågorna på en mer övernationell nivå i enlighet med en fastslagen strategisk plan, motsvarande det arbete som utförs på biblioteksområdet (EBLIDA/ECUP). Efter antagandet av ny EG-lagstiftning måste konsekvenserna presenteras för medlemsländernas arkivinstitutioner.

Undersökningen om förhållandet mellan förvaltning och arkiv

Den avslutande talaren var Kevin Schürer, universitetet i Essex. Han presenterade undersökningen om förhållandet mellan offentlig förvaltning och arkivfunktion rörande elektronisk dokumenthantering i EU:s medlemsstater.

Utredningen, som initierats av DLM, har genomförts som en detaljerad enkätundersökning i alla medlemsländer och en fördjupad utvärdering av den nuvarande situationen i sex utvalda medlemsländer (Finland, Tyskland, Nederländerna, Spanien, Sverige och Storbritannien) angående elektronisk dokumenthantering inom arkivfunktionerna med fokus på nuvarande och planerade rutiner samt korttids-, medium- och långtidslagring av arkiv.

Enkätundersökningen²⁴ följer i stort samma upplägg som tidigare undersökningar gjorda 1994 och 1995. Större tyngdpunkt har dock lagts på kort- och mellansiktiga policies rörande elektronisk dokumentstyrning, mer än långtidsbevarande samt på arkivariernas utbildningsbehov. Resultaten visar på att de nationella arkivinstitutionerna tar emot elektroniska arkiv i större utsträckning och att volymerna ökat drastiskt. Trots detta råder stillstånd vad avser resurser i form av personalstyrka, hårdvara och i viss mån även mjukvara jämfört med de tidigare undersökningarna. Avsikten är att undersökningen i framtiden kommer att kunna utökas till regional och lokal nivå.

Sambälleliga aspekter

Vi som författat denna rapport hade endast möjlighet att själva närvara vid två av de tre parallell-sessionerna. Därigenom har vi varit tvungna att, när det gäller den tredje parallellsessionen, förlita oss på andrahandsuppgifter, främst den dokumentation som delades ut under konferensen.

Utbildnings-, praktik- och sysselsättningsmöjligheter

Thijs Laeven, nederländsk frilanskonsult inom utbildningsområdet, redogjorde, som första talare, för hur han bistått den nederländska Archiefschool med att lägga upp det femdagarsseminarium om arkiv och IT, som kommit att bli en föregångare till EU:s särskilda utbildningsprojekt om arkiv och IT (E-term).

Seminarierna, som regelbundet genomförts sedan 1997, inriktar sig på att deltagaren utifrån sin egen yrkesroll som arkivarie, tränar sig i att formulera strategier och policies för planeringen av den

elektroniska arkivbildningen i sin egen organisation. Motto för utbildningen är "förändringsperspektiv" och undertiteln lyder: "mot en ny roll för dokumenthanterare och arkivarier".

För en svensk publik kan det vara av intresse att utbildningsprogrammet utvärderades av forskningsdirektören Torbjörn Kjölstad vid Mitthögskolan i Härnösand. Hans insats har inspirerat den nederländska arkivskolan att även pröva på distansutbildning för seminarieverksamheten.

Utbildningsprojektet E-term presenterades på DLM av Elizabeth Shepherd, som är lektor i arkiv- och dokumenthantering vid University College London.

E-term är ett projekt inom EU:s Leonardo-program för utbildning och knyter samman fem universitet och en myndighet från fem länder när det gäller att utveckla den europeiska dimensionen i yrkesutbildning för arkivarier, informationshanterare och administratörer av digitala arkiv.

Projektet kommer att analysera det nederländska seminarieupplägget och undersöka om det i en utvecklad form kan ligga till grund för ett EU-gemensamt utbildningspaket i arkiv och IT.

International Council on Archives håller sin nästa kongress i Spanien (Sevilla) år 2000. Det var därför naturligt att näste talare, biträdande generaldirektören för det spanska Riksarkivet, Elisa Carolina de Santos Canalejo, anknöt till detta i det föredrag hon höll om arkivens bidrag till informations-samhället. Temat för Sevilla-kongressen kommer att bli "Det nya årtusendets arkiv i informations-samhället".

Santos Canalejo betonade i sitt föredrag att en viktig trend idag är att arkivarier försöker fästa större vikt vid användares hypotetiska informationsbehov eftersom de måste vara medvetna om den allmänna önskan som idag finns att öppna sig mot samhället. Arkiv kommer härigenom mer och mer att knytas närmare bibliotek och museer genom de datornätverk som nu i rask takt byggs upp, menade den spanska biträdande riksarkivarien.

En svensk specialitet är att förknippa arkivprojekt med arbetsmarknadsåtgärder och därigenom bidra till sambälleliga aspekter på arkiv. Det var därför

naturligt att Carina Strömberg, chef för Enheten Svensk Arkivinformation (SVAR) inom Riksarkivet, på DLM-Forum fick redogöra för hur SVAR och Demografisk databas (DDB) vid Umeå universitet arbetar med olika digitaliseringsprojekt och därvid kunnat dra nytta av, och bidra till genomförandet av, svensk arbetsmarknadspolitik.

Organisation av och tillgång till information

EU-kommissionens publikationsbyrå har under 1990-talet målmedvetet arbetat för att elektroniskt publicera EU:s offentliga tryck och publikationer. Albrecht Berger, rådgivare till byrån vad gäller just elektronisk publicering, redogjorde för hittillsvarande arbete och kommande planer vad gäller de olika databaser som finns tillgängliga på Internet (CELEX, EUDOR, Eur-Lex mm).

Den amerikanska SGML-DTD:n för arkivförtecknande (EAD) har snabbt spridit sig inom hela Europa som standard. Som exempel på detta fick George N. Mitrofanis vid den grekiska Nationalbankens historiska arkiv redogöra för hur de inom banken arbetar med att digitalisera gamla arkivförteckningar och koda dem enligt EAD.

Även om inte Ryssland är medlem av EU, deltog de ändå (liksom USA) i DLM-Forum och delade med sig av sina erfarenheter av att sprida arkivinformation med IT.

Gennadij Zaharovitj Zalaev, som är chef för det Ryska Statsarkivets enhet för teknisk och vetenskaplig dokumentation och expert inom Ryssland på användningen av IT i arkiv, redogjorde för deras erfarenheter.

Zalaev menade att IT har stora möjligheter att bidra till att lösa alla problem med det växande informationsflödet, genom de stora lagringskapaciteterna och Internet m m. En lösning som det Ryska Statsarkivet särskilt arbetat med är att arbeta med digitala bilder av dokument. Statsarkivet har scannat för forskare särskilt intressanta samlingar av gamla dokument, lagrat dem med CD-R-teknik och katalogiserat dem med användning av Unescos ISIS-programvara för bibliotekskatalogisering.

Arkivinformation för att stödja alleuropeiskt samarbete

En av huvudpunkterna i 10-punktsprogrammet från DLM-Forum 96 var fortbildning av arkivariar/records managers i myndigheter och organisationer. DLM:s övervakningskommitté tillsatte därför en särskild arbetsgrupp för att arbeta med dessa frågor.

Maria Pia Rinaldi Mariani vid det italienska Riksarkivet arbetar inom denna arbetsgrupp och hon redogjorde för gruppens arbete.

Fotoarkiv i Europa har många frågor som är specifika i förhållande till andra typer av arkiv, men gemensamma i förhållande till varandra, särskilt vad gäller elektroniska fotoarkiv. Sex arkiv runtom i Europa har därför slagit sig samman kring ett av EU:s INFO2000-finansierat projekt kallat EVA-projektet.

Inge Schoups, chef för Stadsarkivet i Antwerpen, redogjorde för projektet som syftar till att använda multimedia i europeiska fotoarkiv. Förutom Stadsarkivet i Antwerpen medverkar även Stadsarkivet i London (LMA), Antwerpens stads kommunala telebolag, ett IT-institut inom den nederländska Kungl. Vetenskapsakademien och multimedia-sällskapet Gesellschaft für Multilinguale Systeme.

Avslutande plenarsession

Som sig bör avslutades DLM-Forum med att rapportörer från de tre parallellsessionerna sammanfattade innehållet, varefter ett avslutningsanförande hölls. Denna gång var det den nytillträdde kommissionären inom EU för företagspolitik och informationssamhälle, Erkki Liikanen som framträdde.

Liikanen menade att även om mycket finns färdigt vad gäller elektronisk dokumenthantering och workflow m m är det ännu mycket som återstår att göra när det gäller elektronisk arkivbildning. Problemet är att det är brist på tid. Inom de teknikgrenar som är knutna till Internet är en vecka lika med vad som annars brukar betraktas som ett år.

Liikanen menade därför att det måste betraktas som en stor utmaning för industrin att även finna

lösningar för elektronisk arkivering. Dokumenthantering och arkivbildning är djupt hopbundna med varandra och med andra informationstjänster. Det hela måste hänga ihop. Ett viktigt steg i rätt riktning som EU-kommissionen prioriterar är arbetet med digitala signaturer, där man hoppas ha ett direktiv klart före 1999 års utgång.

Konferensens slutsatser och budskap till industrin

DLM 99 slutade med att presidiet presenterade ett första utkast till slutsatser från konferensen tillsammans med ett förslag till budskap till industrin. Alla fick möjlighet att lämna synpunkter på utkastet (som även lades ut på DLM:s hemsida) senast den 6 december innan övervakningskommittén tar slutlig ställning till formuleringarna.

Förslaget till slutsatser från presidiet formulerades i tre punkter:

1. Det är särskilt betydelsefullt att arbetet med att utveckla en EU-gemensam referensmodell till funktionskrav för elektronisk arkivbildning kan slutföras under år 2000.
2. Det är viktigt att utbildningsprojektet om IT för arkivarier (E-term) lyckas få färdig en modell för kursprogram att distribueras till alla medlemsländer under andra halvåret år 2000.
3. EU-kommissionen och DLM:s övervakningskommitté uppmanas att ta fram en ny handlingsplan för åren 1999-2004. Särskild tonvikt bör då läggas på ansträngningar att öka arkivens offentlighet och hantera därmed sammanhängande legala frågor. Övervakningskommittén bör presteras en lägesrapport till våren år 2000.

Budskapet till industrin bestod i sin utkastversion av följande åtta punkter. Bl a konstaterades att funktionskrav för elektronisk dokumenthantering och elektronisk arkivbildning samt utvecklingen av öppna standarder och specifikationer ständigt debatteras och industrin uppmanas delta aktivt i debatten med enkla, kostnadseffektiva arkivbildnings- och arkivvårdslösningar. Industrin uppmanas även att erbjuda enkla och säkra överföringsmetoder, öppna utbytesformat och tvärvetenskapliga riktlin-

jer. Industrin borde också känna sig manad att följa god sed inom arkivbildningsmetodik och upphandlare borde kräva detta av industrin. Slutligen borde industrin även erbjuda programvara som stödjer internationellt erkända metadatastandarder.

Sammanfattning

På DLM-Forum '99 redogjordes för hur långt EU-kommissionen kommit när det gäller att formulera en modell för funktionskrav för elektroniska arkiv till användning vid upphandling av elektroniska arkivbildningssystem.Utförliga exempel gavs på hur man även på det nationella/regionala planet i Storbritannien, Tyskland, Nederländerna och Katalonien, genom samarbete mellan respektive central IT-myndighet och Riksarkiv, snabbt övergår till elektronisk arkivbildning. Flera länder genomför just nu konkreta upphandlingar som syftar till att införa elektroniska aktbildningssystem så att statsförvaltningarna generellt skall kunna övergå till att nu helt upphöra med traditionella pappersakter i ärenden och även för långtidslagring och leverans till respektive Riksarkiv kunna övergå till enbart elektronisk hantering.

Stor uppmärksamhet väckte även det amerikanska Riksarkivets redogörelse för det forskningsuppdrag man lagt ut till San Diego Supercomputer Center i samråd med det amerikanska försvarets forskningsanstalt och det amerikanska patentverket.

Under den andra parallellsessionens behandling av politiska och legala aspekter framhölls vikten av snabba åtgärder för att säkra ett bevarande av information i ett samhälle där användandet av elektronisk dokumenthantering ökar inom både offentlig förvaltning och den kommersiella sektorn. Exemplet, från både EU-nivå och nationell nivå, visar dock att omfattande arbete ännu återstår innan man kan leva upp till denna ambition.

Sedan det förra DLM-forumet har det ändå tagits viktiga steg mot gemensamma lösningar när det gäller t ex standarder och autenticitet. I sitt anförande ifrågasatte Claes Gränström dock DLMs möjligheter att agera kraftfullt i sammanhanget. Det faktum att EU:s datadirektiv endast införts i

sex av EUs femton medlemsländer och hur olika direktivet tolkats kan också ses som ett bevis på hur legala och kulturella skillnader fortfarande försvårar en gemensam politik på området.

Sammanfattningsvis konstaterar vi att EU-kommissionen sedan den första konferensen 1996 mer och mer börjar skapa sig en roll i arbetet med att främja övergången till elektronisk arkivbildning/aktbildning. Inte minst arbetet med att främja framväxten av tydligare funktionskrav i samband med upphandling av system för elektronisk dokumenthantering/arkivbildning uppfattar vi som intressanta.

Men trots den uttalat tvärvetenskapliga ambitionen från EU-kommissionens sida kunde vi konstatera att arkivsidan dominerade stort över IT-sidan på konferensen. Från svensk sida synes engagemanget så gott som helt inskränka sig till det svenska Riksarkivets bidrag vad gäller legala aspekter på arkivbildning. Inte någon av de svenska myndigheter som närmast borde intressera sig för de ekonomiska, funktionella och tekniska aspekterna fanns representerade (Statskontoret, Nutek m fl). Inte heller fanns några företrädare för den svenska IT- och dokumenthanteringsindustrin representerade.

NOTER

1. Archives in the European Union, Report of the Group of Experts on the Coordination of Archives. Brussels-Luxembourg: OPECE 1994.
2. OJ C 235/3, 1994-08-23.
3. Proceedings of the DLM-Forum on electronic records, i INSAR - European Archives News, Supplement II, Bryssel 1997, s. 353 f.
4. Handlingar finns på internet under adressen www.dlmforum.eu.org/monitoring/index.html
5. Official Journal of the European Union, Supplement 163, 25th August 1998
6. EU-kommissionen gick ut med en offertförfrågan inom hela EU i augusti 1998 och målsättningen var att ha någon form av resultat att redovisa senast hösten 1999. Om IDA kan även sägas att Sverige representeras av Göran Axelsson vid Statskontorets IT-enhet och den som vill veta mer om detta arbete kan även besöka IDA:s egen hemsida (www.ispo.cec.be/ida) där det även finns en diskussionsgrupp som alla intresserade kan anmäla sig till. IDA har just avslutat sin första fas (IDA-1 åren 1995-1999) och påbörjat sin andra fas (IDA-2 åren 1999-2003) då man bl a skall utveckla en alleuropeisk programvara för IP-baserat utbyte av information mellan myndigheter och organ (TESTA-2). En första pilot av TESTA-2 finns redan färdig.
7. Hemsidan *Archiving standards* återfinns under adressen www2.echo.lu/oii/en/archives.html
8. *Arkivguiden* återfinns under adressen www2.echo.lu/oii/en/archive_guide.html
9. "Digital archives, electronic access and the memory of the information society: experts report on the activities and resources for progress of archives in Europe, 1999-2004"
10. Se ovan under 3.1.
11. Ytterligare information kan hämtas från www.PROJECT-CONSULT.com
12. Sverige medverkar i två av dessa tre projekt. Det ena är ett försök att lägga ut arkivförteckningar på Internet, kodade enligt den amerikanska SGML-DTD:n för arkivbeskrivning (EAD) och den andra ett projekt om digitalisering av lantmäteriarxiv. För Sveriges del medverkar Riksarkivet i det första och Lantmäteriverket i det andra.
13. Information från den offentliga sektorn: en värdefull resurs för Europa - Grönbok om information från den offentliga sektorn i informationssamhället KOM(98)585. Den finns att hämta hem från Internet på svenska (www.echo.lu/info2000/en/publicsector/greenpaper.html).
14. Mer går att läsa på www.pro.gov.uk/recordsmanagement/eros/default.htm
15. OAIS är en referensmodell för ett öppet arkiv-informationssystem som tagits fram av ISO:s rådgivande kommitté för rymddatasystem (CCSDS) i Washington, D.C. Det finns i en utkastversion från år 1998. Ytterligare information kan hämtas från <ftp://nssdc.gsfc.nasa.gov/pub/sfdu/isoas/us12/CCSDS-650.0-W-3.pdf>
16. Modellen togs fram av School of Information Sciences vid University of Pittsburgh och har fått stor spridning världen över. Mer information finns att hämta på <http://www.lis.pitt.edu/~nhprc/>
17. Delawares version av Pittsburgh-kraven finns på Internet (www.archives.lib.de.us/recman/g-lines-htm).
18. Ytterligare information och rapporter om DOMEA finns att hämta från http://www.kbst.bund.de/bei_uns/hoppe/domea/
19. För den som vill veta mer om projektet hänvisades till San Diego Supercomputer Centers webbplats (www.sdsc.edu/NARA).
20. Projektets webbplats är <http://www.interpares.org>
21. Direktiv 95/46/EG om skydd för enskilda personer med avseende på behandling av personuppgifter och om det fria flödet av sådana uppgifter.
22. Information från den offentliga sektorn: nyckelkälla för Europa (COM[1998]585).
23. I oktober lade parlamentet och rådet fram förslag till direktiv (12320/99).
24. Enkätformuläret finns tillgängligt på www.essex.ac.uk/history/dlm/.

MAIJA RUNCIS

Makten över minnet

Det årliga Svenska Historikermötet hade i år som tema "Historien och makten". Maija Runcis rapporterar och reflekterar kring arkivariernas förhållande till forskarsamhället. Hon efterlyser arkivariernas deltagande i mötet och pläderar för en större delaktighet från arkivariernas sida i forskarsamhällets problem, men även för att forskare i större utsträckning än vad som sker idag, grävde i arkiven.

Historia handlar om minne och glömska, om vardag och politik men också om menings- och identitetsskapande, och om kritisk vetenskap. Historien som minne är insikten om att historiska kunskaper och historiemedvetande skapas och återskapas, att historia inte bara är dåtid utan också inkluderar aktörer i nuet. När historien reduceras till underhållning, så är det fråga om en betydande reduktion. Det är viktigt att fundera över hur historia används, hur den formuleras, omformuleras och förmedlas. Dessa kloka funderingar förmedlades av uppsalahistorikern David Ludvigsson på det Svenska Historikermötet i Linköping våren 1999. Dessa funderingar kan också sägas ha legat till grund för mötets huvudtema om makten, historien och minnet.

Historikerna och makten var dock den officiella rubriken för det Svenska Historikermötet som hölls i Linköping den 23-25 april. Det var ca 300 svenska historiker som möttes till interna diskussioner – endast en handfull liten skara av dem kom från någon arkivinstitution. Den fråga som kom att dominera såväl plenarsammanträdena som några av specialsessionerna var relationen till massmedierna. Och diskussionerna kom i främsta rummet att handla om hur man skulle kunna få sina forskningsresultat spridda till den stora historieintresserade allmänheten via press, radio och TV – i oförvanskad form. Den förre statsministern – en av debattörerna i panelen – representerade makten väl, när han varnade historikerna för de frestelser som den mediala makten utsätter dem för. "Ni ska inte gå med på förenklingar och svartvitmålningar som inte har någon förankring i verkligheten", sade han och pekade på tidningskampanjer om t ex tvångsteriliseringarna, som enligt honom riktade ovederhäftig kritik mot välfärdsstaten. Att artiklarna i sin tur ledde till något gott – dvs att offren för steriliseringarna kommer att få en offentlig ursäkt och kompensation för sitt lidande, förbigick dock Carlsson med tystnad.

Historien och makten kom således i stor utsträckning att handla om vem som hade "problemformuleringsprivilegiet" över historien och hur gränsdragningen mellan historiker och journalister – som ju gärna vill göra sensation av historiska händelser – skulle hanteras. Det råder ingen tvekan om att denna debatt även skulle ha varit nyttig för arkivarietjänsten, som enligt mina egna erfarenheter, har en högst ambivalent inställning till journalister och deras nyfikenhet. Öppenhet och offentlighet är bra så länge man tolkar de historiska källorna på "rätt" sätt, tycks man mena – men vem ska ha tolkningsföreträdet, vi eller dom, dvs historikerna eller medierna? Frågan gäller inte bara hur vi ska förmedla historia utan även vilket perspektiv vi lägger på historien. Där har arkivarien, forskaren och journalisten skilda roller och skilda motiv till att förmedla historien. När arkivarien plockar fram intressant källmaterial ur gömmorna överläter hon berättandet och problematiserandet till forskaren som därigenom lägger nya perspektiv på källmaterialet och dess historia. Journalisten i sin tur kan också anlägga ett eget perspektiv på källmaterialet, men denne gör det efter helt andra regler och kriterier än de som används av forskaren. Medan journalisten söker förenkling, konkretisering, personifiering, dramatisering m m begår han ständigt övertramp gentemot forskarens principer om källkritik, objektivitet och sanningssökan samt av generalisering av problemen genom teoretiska ansatser.

Dagens intresse för historieämnet bland medier och allmänhet har också lett till en debatt om moral och människovärde. Fokus i historien har nämligen under senare tid förflyttats från att studera de stora linjerna och samhällsstrukturerna till ett starkare intresse för enskilda människors öden. Utanförskap och inordning i samhället studeras i relation

till staten och i dessa sammanhang finns det risk för att enskilda människor kommer i kläm mellan allmänintresset och historieforskningen, menade t ex Ann-Sofie Ohlander, historieprofessor vid högskolan i Örebro.

Historiker är ett trendkänsligt släkte och det talades en hel del på mötet om vilka ideal som styrte tidigare historieforskning. I socialhistoria har man t ex ägnat mycket kraft åt kvantitativa undersökningar om familj, omsorg, klasstillhörighet m m samt att studera sociala reformer och deras positiva utveckling. Ingen forskare har tidigare vågat sig på att studera "lidande" och människors värde. Historikern Mattias Tydén menade att man genom att studera "talet" eller diskurser om lidande kunde undvika att ta moralisk ställning. Men forskarnas sätt hittills har varit att separera moral och vetenskap, vilket lett till negativa konsekvenser för problemformuleringsprimatet, där historikerna på sätt och vis kunde ses som förlorare gentemot journalisterna. Mattias Tydén förespråkade att historikerna hellre skulle redovisa sina värderingar öppet än att snäva in på frågeställningarna. Inte ens den renodlade empirin kunde vara värdeneutral, ansåg Tydén.

Källmaterialet och handlingarna i våra arkiv tigger om sin historia, de talar inte till forskaren utan det är forskaren som försöker tyda och tolka vad som en gång har sagts och berättats i dem. Det är mot denna bakgrund som åtminstone en dialog mellan arkivarien, som ju ansvarar för källmaterialets vara eller icke vara, och forskaren skulle vara fruktbar. Jag skulle önska att arkivarier i större utsträckning tog del i forskarsamhällets problem och funderingar och att forskare i större utsträckning än vad som sker idag, grävde i arkiven för att söka svar på forskningsproblemen.

LEIF GIDLÖF

Var finns den forskande arkivarien?

Riksarkivet från kansli till lärt verk

Decennierna kring förra sekelskiftet präglades inte bara av en organisatorisk, fysisk och arkivteoretisk ansiktslyftning i den svenska arkivvärlden – då i praktiken de statliga arkiven. Riksarkivets frigörelse från regeringskansliet på 1870-talet och tillskapandet av landsarkiven från 1899 och framåt innebar en större orientering mot den vetenskapliga forskningens behov och inte främst förvaltningsapparaten. Frihetstidsforskaren Carl Gustaf Malmström, riksarkivarie på 1880-talet, lär ha berättat om sina tidiga vedermödor i Archives Nationales i Paris, där han fick använda manschetterna och handflatan som temporära excerpter, eftersom det bara var tillåtet att läsa och inte att anteckna. Skröna eller inte ger det i varje fall en bild av många nationalarkivs slutna karaktär ännu vid mitten av 1800-talet.

Efterhand blev arkivarietjänsten mer och mer forskarrekryterad, även om juristbakgrund långt fram i tiden förblev rätt vanlig och även formellt kompetensgivande. Arkivarierna var inte många men den vetenskapliga specifika vikten ofta desto högre. Kanske även i total volym men framför allt

per capita måste forskningsproduktionen ha överstigit dagens rätt så rejält. Att drivkraften knappast var omsorg om arkivprofessionen, som den nu kan ha definierats vid tiden, kan man säkert utgå från. Däremot kunde lektorsstolen eller arkivkammaren framstå som en miljö väl möjlig att leva med som ersättning för en trög eller i slutänden utebliven karriär vid Alma Mater.

Ännu framemot femtiotalet var med säkerhet dessa rätt speciella villkor för rekryteringen dominerande, även om åtskilliga arkivmän i den generationen likafullt kom att göra framträdande och varaktigt betydelsefulla yrkesinsatser. Om kontakten mellan arkiv och forskarsamhälle någonsin varit större och mer självklar – låt vara på ett rent individbaserat plan – kan man fråga sig.

Statsförvaltningens serviceorgan

Den minnesgode eller påläste erinrar sig att formalkravet på forskarmeritering för tjänst som arkivarie vid Riksarkivet och landsarkiven togs bort 1977. Varför? Sjuttioalets egalitära strömningar är en kanske lättköpt förklaring. Väl så närliggande men mer motsägelsefullt kan vara att de s k lärda

verken inte längre framstod som lika attraktiva för forskarutbildade i en yngre generation trots expansionen med den nya och bantade doktorsexamen. Kanske sågs arkiv och vetenskapliga bibliotek helt enkelt som omoderna och ointressanta arbetsplatser, om inte materiella skäl måste ta över – det gamla andrahandsvalet i ny tappning.

Frågan är om den avgörande faktorn ändå inte var en till stor del internt genererad omstötning av yrkesprofilen. De goda tidernas svällande förvaltningsapparat och förningar om de nya informationsteknikerna skapade andra förväntningar än tidigare. Riksarkivet valde att först och främst framställa sig som rationaliseringsverk och något av rival till Statskontoret med dess dåvarande inriktning. Konflikter mellan verken saknades inte, och Riksarkivets nya hållning kan ha bidragit till en bättre balans på området i ett läge med tendenser till även en intellektuell rivningsvåg. Hur som helst ansågs massproblem, gallringsutredningar, dokumentstyrning och nya tekniska medier inte i första hand kräva forskarbakgrund.

Att även forskningstrenden graviterade åt mängdmaterial, statistikbearbetning och teoretiskt modellbyggande kan på sitt sätt ha bidragit till att inte heller forskarsamhället under dessa år engagerade sig särdeles hårt i att bevara arkivens forskningsanknytning eller kvalitetsprägel som källförmedlare. Forskningens framtida informationstillgång formulerades hellre i gallrings- än i bevarandeterminer och appellerade, trots många och ihärdiga försök, snarare till arkivvärlden själv än forskarkollektivet.

Fjärmande verkade med säkerhet även det faktum att statsmakterna i princip kommit att betrakta all postgymnasial grundutbildning och forskning som ett monopol för universitet och högskolor. Befogat eller inte gynnade synsättet knappast nyrekryteringen av forskarutbildad personal, än mindre inomverksforskning. Arkiv och lärosäten upplevdes mindre än tidigare som en i djupare mening integrerad eller ens interagerande arbetsmarknad.

I sak var det nödvändigt att på sextio- och sjuttio-talen bredda det statliga arkivväsendets kompetens och arbetssätt mot förvaltningen i kontrast mot den

relativt introverta karaktär av enbart lärt verk som dominerat ditintills. En motsvarande utveckling präglade också den kommunala arkivsektorn och var, vid sidan av kommunsammanslagningarna, den huvudsakliga drivkraften i dess kraftiga expansion under samma tid. En successiv marginalisering hade annars legat nära.

Det taktiska inslaget skall inte överdrivas men fanns – och finns – otvivelaktigt i kampen med andra aktörer om statsmakternas välvilja och resurser. Att Riksarkivet faktiskt blev kvar inom utbildnings- och senare kulturdepartementets ansvarsområde är väl mot den bakgrunden mest ägnat att förvåna. På det kommunala området blev resultatet vanligen annorlunda, vilket det nog också fanns starkare skäl till.

Från ekonomisk belastning till resurs för kultur och forskning

I de nya vindarna från åttioalets slut har arkiven uppmärksammats mer för sitt kulturuppdrag men också som betydelsefulla aktörer inom fältet forskning och kunskapsutveckling. De särskilda forskningspropositionerna har lyft fram arkiv, bibliotek och museer, och systemet med sektorsforskningsmedel inom kulturområdet har etablerats. Även om detta på senare år satts i fråga, har det återigen fört in forskningen i arkivväsendets arsenal av verktyg och som ett av huvudmännen accepterat och rentav applåderat uppdrag. Även arkivvetenskap har börjat få en ram, om än i trevande former.

Litet tillspetsat menar jag att arkiven under nittioalets gradvis kommit att ses mer som resurs och investering, som det gäller att utvinna mesta möjliga av, än som ett volymproblem med kostnadsminimering som det allt överskuggande målet. Fortfarande lever vi i ett klimat av vad som ibland kallas ekonomism men trots allt med en för kultur och forskning relativt positiv infallsvinkel. Att man i resurshänseende inte agerar fullt konsekvent vet vi alla, och politiken drivs av sin egen logik.

Hur som helst blir i denna nya värdeskala forskning och kunskapsbildning med arkiven som bas en drivkraft av allt större betydelse och därmed även

viktigare som personalutvecklingsfaktor. En ökande värdesättning av beståndskunskap skulle kunna ses som den mer renodlat arkivorienterade tillämpningen.

Nog är det ett svenskt särmerke att inte riktigt orka med mer än en allt styrande tankemodell åt gången – säkert följden av ett traditionellt mycket homogent samhälle. Offentlighetsprincipen som överideologi även i arkivsammanhang har dock alltid överlevt pendelns svängningar. En annan historia är risken för att den i praktiken gynnar den omedelbara insynen i dag på bekostnad av mångfalden och djupet i informationstillgången på längre sikt. Med en stark förenkling ställs journalistens behov framför forskarens.

På samma sätt som tillgängligheten som sådan har forskningsuppdraget – med den tolkning var och en vill ge det – alltid varit en plattform för verksamheten. Ibland mest på det verbala planet, ibland i form av stora projekt med forskningsprofil, ibland som ett aktiverat intresse för forskningens arkivbildning, någon gång som mer eller mindre uttalat och framgångsrikt inslag i personalförsörjningen.

Integrerad forskningsanknytning

Symbiosen mellan forskning och arkivtjänst från seklets förra hälft är och förblir historia. Den skulle inte fylla dagens krav på helhetssyn och professionalism inom ett långt bredare område. Uppdragsgivarnas, arkivens, forskarsamhällets och yrkeskårens egna attityder har växlat, men det står klart att arkivvärlden både som ideologi och organisation likafullt behöver en levande kontakt med forskning. Då inte bara i en teoretisk eller byråkratisk mening utan framför allt så att konkreta erfarenheter av forskningens villkor, frågor och metoder finns tillräckligt väl företrädda inne i verksamheten.

Bara på det sättet kan forskningens behov och resultat sätta verkliga avtryck i arkivens arbete. All erfarenhet visar att stöd och impulser direkt från den aktiva forskningen är ett värdefullt tillskott men mer sällan kan enkelt omsättas i en operativ verklighet. Framför allt är forskningen inte beredd att ta något delansvar för de vägval och priori-

teringar som ytterst måste ske kring det långsiktiga bevarandet. Annorlunda uttryckt är detta en tjänst som inte kan ”köpas” vid behov.

I varje fall arkivverkets hållning präglas i dag, som jag upplever det, av en aktiv vilja att främja rekrytering även av forskarutbildade och ge möjligheter till arkivvetenskaplig och annan forskning inom ramen för anställningen. Även om det finns skilda meningar om den självständiga räckvidden av arkivvetenskap som begrepp, kvarstår att Riksarkivet har ett avgörande ansvar på just den punkten. Ett faktum är att tillgången på både arkivvetenskaplig och ”allmänvetenskaplig” kompetens växlar starkt inom både arkivverket och andra delar av arkivvärlden. Tolkningen av detta förhållande är naturligtvis mer en fråga om värderingar.

Alltnog. Vilka metoder har man använt för att främja en positiv utveckling av arkivens forskningsanknytning och varför har man inte nått längre? Var finns den forskande arkivarien?

Kompetensförsörjning och personalutveckling

Här och var har på senare år gjorts försök att med olika former av morötter stimulera intresset att forska inom arkiven närstående discipliner eller i arkivvetenskap. Det har rört sig t ex om att anslå en preciserad del av tjänstetiden till ett av arbetsgivaren godkänt forskningsprojekt eller att lönemässigt särskilt honorera avlagd doktorsexamen. Säkert skulle många andra initiativ lika väl kunna nämnas.

Som ett inslag i kompetensförsörjningen vid Riksarkivet och landsarkiven erbjuds anställda numera att ansöka om att få del av särskilda stimulansåtgärder för forskning eller vidareutbildning. Prövning sker två gånger årligen med biträde av en särskild rådgivande nämnd. Stimulansen kan avse behållen lön helt eller delvis eller andra former av ersättningar och bidrag. Arkivvetenskaplig forskarutbildning betraktas som särskilt angelägen, vilket inte minst kan ses mot bakgrunden av ett framtida ökat inslag i tillsynsverksamheten av kunskapsbildning och kunskapsspridning.

Tillgängliga fonder för ändamålet – beloppsmässigt störst Riksarkivarien Ingvar Anderssons

fond – samannonseras numera för att nå största möjliga verkan. Ett särskilt arkivvetenskapligt stipendium har inrättats inom ramen för denna fond.

Hur stor vikt vetenskaplig erfarenhet tillmäts vid nyrekrytering måste i det enskilda fallet givetvis variera från obligatorisk till nästintill ovidkommande beroende på arbetsuppgiften. Målet måste emellertid alltid vara att inom arkivsektorn som helhet garantera en kompetens som möjliggör aktiv utveckling av såväl arkivvetenskapen som den levande forskningskontakten i övrigt. I annat fall riskerar de grundläggande attityderna att påverkas i en negativ spiral, likaså delar av det internationella kontaktnätet.

Publikationsmöjligheterna i såväl mer populariserande mening som för arkivvetenskapliga ändamål har utan tvivel förbättrats åtskilligt på senare år. Riksarkivet har aktivt medverkat inte bara i det traditionella kunskapsutbytet på arkivområdet utan också inom ramen för nyare initiativ av mer allmänkulturell natur som t ex de svenska historiedagarna – en utåt nog så viktig profilfråga. Ökat intresse för seminarieverksamhet liksom externfinansierade projekt med vetenskaplig inriktning är på sitt sätt andra trådar i samma väv.

I det stora hela är resultaten av dessa ansträngningar trots allt hittills nedslående, om man därmed menar antal personer som varit beredda att satsa tid och engagemang på forskning av en karaktär som inte direkt hänger samman med den löpande verksamheten. Detta är en fråga inte bara om tolkningen av produktionsuppdraget utan också om formerna för en aktiv personalutveckling.

Varför har vi inte nått längre?

Upplevd brist på uppskattning i slutänden från arbetsgivaren i form av löne- och karriärutveckling framhålls ofta. Rent generellt uppfattar många initiativet att byta jobb som ett mer realistiskt och effektivt sätt att förändra sina arbetsvillkor än utveckling i anställningen – genom forskning eller på annat sätt.

Lönebildningens mekanismer, inte minst inom kulturområdet, är givetvis en fråga med längre

räckvidd än så. För svag vilja från arbetsgivarens sida att skapa materiella förutsättningar i form av lönad eller olönad tjänstledighet och/eller andra möjligheter att i tjänsten hålla kontakt med forskningsutvecklingen är ett annat argument som ibland förs fram. Bakgrunden är givetvis också de annorlunda sociala förutsättningar som de flesta av oss ställer upp i dag och som gör den traditionella "fritidsforskningen" mindre aktuell än tidigare.

En tredje invändning av liknande karaktär är att arbetsgivaren inte alltid är tydlig nog när det gäller att tala om hur forskningen konkret berör och produktivt kan tillföras verksamheten. För den personliga motivationen måste forskningsinsatsen upplevas som relevant och efterfrågad. Att i denna mening binda samman forskningens och arkivprofessionens behov är svår pedagogik. Detsamma gäller kopplingen mellan den långsiktigt kunskapsuppbyggande och den mer situationsbetingade eller tillämpade forskningen. Talet om forskningsanknytning måste emellertid alltid föras ner i verkligheten, följas upp och utvärderas. Frågan är om det inte också borde vara synligare i arkivutbildningen.

Många gånger finns säkert fog för ifrågasättanden av arbetsgivarens om inte vilja så dock tydlighet och konsekvens, särskilt när resurserna av båda parter upplevs som otillräckliga redan för den löpande verksamheten. Att det dagliga trycket för den enskilde försvårar och ibland mentalt närmast omöjliggör en förening av reguljär tjänst med forskning, hindrar inte att det någon gång också kan vara fråga om den obotfärdiges förhinder. Vårt att begrunda kan vara hur forskningsbenägenheten påverkas av den ökade specialiseringen och risken för identifikation med en allt mindre del av yrkesområdet. Svaret är inte självklart.

Faktorer i omvärlden kan ligga i hur forskningen från tid till annan betraktar och ställer krav på arkiven liksom i de forskarutbildades intresse att komma in och framför allt stanna kvar – klassiska problem som känns väl igen. Det relativa löneläget och viljan att individualisera har säkert stor men inte helt avgörande betydelse, så länge som arbetsuppgifterna upplevs som tillräckligt motiver-

ande. Forskningsinslagen i dessa måste då inte bara tolereras av arbetsgivaren utan aktivt bejakas. Universitet och högskolor, som för närvarande utvecklas starkt, erbjuder en både materiellt och kvalitativt starkt konkurrerande arbetsmiljö på samma sätt som arkivbildande myndigheter, organisationer och företag.

Sektorsforskning som politisk ambition

Under nittiotalet har arkivverket tillförts en andel av de särskilda sektorsforskningsmedel som varit resultat av de forskningspolitiska propositionerna, från det sena åttioalet och framåt. En ny sådan samlad proposition är nu på gång till år 2000. Som underlag för denna krävs att universitet, högskolor och forskningsråd formulerar tydliga forskningsstrategier, berörda sektorsmyndigheter (Riksarkivet, Riksantikvarieämbetet, Statens kulturråd m fl) kunskapsstrategier – de senare rimligen något mer tillämpningsorienterade. HSFR har dessutom ännu inte slutfört sitt regeringsuppdrag att granska forskningen på kulturområdet. Preliminärt har man uttryckt ambitioner att förflytta medelsfördelningen från sektorsmyndigheterna till nyinrättade forskningsråd, något som inte är okontroversiellt.

Man kan ha principiella synpunkter på dessa styrande former för finansiering av egentligen grundläggande myndighetsuppgifter. Samtidigt är det angeläget att ta vara på det uttalade politiska engagemang som forskningspropositionerna innebär. En kunskapsstrategi – hur den nu kommer att se ut – bör ha ett verklighetsnära och operativt anslag. Förhoppningsvis finns utrymme för kreativa funderingar utöver en fortsatt finansiering av befintliga forskningsinslag i verksamheten. De perspektiv som uttrycks ovan bör beaktas i en sådan helhetsbild.

Kan man inte tänka sig...

Forskningsanknytningen har diskuterats i många år, kanske framför allt inom det statliga arkivverket. Riksarkivets rådgivande nämnd för stimulans till forskning och högre arkivvetenskaplig utbildning inom arkivverket har nyligen uttryckt starka bekymmer över de få ansökningarna och oroat sig för

att detta kan vara en trendmässig utveckling. Detta trots en påtagligt förbättrad information om möjligheterna.

Är några av de grundläggande problemen att söka i följande?

1. svårigheten att i praktiken parallellt bedriva forskning och löpande verksamhet
2. brist på sådan tydlighet hos arbetsgivaren som upplevs ge forskningsuppgiften tillräcklig legitimitet och relevans
3. frågetecken kring forskningens meritvärde

Vore ett sätt att möta samtliga tre punkter att inrätta särskilda forskartjänster för ansökan och tidsbegränsade förordnanden heltid under tjänstledighet från ordinarie anställning – inte nödvändigtvis begränsade till redan anställda inom arkivverket? Att koppla en sådan eller likartad konstruktion till de särskilda sektorsforskningsmedlen framstår som naturligt. Därtill kunde undersökas förutsättningarna för viss delfinansiering via någon eller några av de "egna" fonderna, kanske också från annat håll.

En i grunden närliggande lösning med delade tjänster mellan Riksarkivet/något landsarkiv och universitet/högskolor har diskuterats inom arkivverkets särskilda produktråd. En sådan modell är principiellt tilltalande men kanske svårare att få stabil och långsiktig. Intresset från universitetssidan torde inte minst ligga i det ökade behovet av handledning av doktorander i ett läge med snävare tids- och finansieringsramar.

En för många kanske väl okonventionell tanke om arkivarien som integrerad del i ett externt forskningsprojekt liksom i finansieringsupplägget för detta ("rent an archivist") har diskuterats inom Stockholms Företagsminnen men ännu inte kunnat prövas i större utsträckning. Även om utgångspunkten här är forskarens och hans behov av handfast service i form av källgenomgångar och annan research – som sålunda förutsätts inplanerad som en del av projektets totalkostnader – blir sidoeffekten även vid en sådan modell ökad kontakt med den aktiva forskningen.

Ovanstående reflektioner grundas enbart på egna erfarenheter från skilda arkivmiljöer och har inte syftat till att ge någon skarpare kontur åt frågan än så. Säkert finns motbilder både av den faktiska verkligheten och i vilken mån den motsvarar dagens behov eller inte. Men problematiken är grund-

läggande för arkiven såväl som för museer och vetenskapliga bibliotek. Den förtjänar att ständigt finnas på agendan.

En fortsatt diskussion om arkivarien som forskare och forskaren som arkivarie vore välkommen.

JAN LINDROTH

Relationer i upplösning

Synpunkter på arkivariékåren och den akademiska forskningen

Diskussionsbehovet

Tidig höst 1999 hade Riksarkivets rådgivande nämnd att ta ställning till ansökningar om forskningsmedel och forskning i tjänsten. Utsikterna att få del av tillgängliga resurser kan inte betecknas som avskräckande små, tvärtom. I första hand avsågs, nu som tidigare år, att främja arkivtjänstemäns vetenskapliga forskning och det nyetablerade ämnet arkivvetenskap. Vid motsvarande tillfällen tidigare har intresset varit blygsamt men inte alarmrande svagt. Denna gång finns det anledning att slå på alarmtrumman; mycket få sökande hade mer påtaglig anknytning till arkivariékåren. Större var inte forskningsintresset i denna numera ganska talrika kår.

Denna erfarenhet aktualiserar behovet av en diskussion om relationerna mellan arkivarierna och forskningen. Men relationerna måste något preciseras, eftersom de tar sig skilda former. Exempelvis uppträder de genom arbetet med att ge service åt forskare, som söker källmaterial för sina studier. Forskarservicen är naturligtvis av största betydelse,

eftersom arkivvården till stor del motiveras just med forskningens långsiktiga behov av källmaterial. Självfallet har även gallringsverksamheten forskningsanknytning. Men den form av relationer som här skall ställas i centrum gäller arkivariernas egen utbildning och vetenskapliga forskning, inte deras funktion som källmaterialberedare och -förmedlare. Det handlar om arkivariékårens egen forskningsanknytning.

Närmare bestämt anmäler sig med en sådan inriktning frågor om arkivariékårens utbildningsnivå, forskningsintresse och vilja/möjlighet att bedriva egen forskning eller aktivt följa andras. Frågor av detta slag har många infallsvinklar och kan leda mycket långt. Debattartiklar har förekommit men inte ofta och inte med utförligare meningsutbyte eller klagörande principdeklarationer som resultat. Jag inskränker mig här till några synpunkter och försök till lägesbeskrivningar på fri hand i förhoppning att fortsättning följer.

Min genomgående tes är att arkivariékåren och forskningen håller på att avlägsna sig från varandra.

Tidigare broar förfaller, inga nya byggs - med den gryende arkivvetenskapen som möjligt undantag. I tesen ingår att relationernas pågående upplösning är ett sent fenomen, sannolikt med 70-talet som det avgörande gränsdecenniet. Dessförinnan var läget tämligen konstant under hela 1900-talet med nära relationer som kännetecken.

Det är möjligt att denna uppfattning är okontroversiell. Vad som återstår är i så fall att få den bekräftad genom systematiska studier som långsiktigt följer arkivarieprofessionens utveckling. Det är en nog så angelägen uppgift, dessutom väl i linje med modern forskning om professioners etablering, sociala sammansättning, genusperspektiv, yrkesmässiga särdrag etc. Med säkerhet är den näraliggande värderingsfrågan inte okontroversiell. Den kan formuleras enkelt: behövs utbyggda relationer mellan arkivariekåren (i första hand avses det statliga arkivverket) och forskningen (här avses den vetenskapliga, dvs professionella forskningen, inte t ex släktforskning) och med vilka argument kan behovet underbyggas?

Nuläge

Av stor betydelse är forskarutbildningens och forskningsintressets åldersfördelning inom arkivariekåren. Man behöver inte en fullständig undersökning med exakta siffror för att kunna se grundmönstret: den starka polariseringen. Å ena sidan står kårens äldre del med gränssnittet lagt vid låt oss säga 1950. Många som är födda tidigare har en forskarutbildning (lägst licentiatexamen). De som är 50-talister eller yngre har mer sällan sådan examen. Endast någon enstaka av 60-talisterna med tillsviadareanställning är disputerad. Rekryteringen av forskarutbildade har alltså varit påfallande svag under senare år, likaså förekomsten av forskarutbildning genomförd parallellt med reguljär arkivtjänst.

Varför har polariseringen blivit så stark? En rad tänkbara orsaker kan anföras. I särklass viktigast är tveklöst det formella behörighetskravets fall under 1970-talet. Detta krav innebar som bekant att arkivarietjänst inom arkivverket förutsatte lägst licentiatexamen i för tjänsten relevant ämne; i praktiken hade den stora majoriteten valt kärnämnet historia,

vilket illustrerar den traditionellt starka kopplingen mellan arkivarierna och historikerna. De som inte levde upp till behörighetskravet blev i princip obefordrade sin tid ut, för dem som infriade det stod karriärdörren öppen. Det var en hård och från vissa synpunkter betänklig regel - men naturligtvis utomordentlig från forskningsanknytningens synpunkt.

Bland övriga förklaringar kan man peka på förändringar i de forskarutbildades arbetsmarknad. Med allmänt förbättrade möjligheter, exempelvis i form av en utbyggd universitets- och högskolesektor, får arkivverket en svårare konkurrenssituation. Därtill kommer det låga löneläget inom arkivverket, i synnerhet i ingångsfasen. Här har å andra sidan någon sänkning över tid knappast inträffat i relativa termer. Bristande materiell och mental stimulans - i synnerhet efter behörighetskravets fall - är en viktig faktor. Ett mer eller mindre starkt krav på genomgången kurs i arkivkunskap/vetenskap spelar också roll i sammanhanget; vem vill som nybliven fil doktor sätta sig på skolbänken för grundutbildning i ett nytt ämne? De disputerade som redan har arkivutbildning i sin grundexamen undgår problemet - men det är en minoritet. Tillspetsat kan man säga att behörighetskravet har flyttats över från forskarutbildning till arkivutbildning.

För att återgå till åldersstrukturen i sig är forskarutbildningens ojämna fördelning naturligtvis illavarslande, förutsatt att man ser sådan utbildning som en värdefull tillgång i arkivtjänsten. Den kommer att medföra en nästan total avsaknad av forskarutbildade personer inom arkivverket inom ganska kort tid. Vi är nu mitt inne i 30-talisternas utmarsch ur aktiv tjänst, därefter vidtar 40-talisternas. Inom ett femtontal år är de pensionerade, det utbildningsmässiga sambandet brutet.

Men varför bara tala om formell forskarutbildning? Kan inte ett personligt forskningsintresse inom arkivariekåren, ett vetenskapligt besjälat vardagsarbete och forskning på egna villkor under fritiden vara fullgod kompensation? Tanken är vacker och saknar inte exempel på förverkligande. Det finns förvisso arkivtjänstemän utan formell forskarutbildning, som har intresse för forskning och omsätter det i studier presenterade i artikel- och upp-

satsform, som handböcker och på andra sätt. Men alltmer pressande arbetsförhållanden ger allt mindre utrymme för sådana insatser i tjänsten samtidigt som även fritidsforskningen får allt svårare att hålla ställningarna.

Till sådana praktiska hinder kommer att en formell forskarutbildning svårigen kan ersättas på detta sätt. Vissa värden går förlorade som knyter sig till egen långvarig forskning i en vetenskaplig miljö som arkivverket inte kan tillhandahålla. Det är för övrigt svårt nog att upprätthålla vetenskaplig professionalitet och externa forskarkontakter för arkivarier som har den inträdesbiljett till forskarsamhället som en fullständig utbildning utgör.

En yttring av det svagare sambandet mellan arkivariékåren och forskningen är senare års svårigheter vid tillsättning av cheftjänster. Här har motsvarigheten till det gamla behörighetskravet levt kvar i uttunnad form. Antalet sökande är inte stort, ”dispensförfarande” har fått tillgripas och blir kanske vanligt i framtiden. Än sannolikare är väl att krav och önskemål på detta område får falla.

En fråga av intresse i detta sammanhang som inte har uppmärksamats tillräckligt är den nuvarande arkivariékårens vetenskapliga verksamhet. Det är inte lätt att precisera vad den innefattar. Tydligaste mått är volymen av vetenskapliga skrifter. Hur stor är den? Tyder den på ett – trots allt – betydande samband mellan arkivariékåren och forskningen?

Ett problem vid en uppskattning av arkivariékårens forskningsanknytning är den oskarpa gränsen mellan regelrätt vetenskaplig forskning och FoU-verksamhet. Att här försöka precisera skillnaden skulle leda alltför långt – och vålla svårigheter. Klart tycks vara att åtskillig ”forskning” snarare är att beteckna som utredningsarbete och annan aktivitet inom den löpande tjänstens ram. Samtidigt finns här en potential att utvidga sådant till att mer förutsättningslöst belysa principiella frågor och problem. Generellt har arkivsektorn enligt min mening haft svårigheter att låta sig studeras ovanför det praktiska verksamhetsplanet. De principiella grepp och generaliserande försök som kännetecknar vetenskapligt värdefull forskning har alltför ofta uteblivit. Parallellt härmed har diskussio-

nen inom kåren tenderat att bestå av att samma personer upprepar samma saker vid samma typ av sammankomster. En förutsättningslös arkivvetenskaplig forskning kan fungera som välgörande motvikt.

Hur som helst, arkivvetenskapens etablering som eget forskningsområde innebär en statushöjning för en forskning som pågått länge. Ursprungligen dominerade arkiv- och administrationshistoriska studier. Senare har den nya informationsteknologin och dess konsekvenser alltmer fokuserats. Forskningsfrontens breddning med arkivvetenskapen borde tillsammans med arkivariékårens numerära ökning ha lett till starkare forskningsanknytning, allt annat lika. Det är ett lika givet som väsentligt konstaterande att så inte tycks ha skett.

Relationerna mellan arkivariékåren och forskningen (universitets- och högskolevärlden) skulle också kunna bedömas utifrån personutbytet. I vilken utsträckning inträffar övergångar mellan de två sektorerna? Många övergångar tyder rimligen på nära relationer och vice versa. På senare år, låt oss säga de senaste fem, har inte många bytt huvudarbetsgivare och gått mellan arkivverket och universitets- och högskolevärlden. Skall man söka fastställa en tendens, blir nog slutsatsen att klyftan i detta avseende ökat. Men utsträcks perspektivet bakåt till det senaste kvartsseklet, finns flera exempel på personer en bit upp i karriären som gått från arkivverket till forskningen, däremot sällan eller aldrig den motsatta vägen. Relationerna skulle kunna belysas ytterligare, exempelvis i form av arkivtjänstemäns deltagande vid akademiska förrättningar (disputationer, sakkunniguppdrag mm). Att bilda sig en uppfattning om sådana engagemang över tid är inte lätt. Mitt intryck är att samröret nu är begränsat och går mot en minskning.

Traditionellt har man framhållit att arkivariernas och forskarnas intressen möts i gallringen. Det har – med smärre variationer – uttryckts så att arkivarierna är den framtida forskningens ombud i nutid. Detta låter vackert och tyder på varaktig samverkan inom detta viktiga område. I vissa länder har funnits permanenta, mångsidigt sammansatta gallringskommittéer. I Sverige och andra länder har forskningen kopplats in vid behov, medverkat som

remissinstanser. Även denna mötesplats kan alltså spegla relationerna och är ett direkt bevis på att forskningens synpunkter kan ha betydelse för arkivverksamheten. Hur ter sig gallringsrelationerna nu? Jag har intrycket att forskningen i mindre utsträckning medverkar nu än förr. Är intrycket berättigat har vi även här en potentiell sektor för överbryggande relationer som minskar i betydelse.

Tidigare sammanfattades vissa statliga institutioner under beteckningen "de lärda verken". Det gällde sådana inom arkiv, bibliotek, fornminnesvård m m. Innebörden i detta numera lågfrekventa begrepp var kanske inte helt klar. Det förutsatte dock ett betydande mått av inte bara kunskaper ("lärdom") utan även egen forskningsverksamhet och forskningskontakter. De ledande arkivinstituti-onerna var självklara inslag i lärda verkssektorn. Ännu när Riksarkivets depåbyrå tillkom i samband med 1989 års omorganisation, anknöts till lärda verksbegreppet. Bakom anknytningen fanns en pogrammatisk strävan efter att markera vikten av forskningsanknytning och långsiktig kunskaps-uppbyggnad. I linje med detta låg behovet av ett begrepp som kunde symbolisera forskningsanknytningen.

Något bör även sägas om det internationella perspektivet. Hur förhåller sig det svenska arkivverket till motsvarande inrättningar i jämförbara länder? För egen del minns jag med särskild skärpa ett besök kring 1980 i ett stort tyskt stadsarkiv; här var den entydiga förväntningen på en arkivarie att kombinera arkivtjänsten med egen historisk forskning och denna attityd ansågs generell för likartade institutioner. Länge stod Danmark som föredöme för den som sökte goda exempel på arkivariékårens forskningsanknytning; här förekom möjlighet eller skyldighet att under en inte obetydlig del av tjänstetiden syssla med egen forskning. I övriga Europa är sannolikt den genomsnittliga forskningsanknytningen starkare än i Sverige, där man tidigt engagerade sig i avancerad fältverksamhet och anpassning till informationsteknologiens nya media-problematik – på bekostnad av annan verksamhet. Detta strategival har haft mycket som talar för sig

men det har också haft sitt pris, som blivit onödigt högt.

Utgångspunkten i detta debattinlägg är arkivsektorn, tesen att relationerna, sedda från detta håll, uttunnats. Men i princip kan läget vara det motsatta, om man tar den akademiska forskningen som utgångspunkt. Exempelvis skulle det kunna tänkas att forskarna närmar sig arkiven i samma takt som arkivarierna drar sig ifrån forskningen, vilket skulle ge ett oförändrat avstånd. Finns det anledning tro att så är fallet?

Jag menar att det mesta talar för att även forskarna minskat sin närvaro på den gemensamma plattformen, dvs bidragit till pågående relations-upplösning. Ett skäl ligger i den på sistone starka förskjutningen i riktning mot modern- och samtidshistoria, vilket sannolikt minskar arkivmaterialets betydelse. Vidare har intresset för teorianknytning, begreppsanalys m m minskat utrymmet för arkivbaserad empiri och klassisk källkritik. I universitetsundervisningen är arkivkunskap och arkivforskning inte prioriterade inslag, även om de förekommer. Mitt intryck som seminarieledare m m är att det avancerade intresset för arkivfrågor sällan kommer till synes och gissningsvis stod högre förr (något andra bättre kan bedöma men som exempelvis underbyggs av innehållet i *Historisk tidskrift*). Slutligen är tendensen i yrkeslivet en fortgående specialisering, vilket talar för renodlade yrkesområden och ökande svårigheter att hålla kombinationer vid liv. Sammantaget stöder detta uppfattningen att även forskningen bidrar till ett ökat avstånd.

Behöver arkivariékåren forskningsanknytning?

Det kan ligga nära till hands att ta för givet att forskningsanknytning är något positivt. Frestelsen infinner sig att hemfalla åt ett traditionellt tänkande, att sentimentalt erinra om äldre arkivari-generationers vetenskapliga mödor i lärda verks-tankens väl upptrampade fotspår. Till bilden hör att "vetenskaplig forskning" kan ses som något i sig statusmättat. Men det kan också vara frestande att radikalt avvisa forskningsanknytningen som en förlagd företeelse, förr möjlig att förverkliga men

orealistisk i en tid med mer avancerad professionalisering, specialisering och allmänt ökande arbetsbelastning.

Två vitt skilda uppfattningar kan alltså skisseras, som båda förekommer i realiteten. Att de är fördelade under påverkan av den egna personliga situationen är naturligt; den som själv har forskarutbildning och forskningsintresse ideologiserar och idealiserar gärna värdet av detta, den som är utan ser lättare med skepsis på forskningsanknytningens betydelse. En varning för självlegitimerande uppfattningar är alltså på sin plats. Den enskilda individen kan bara värja sig genom att eftersträva största möjliga objektivitet.

Det finns anledning att införa ännu en distinktion i resonemanget. Forskningsanknytningens värde kan dels ses från den individuella arkivariens synpunkt, dels från hela arkivinstitutionens eller arkivverkets. Det är inte svårt att komma fram till att individen mycket väl kan undvara denna anknytning, något som accentueras av den specialisering som håller på att växa fram. Men hur blir bedömningen om det gäller arkivinstitutionen eller arkivverket som helhet?

Uppfattningen att forskningsanknytningen - allt annat lika - innebär ett plus kan väl de flesta acceptera. Men är det fråga om ett verkligt substantiellt värde, om en tillgång som närmar sig vad man brukar beteckna som "omistlig"? Denna avgörande fråga har inte diskuterats tillräckligt. Framför allt saknas precisering och konkretisering. Att så är fallet förstår man lätt vid ett eget försök att argumentera för forskningsanknytningens substantiella värde (andra får argumentera emot). Schablonartade formuleringar infinner sig lätt, men det är svårt att åskådliggöra vad som ligger bakom? Jag gör här ett tappert försök i form av några punkter, som i första hand siktar in sig på forskarutbildningens positiva effekter:

1. Egen forskning ger djup kunskap om det arkivaliska källmaterial man använder. Arkivanvändningen varierar i omfattning och intensitet beroende på studieobjekt. Normalt bygger en doktorsavhandling på åtskilligt arkivmaterial, som blivit föremål för noggrann analys. Därtill kommer ar-

kivmaterial som konsulterats men avvisats. Här har vi alltså ett värde omedelbart relaterat till den egna forskningsprocessen, förslagsvis betecknat som *arkivmaterialkänedom*.

2. Det är en truism att påpeka att egen forskning ger forskningserfarenheter. Att själv genomgå de skilda stadierna i forskningsprocessen innebär en inifrån upplevd erfarenhet av forskningens möjligheter och svårigheter. Det kan exempelvis gälla upplevelsen av att stå på andra sidan disken i en arkivinstitution, att med andra ord spela kundens i stället för expeditens roll i forskarservicen. Det kan också gälla förståelsen för källmaterialets vetenskapliga värde, samspelet mellan skilda källtyper, arkivförlusternas och gallringsverksamhetens inverkan på resultaten och mycket annat. Dessa erfarenheter har en transfereffekt, dvs de går vida utöver det aktuella studiet. Inom forskarutbildningen tillkommer betydande mått av teoretisk och metodisk skolning, demonstrerad bl a vid kontinuerlig seminarieverksamhet. Detta ger sammantaget vad som kan betecknas som *forskningskänedom*.

3. Egen forskning ger också kunskap om andras forskning. Direkt sker det genom att forskningsläget inom det egna studieområdet måste inhämtas och ställning tas till tidigare insatser. Inom forskarutbildningen tillkommer inläsning av vetenskaplig litteratur både med och utan anknytning till det egna specialområdet. Historiografiska översikter liksom överväganden om olika forskningsriktningar ingår. Med andra ord uppnås på detta sätt både fördjupning och bredd i vad som kan sammanfattas som *vetenskaplig litteraturkänedom*.

4. Vidare leder egen forskning, i varje fall om den är omfattande, till kontakter med en rad andra forskare. I princip kan man visserligen föreställa sig möjligheten av "den forskande eremiten". Men i praktiken är en större, isolerad forskningsinsats både osannolik och oönskad. Tvärtom har kontaktyolymen och -potentialen ökat markant sedan tidigare, bl a genom informationsteknologins nya faciliteter, systemet med nätverksgruppering och

de alltfler personsammansättningarna (seminarier, konferenser, kongresser, work shops m m). Värdet av informations- och erfarenhetsutbyte denna personliga väg kan inte förnekas. Man skulle kunna beteckna denna effekt som *forskarkännedom*.

5. Vidare kan man ta fasta på de erfarenheter som vinnas vid genomförandet av en större självständig undersökning från början till slut. Förmågan att renodla ett område utifrån given problematik, konstruera grundritningarna, åstadkomma relevanta delstudier, sammanfatta resultat och publicera helheten överskådligt kan ses som en träning för utrednings- och projektarbete, inte minst sådant av större omfattning. Det vore enfaldigt att påstå att dessa erfarenheter inte kan vinnas på annat sätt och det vore övermaga att se egen forskning som kungsvägen till avancerad utredningsverksamhet. Men kvar står att forskning är ett sätt att utveckla förmågan och *ge projekt- och utredningskännedom*.

Det är knappast möjligt att övertygande argumentera för att någon av dessa punkter skulle vara viktigast. Dessutom gör inte uppräkningsanspråk på att vara fullständig och systematiken kan utformas annorlunda. För egen del vill jag ändå rikta uppmärksamheten åt ett särskilt håll: värdet av de personliga forskarkontakterna (punkt 4). De ger en inblick i pågående forskning, underlättar kontakter i tjänsteärenden, förstärker arkivverkets förbindelser med den kanske viktigaste avnämarsektorn och ökar slagkraften i forskarservicen.

Är dessa effekter av egen forskning sammantagna av sådant värde att de motiverar fortsatt forskningsanknytning? Närmar de sig en status av "omistlighet"? Mitt eget svar blir jakande. Ett allmänt skäl är att forskningens betydelse generellt kommer att öka i ett framtida kunskapssamhälle, att omvänt de myndigheter, organisationer och företag som saknar forskningskompetens och väl utbyggda forskarkontakter på skilda sätt riskerar att bli lidande. Ett mer specifikt skäl ligger i värdet av att arkivverkets kontakter med den akademiska sektorn kontinuerligt hålls levande och kan leda till initiativ och samarbete på en rad områden. Vad skulle upplösta re-

lationer innebära? Ingen vet. Men utvecklingen går i den riktningen att verkligheten kommer att ge svaret - och det blir knappast positivt.

Vad kan göras?

Accepteras behovet av forskningsanknytning, blir frågan vad som kan göras för att säkra och stärka den för framtiden. Vilka åtgärder står till buds? Är de resurskrävande och är man i så fall beredd att på ansvarigt håll satsa behövliga resurser? Eller är ett fatalistiskt synsätt, laissez-faire-strategin, försvarlig?

Först något om den sistnämnda strategin, som bör diskuteras seriöst. En argumentation för den bygger på förhoppningen om självreglering. Konkret skulle det innebära att lämpliga, forskarutbildade personer under nuvarande förutsättningar spontant söker sig till arkivverket, att frågan om deras utbildning i arkivvetenskap löser sig och att vederbörande stannar kvar inom arkivprofessionen. Det skulle också kunna innebära att icke forskarutbildade arkivtjänstemän lika spontant bestämmer sig för att forskarutbilda sig eller bedriva ungefär motsvarande forskning. Sannolikheten för en sådan utveckling framstår inte som stor. Tvärtom, vad som hänt sedan behörighetsreglerna eliminerades pekar på motsatsen. Det är svårt att se vad i framtiden som skulle kunna ändra trenden. Möjligheten att doktorera inom arkivvetenskap innebär något nytt. Men det finns inga tecken på att den kommer att betyda mycket utan att kompletteras med positiva åtgärder.

De positiva åtgärder man kan tänka sig ligger enligt min mening övervägande på det materiella planet. Den tiden är förbi, då yrkestradition, status, forskarhåg, ohejdbart sanningssökande och andra ickemateriella faktorer hade avgörande betydelse. Närmare bestämt handlar det framför allt om tid och pengar. Men till det kommer något mindre materiellt, låt vara att det kan manifesteras sig i materiell resurssatsning, nämligen attityder. Ett resonemang om åtgärder kretsar lämpligen just kring tid, pengar och attityder.

Tidigare förekom det alltså att arkivtjänstemän åstadkom avhandlingar på fritiden. Som belägg på det påståendet kan man erinra om att fyra tjänste-

män vid Riksarkivet disputerade i historia vårterminen 1974, huvudsakligen efter "fritidsforskning". Det kan inte tillskrivas behörighetskravet, eftersom samtliga redan avlagt licentiatexamen. Man anar i stället en attitydfaktor, en situation då lärdaverks-traditionen och därmed forskartanken hade livskraft. Senare erfarenhet visar att denna "idealistiska" väg förlorat i popularitet, fritidsforskningsalternativet representeras ännu av ett fåtal men har inte framtiden för sig.

Tid för forskning i tjänsten eller tjänstledighet för forskning med ersättning för inkomstbortfallet måste alltså åstadkommas, givetvis efter prövning av förutsättningarna. Ett problem är den långa tid som krävs för forskarutbildning, varken mer eller mindre än fyra i förväg finansierade helår enligt de nya bestämmelserna. Omvänt kan det ses som en fördel att just denna period måste hållas. Det möjliggör god planering (förutsatt att man på universitetshåll inte, som tidigare, låter ambitionerna växa i strid med gällande intentioner och bestämmelser).

Priset för forskningstiden kan antingen betalas internt av arkivverket eller externt exempelvis av universitet/högskolor, forskningsråd och fonder. Det kan även bli aktuellt med en kombination. För arkivverket uppstår frågan om man är beredd att betala tillräckligt mycket forskningstid för att det skall leda fram till doktorsavhandling. Att det här gäller avsevärda uppoffringar står omedelbart klart, likaså att konkurrensen om både interna och externa medel är hård.

Även forskningsinsatser utan inriktning på formell examen är givetvis av värde. Den arkivtjänsteman som vill fördjupa sig i något arkiv- eller historievetenskapligt problem och bedöms ha förutsättningar för uppgiften borde få tillfälle till detta. Det är då angeläget att forskningen inte bedrivs isolerat utan anknyts till sådan som pågår på andra håll. Både odisputerade och disputerade arkivarier kan vara aktuella för sådant stöd. I det förra fallet gäller det kompetenshöjning, i det senare upprätthållande av redan vunnen kompetens. Publicering av vunna resultat är en självklarhet.

Så långt har resonemanget gällt forskningsanknytningens villkor i termer av betald tid. Bakgrun-

den har varit att det "idealistiska" alternativet med fritidsforskning är otillräckligt. Frågan är nu om detta räcker. Jag tror inte det. De krafter som försvårar forskningsanknytningen är så starka att basen, tillförsäkrad tid utan ekonomiska förluster, behöver tryfferas med attraktiva inslag. Hit hör forskarutbildning som grund för högre lön, ett starkt önskemål om forskarutbildning vid tillsättning av högre tjänster och en allmänt positivare attityd till personalens forskningsverksamhet.

De två första punkterna skulle kunna kommenteras i detalj med preciseringar av lönepåslagets storlek, vilka typer av tjänster som skulle omfattas mm. Men här är det principen som är viktig, inte detaljerna. Principen innebär att forskningsanknytningen har ett värde och att man som arbetsgivare är beredd att betala för det. Tidigare situation kan tolkas så att arbetsgivaren i praktiken profiterade på arkivtjänstemäns fritidsforskning.

Attitydfrågan är svårare att hantera, då den leder in på ett mindre konkret, mera svårångat område. Det handlar om signaler, om uppmärksamhet eller frånvaro av uppmärksamhet, om värderingar av vad som är viktigt och inte viktigt. Ett exempel: När Ingvar Andersson som riksarkivarie i sina till Kungl. Maj:t ställda utlåtanden vid tjänstetillsättningar gjorde en minutiös genomgång av de sökandes vetenskapliga produktion, signalerades därmed att den hade ett betydande värde. Senare avtog detta värde. Ett egocentriskt exempel: min egen forskning efter att som nybliven licentiat ha börjat i Riksarkivet 1967 och fram till 1992 ser jag som från arkivkarriärsynpunkt betydelselös; redan en bråkdel av nedlagd forskningstid hade förräntat sig bättre som extrainsatser inom arkivsektorn (arkivkarriären) och/eller som extraknäck (privatekonomin).

Attitydfrågan står alltså i samband med de mer materiella frågorna. Finns det tydliga materiella fördelar med egen forskning, påverkas ofrånkomligen inställningen. Om exempelvis högre tjänster inom arkivverket förutsätter forskarexamen, kan det inte gärna undgå att påverka inställningen i arkivarietkåren. Motsvarande gäller om man kan se en koppling mellan en utförd större forskningsin-

sats och utfallet vid den individuella lönesättningen. Viktiga signaler framgår även genom lönenivån mellan skilda grupper och enheter. Mitt intryck är att lönesättningen inte tyder på att forskarutbildning och andra, större forskningsinsatser premieras. Lönenivån vid Riksarkivets mest forskningsmeriterade byrå är förhållandevis låg.

Bakom dessa resonemang ligger föreställningen att i princip hela arkivarietår svarar för forskningsanknytningen. Det betyder inte att alla gör det i praktiken men ett så stort antal att anknytningen får rimlig omfattning. Föreställningen bygger på att forskningskompetensen och -intresset är integrerad med den övriga arkivtjänsten. Man kan tala om en integrationsstrategi. Den är inte självklar. Bortsett från laissez-fairestrategin kan man lansera en tredje: specialiseringsstrategin.

Yrkeslivet har utvecklats alltmer i riktning mot långtgående specialisering. Professioner finfördelas, ansvarsområden smalnar av och fördjupas. Inom arkivverket har specialistkompetens med ty åtföljande tjänster gjort sig gällande inom områden som administration, teknik, information/publicering och juridik. Till samma tendens hör tanken på en tudelning av arkivarietår. I linje med denna utveckling kan man framföra alternativet att tillgodose forskningsanknytningen genom en specialistfunktion, exempelvis ett forskningssekretariat inom arkiv-

verket och/eller en forskningsorienterad specialtjänst inom varje landsarkiv.

Det skulle föra alltför långt att diskutera vad en sådan lösning kan innebära mera konkret. Här är det nog att ha den i åtanke. Fördelen vore att arkivverket på detta sätt skulle kunna tillförsäkra sig en fast forskningsanknytning av önskvärd omfattning. Samtidigt blir signalen lätt att anknytningen därmed en gång för alla är uppnådd. Enligt min mening innebär denna lösning något av en kapitulation, en nödlösning, som visar att arkivarietår inte av egen kraft kan upprätthålla tillräcklig vetenskaplig kompetens. Dessutom är denna kompetens av sådan natur att den gör bäst nytta fördelad på flera.

Det finns alltså anledning att i första hand slå vakt om integrationsstrategin. Den bottnar i arkivarietårens traditioner och utgör en viktig del i vad som kan upplevas som arkivverkets och arkivarietårens kärna. Samtidigt harmonierar den väl med det framtida samhälle där forskning och långsiktig kunskapsuppbyggnad kommer att få ett växande utrymme. Men det räcker inte med ett vaktslående i princip. Utan goda materiella villkor och positiva attityder i praktiken kommer upplösningen av relationerna ohjälpligt att fortsätta. Att återupprätta dem är snarare fråga om generationer än om år.

På spaning efter en vetenskap

Börje Justrell: What Is This Thing We Call Archival Science? A report on an international survey. Skrifter utgivna av Riksarkivet 11. Sthlm 1999. ISSN 1402-4705, ISBN 91-88366-44-8

Vad är egentligen arkivvetenskap? Denna grundläggande fråga analyserar arkivrådet Börje Justrell i en nyutgiven skrift som Riksarkivet givit ut. Torbjörn Kjölstad, forskningsdirektör vid Mitthögskolan, recenserar skriften och för i samband härmed ett principiellt resonemang kring det problemområde skriften berör.

Den omedelbara bakgrunden till denna artikel är Börje Justrells rapport/studie *"What Is This Thing We Call Archival Science? A report on an international survey"*. Ursprungligen var det tänkt att jag skulle göra en vanlig anmälan av boken. Min egen uppfattning om hur man kan komma till rätta med de problem som behandlas i studien ligger emellertid så långt från Justrells att jag fann det bättre att göra studien eller rapporten till utgångspunkt för ett mer principiellt resonemang om hur spaningen efter detta undflyende fenomen som kallas arkivvetenskap (möjligen arkiv- och informationsvetenskap) kan bedrivas.

En starkt bidragande orsak till att jag valt denna väg är de många oklarheter som omgärdar syftet med studien och därmed också de metodiska greppen. Förhållandet mellan studien/rapporten och den enkätundersökning som bildar det huvudsakliga empiriska underlaget framgår heller inte med någon större tydlighet. Över huvud verkar det som om författaren inte kunnat bestämma sig för om det är en rapport kring en internationell enkätundersökning eller en (vetenskaplig) studie. Jag tror att förutsättningarna och syftet med det ursprungliga projektet hindrat Justrell från att ta det avgörande steget över till ett annat slags undersökning – den som titel och ambitioner antyder men som metod och empiri inte räcker till för.

Bakgrunden ges i introduktionskapitlets två avdelningar *"Why a Study"* och *"Defining the Problem"*. Justrell framhåller här den framväxande arkivutbildningen, nivåhöjningen och den gradvisa institutionaliseringen av arkivvetenskapen som en självständig disciplin vid olika lärosäten som ett motiv för att diskutera arkivvetenskap. Andra ligger i den förändring som samhällsutvecklingen implicerar hos professionen och verksamhetsfältet. Vidare noterar han att vissa betydelsefulla steg har tagits för att öppna för en arkivteoretisk diskussion i Sverige och hänvisar bl a till de två konferenserna i Stockholm *"The Principle of Provenance"* (1994) och *"The Concept of Records"* (1996). Därefter konstaterar han:

an obvious starting point for further Swedish research in archival science is to methodically widen the national perspective and to try to find out which questions are discussed, where and why. The sources for this kind of information are not that evident, or at least were not so in the first part of the 1990's. The Swedish Council for Planning and Coordination of Research therefore in 1995 decided to finance a research project at the University of Stocholm (Department of History) called 'Archival Science. An International Overview'. The project, carried out by myself, has resulted in seminars both in Sweden and abroad, and in some articles. The present work is the main study of the project.

Här ligger alltså incitamentet till den enkätundersökning som spelar så stor roll i det överordnade projektet och för den föreliggande rapporten som också utgör detta projekts huvudstudie. Man kan säga att enkätundersökningen till väsentlig del är projektet och studien: *To get necessary background information, the survey has been completed with additional data from literature and periodicals.*

En svårighet med undersökningar av det slag som Justrell genomfört är det långa tidsspännat mellan initiering och slutförande. Det tvingar författaren att komma i kapp utvecklingen som ju sällan står stilla och som oftast innebär ett reviderat ställningstagande både till motiven för undersökningen och undersökningens fortsatta relevans för det den skall belysa. Man kan säga att Justrell försöker något sådant genom en rask uppsummering av vad som hänt under 1990-talet både som en preliminär till projektet och en efterhandskommentar till den fortsatta utvecklingen. Den är en aning förbryllande i båda avseendena.

Med en något flytande tidsbestämning bakåt anger Justrell att tre terminers studier i arkivvetenskap (A-C) i dag är möjliga. Det har ju varit ett faktum sedan början av 1990-talet både i Stockholm och vid Mitthögskolan. Redan detta förhållande har gjort det nödvändigt och även initierat "a wider and more structured and explicit theoretical base for the future development of these programmes" för att använda författarens egna ord, långt tidigare än det par sista åren som Justrell anger. Åtminstone C-kursen vid Mitthögskolan har från första början till allra största delen ägnats arkivvetenskaplig teori och metod av två enkla skäl: dels de allmänna riktlinjerna för C-kurser i Sverige, dels nödvändigheten av att på denna nivå diskutera den vetenskapsteoretiska grundvalen för ett "nytt", flervetenskapligt och praxisorienterat ämne.

Vidare skriver författaren att nästa steg är att utveckla program för magister- och doktorsexamina. Åtminstone vad gäller magisterexamen är den inrättad både i Stockholm och vid Mitthögskolan från och med 1997. För Mitthögskolans del utarbetades ett program i slutet av 1996 som sedan prövades och godkändes året därpå av Högskoleverket och genomfördes för första gången läsåret 1998/99. Eftersom studien slutfördes i december 1998 hade det varit lätt att kontrollera dessa uppgifter, men huvudsaken är ändå inte felaktigheten i sig själv utan frånvaron över huvud av referenser till och undersökning av kursplaner och kurslitteratur som är ett centralt källmaterial i detta slags undersökningar. Den långsiktiga uppbyggnaden av den

arkivvetenskapliga teori- och metodgrunden pågår året runt vill jag påstå i för närvarande C- och D-seminarierna och har så gjort länge och perspektivet blir snett om man enbart hänvisar till ett par internationella konferenser som tecken på intresset för teoridiskussionen.

Summan av dessa anmärkningar är att premisserna för 1995 års projekt inte framstår som så självklara som de kan synas – trots författarens lilla brasklapp om att källorna för den slags information han söker inte är så uppenbara eller i varje fall inte var det under 1990-talets första del – vare sig nu i efterhand eller ens då projektet startades. Fyra informationskällor har för hela 1990-talet stått till buds: kongress- och konferensmaterialet, litteraturen i böcker och tidskrifter, kursplaner och litteraturlistor tillsammans med förteckningar i mer eller mindre fullständigt skick över seminarieuppsatser och, slutligen, det ständigt expanderande Internet. Men det medges att skillnaden är stor i fråga om tillgängligheten till Internet i dag och för bara några år sedan.

Poängen är emellertid att ingen i dag eller för fem eller tio år sedan skulle ge sig på någon forskningsuppgift av större omfattning utan att göra ett svep över den internationella och nationella forskningsfronten. Detta är naturligtvis författaren medveten om, likaså att kunskapen om vilka forskningsfrågor som står och stod på den internationella dagordningen inte var så dålig i Sverige, snarare tvärtom på grund av omfattningen och intensiteten av det svenska engagemanget i det internationella arbetet där Justrell själv varit en flitig deltagare. De svenska delegationerna till exempelvis ICAs världskongresser har så vitt jag kan påminna mig varit bland de största. Förutom Justrell har Anna Christina Ulfsparré, Claes Gränström, Björn Lindh, m fl m fl genom arten av sina uppdrag i framför allt ICAs olika sektioner tagit hem aktualiteterna och därmed uppfyllt det gamla talesättet *wenn Jemand eine Reise tut so kann er was erzählen*.

Syftet med studien/rapporten anges på följande sätt: "to capture the situation and direction of archival science outside Sweden", förtydligat till

frågeställningen: "what is archival science about, and how are the education and training of archivists handled?" En ytterligare markering görs genom avsikten "to analyse the substance of archival science" genom att få följande frågor besvarade: "do countries round the world recognize archival science as an academic discipline?" och, om så är fallet, "how is it defined and demarcated towards other disciplines?"

Undersökningen är också "a preparatory study for a Ph.D. dissertation in archival science", men tillfogar författaren, "the preparatory element makes it more urgent to raise questions than to answer them, and, furthermore, a limitation of the scope of the study is necessary because of fragilities in the replies to the questionnaire used as the main source. I have therefore chosen to make it a so called 'base line study', in other words a platform for further research rather than an attempt to solve the problem".

Detta kompliceras ytterligare av att tillvägagångssättet med avseende på enkätundersökningen motiveras på ett sätt som visar på ännu ett syfte: "I consider the development of archival science to be a part of the professionalization process of archives management. Knowledge of how this process has proceeded in different countries can only to a limited extent be gained from archival literature and periodicals published by archival institutions and associations composed of persons or corporate bodies interested in records and archives. In fact, these archival literature and periodicals are normally integrated parts of the process itself. What is needed for a study like this is comparable data on a national level taken from a super-national perspective".

Resonemanget förs vidare i författarens kommentar i det avslutande kapitlet "Conclusions" under rubriken "Further research": "The present study has, in a wider perspective, dealt mainly with two things: the process of professionalization of archives management and the development of archival traditions". Han betonar där även professionaliseringen som ett aktuellt och angeläget område inom den arkivvetenskapliga forskningen i det

avslutande kapitlet "Conclusions" under rubriken "further research".

Det är inte lätt att i detta urskilja vare sig syfte eller metod, vilken forskning som åsyftas och vilket problem som skall lösas. Fortsatt forskning kan faktiskt betyda tre saker i detta sammanhang: Justrells kommande avhandling, fortsatt forskning kring arkivvetenskapen i dess olika dimensioner och uppenbarelser, fortsatt forskning kring professionaliseringsprocessen. Det problem som skall lösas kan följaktligen också innebära tre saker: det problem avhandlingen är tänkt att behandla, problemet med arkivvetenskapens ställning, riktning och innehåll/kärna, problemet med professionaliseringen.

Jag har tolkat det som så, att den yttersta bakgrunden är professionaliseringsprocessen och att Justrells kommande avhandling avser att behandla den ur någon synvinkel, dock inte närmare angiven. För att komma vidare i den förberedande processen har Justrell ansett det lämpligt eller nödvändigt att få en uppfattning om arkivvetenskapens ställning, innehåll och kärna. Medlet har blivit en enkätundersökning (som egentligen tillkommit för annat ändamål) som konstruerats med professionaliseringsaspekten för ögonen. Detta har lett till ett behov av jämförbara, kvantitativa data på nationell nivå ur ett övernationellt perspektiv. Det rör sig alltså om *egenskaper* hos data, medan det helt saknas en diskussion om *vilka* data som behövs för att belysa arkivvetenskapens ställning och utveckling som ett led i eller instrument för professionaliseringsprocessen. Enkätens frågor och adressater får ge svaret på denna metodiskt avgörande fråga som hade behövt en långt grundligare belysning än den i mitt tycke något lättsinniga behandling som författaren bestått den med.

Innan vi går in på själva grundmaterialet är det emellertid nödvändigt att kommentera adressaterna i enkätundersökningen eftersom valet – eller urvalet – är avgörande både för vilka data som erhålls och deras relevans och reliabilitet.

Enkätundersökningen omfattar 156 länder i deras egenskap av nationella medlemmar i ICA. I prakti-

ken bör detta innebära vederbörande lands national- eller riksarkiv. Ytterligare 21 utvalda forskare och lärare ("scholars") fick också enkäten för besvarande. Författaren har betecknat dessa personer som ett slags "kontrollgrupp". Snarare har de levererat kompletterande information och personliga synpunkter. Någon kontrollgrupp i termens gängse mening är det alltså inte frågan om. I två viktiga fall – Storbritannien och Förenta staterna – är det personer ur denna grupp som står för svaren och inte vederbörande nationalarkiv. Det sägs inget om vilken disciplin eller ämne de tillhör, om de arbetar inom ett lärosäte eller inom en arkivinstitution. 55 nationella medlemmar och 11 "scholars" besvarade enkäten. Genom att låta institutionella svar och svar från "scholars" komplettera varandra täcker enkäten 58 nationella medlemmar motsvarande 37 % av totalen.

Av de 37 procenten (58 av 156) faller 23 på Europa, Nordamerika och Australien, med andra ord den delen av arkivsamfundet som vi med hänsyn både till arkivvetenskapens ställning och arkivsituationen i allmänhet känner ganska väl. Representationen för denna del förstärks av flera dubbelsvar genom gruppen "scholars". Vad man får vetenskap om gäller förhållanden som ligger inom ramen för den gemensamma europeiska arkivtraditionen. "Outside Sweden" blir med andra ord ett relativt begränsat begrepp. Justrell har naturligtvis observerat och kommenterat detta och dragit slutsatsen att man på det hela taget rör sig inom "en europeisk diskurs". Min egen är dessutom att vi kanske inte får reda på så mycket faktiskt nytt, men att det tydligt framgår vad vi *inte* vet något om, vilket förvisso är ett resultat i sig. Vad vi sedan får ut av enkäten i fråga om arkivvetenskapens ställning och innehåll är en annan fråga.

Det rör sig alltså om svar från ett antal nationalarkiv. Justrell antyder problemet genom att påpeka att svaren fått en mycket officiell prägel och att man egentligen inte vet något om vad de bygger på: "we do know that most of the replies have the status of official versions of the replying countries, and that is enough for this study. Divergences between what is officially said and the archival reality is of course

a phenomenon o[f] interest for research, but it would lead to[o] far to include such an investigation".

Det är att göra det väl enkelt för sig.

Först och främst måste det understrykas att det är vederbörande *nationalarkivs* officiella uppfattning vilket borde ha fått författaren att diskutera hur representativ en sådan uppfattning är och inte bara avfärda problemet med att denna nationalarkivens officiella uppfattning är tillräcklig. Jag menar förvisso inte att Justrell skulle ha gett sig i kast med hela den arkivaliska verkligheten, men för att få något som helst värde måste studien och enkätundersökningen redovisa någon uppfattning om nationalarkivens ställning och representativitet i förhållande till det omgivande arkivsamfundet i allmänhet och till de lärosäten som bedriver forskning och utbildning i synnerhet.

Som läsare är man dessutom angelägen att få veta *varför* det räcker med en "officiell" nationalarkivsversion. Tillräcklig kan en sådan version endast bli om undersökningens syfte är att spegla just denna och inget annat eller om det inte finns annat material att tillgå. Nu anger inte författaren sitt syfte på detta sätt och det finns annat material att tillgå som både är långt viktigare och metodiskt säkrare att använda.

Än mer svårt att förstå blir detta förhållningssätt genom Justrells resonemang kring underkännandet av data som baseras på tidskrifter och litteratur som publiceras av "archival institutions and associations composed of persons or corporate bodies interested in records and archives. In fact, these archival literature and periodicals are normally integrated parts of the process itself." Att det inte räcker med översikter och inlägg i arkivlitteraturen (i vid mening) kan man nog hålla med om, men vad innebär synpunkten att de ingår som ett led i själva processen och publiceras av personer som är knutna till organisationer och institutioner som har stora intressen i dokument- och arkivhantering? Att de är partsinlagor, för specialiserade eller för begränsade på annat sätt?

Man frågar sig då om nationalarkiven står utanför denna kategori. De är väl som institutioner om några inblandade i professionaliseringsprocessen

oberoende av vilken ställning de intar till arkivvetenskapens utveckling som utbildning och disciplin. Det blir alltså samma kategori människor och institutioner som Justrell säger sig vilja undvika som svarar, men med den skillnaden att svaren uttrycker en slags officiell ståndpunkt om sakernas tillstånd. I vissa fall blir inte ens något sådant, t ex i fråga om Förenta staterna, eftersom svaren kommer från enskilda som, får man förmoda på ett eller annat sätt är involverade i arkivvetenskapens utveckling och därmed den omtalade processen. Men riktigt säkert kan man förstås inte vara eftersom vi inte vet något om gruppen.

Enkätens frågor är fördelade på tre huvudavsnitt – arkivdiskussionen, arkivvetenskapen och arkivutbildningen – och är följande.

Which questions are most often discussed by archivists and scholars

By whom are archival questions discussed

What scholars of other disciplines discuss archival questions

In what forums are archival questions described

Are theories, methodology and practice concerning archival matters looked upon as an academic discipline

How is archival science defined

Is archival science an independent discipline or is it associated with or a part of another academic discipline

Is records management a separate discipline

Do you have organized professional training of archivists in your country [as compared with replies to the ICA survey 1990-1992]

How are archivists educated and trained in countries [...] lacking organized professional archival education and training

Where do students go to get professional education and training abroad

Det märkliga är att Justrell i mycket liten utsträckning kommer in på professionaliseringen i enkätundersökningen. Som mest blir det i kapitlet om arkivutbildningar, det vill säga det kapitel som är

relaterat till den tredje avdelningens frågor, men inte i något principiellt avseende hur de påverkat professionaliseringen utan som en översikt över hur "arkivsamfundet" hanterat utbildningsfrågorna. De data som erhålls rör sig om vissa yttre förutsättningar och förändringar i förhållande till en föregående undersökning. Jag förnekar inte värdet i en sådan uppsummering av situationen, men eftersom det mesta redan är känt vad beträffar den industrialiserade delen av världen – den del som totalt dominerar svaren – så är det andra saker som man är mer nyfiken på i förbindelse med professionaliseringsprocessen nämligen *effekterna* av arkivvetenskapens existens och bedrivande både som forskningsverksamhet och som utbildning.

Det gäller sådant som arbetsmarknadens attityder, befordringsmöjligheter, status och hur man mäter dessa fenomen. Det minsta man kunde vänta sig i Justrells studie är i varje fall ett försök att fånga nationalarkivens attityder till arkivvetenskaplig forskning och utbildning generellt och som led i professionaliseringen eftersom han nu begränsat sig till dessa institutioner. En antydning finns faktiskt. "Sometimes it is possible to read between the lines in the replies to my survey that some archival institutions are dissatisfied with training programmes conducted by universities and archives schools in their countries. As one of the replying archivists [i gruppen 'scholars' eller i det allmänna svaret?, min anm] puts it: **'Particularly, archival education in ...Faculty is insufficient because it is given by irresponsible educators who are not aware of archival application'**" (författarens markering). Man skulle ha önskat sig en utveckling av detta tema som inte bara handlar om ett visst missnöje utan implicerar det vida större problemet kring arkivinstitutionernas förhållande till de akademiska utbildningarna.

Trots Justrells deklarerade avsikter om att se undersökningen ur en professionaliseringsaspekt har den inte fått något större genomslag vare sig i fråga om grunddata eller resonemangen kring dem. Ett enkelt sätt att göra detta om man ändå genomför en enkätundersökning hade varit att fråga om nationalarkiven *tycker* att arkivvetenskapen skall

vara ett fristående ämne eller något annat med tanke på professionaliseringen och på den vägen få en indikation på vilken roll nationalarkiven tillmätts arkivvetenskapen i detta avseende.

De två andra avdelningarna är ägnade åt det jag ändå uppfattar som kärnpunkten i studien, nämligen att fastställa vad det är vi kallar arkivvetenskap och vad som är substansen i den.

Jag menar att man redan i utgångspunkten måste ta upp förhållandet mellan arkivvetenskapen och nationalarkiven som ett faktiskt och metodiskt problem på basis av i dag väl kända förhållanden. Detta är långt viktigare än att konstatera en frigörelse från historieämnet.

Arkivvetenskap som ämne bedrivs i stor utsträckning inom ramen för etablerade akademiska institutioner och inte som en del av nationalarkivens egen verksamhet vilket skapar två skilda arenor med skilda villkor för och uppfattningar om den (akademiska) forskningen och utbildningen. Arkivvetenskapen och den arkivvetenskapliga utbildningen har redan utvecklats och kommer fortsättningsvis också att göra det på villkor som formas inte av arkivsamfundet utan av utbildnings- och forskarsamhället. School of Library, Archival, and Information Studies vid University of British Columbia i Vancouver, Archiefschool i Amsterdam och, om det får vara tillåtet att nämna det, Mitt-högskolan är tre tydliga exempel på denna trend. Ingen av dem är omedvetna om vad som händer i professionen och ingen av dem är angelägna om att bygga något elfenbenstorn. Men samtliga representerar något mer och något annat än respektive lands nationalarkiv och var och en av dem har synpunkter på sin egen roll i professionaliseringsprocessen.

Status och trender inom arkivvetenskapen ligger alltså mer i dessa rörelser än i nationalarkivens uppfattningar om man har med ett självständigt akademiskt ämne, för inte att tala om en disciplin, att göra. Att det kan uppstå spänningar mellan självmedvetna nationalarkiv som vant sig vid att ha problemformuleringsprivilegiet och utbildningsinstitutioner som ifrågasätter detta är tämligen givet. Vidare har redan en stor del av professionen

funnit verksamhetsområden som ligger utanför nationalarkiven och deras sfär vilket också kraftigt påverkar arkivvetenskapens status och färdriktning.

Det finns ett antal givna förutsättningar för en analys som har till syfte att klargöra arkivvetenskapens ställning och utvecklingstendenser. De kräver tydligare distinktioner i fråga om vad man undersöker – t ex om det är arkivdiskussionen i allmänhet eller den mer begränsade arkivvetenskapliga diskussionen och vilken roll den ena eller andra infallsvinkeln spelar i debatten om professionaliseringen. Det gäller också "arkivvetenskap" så till vida att man måste bestämma sig för om det är ämnet i allmänhet eller forskningsdimensionen i det som avses. Det är inte ointressant att få en uppfattning i vilken grad ämnet som grundutbildning och ämnet som forskningsverksamhet – som vetenskaplig disciplin – är etablerat vid de olika lärosätena. Alternativt om den mesta forskningen fortfarande bedrivs inom den professionella verksamheten och om t ex nationalarkiven förordar en "akademisering" och i så fall på vilka premisser.

För mig har frågan om arkivvetenskapen som ämne och som forskningsverksamhet starka vetenskapsteoretiska och vetenskapssociologiska inslag där forskningsfältets teoribildning- och metodbildning, forskningsstrukturerna och de personliga forskarparadigmen står i centrum medan yttre demarkationer och övergripande definitioner är av underordnat intresse.

Därmed ställs helt andra grunddata i centrum för intresset. Först och främst den arkivvetenskapliga diskussionen själv sådan den förs i olika publikationer, på konferenser och i seminarier. Vidare sådana som fås ut av utbildningsplaner, kursplaner, litteraturlistor, förteckningar över producerade avhandlingar och seminarieuppsatser, antal lärare på olika nivåer, antal studenter och doktorander.

Till syvende og sist kommer det hela inte att handla om nationalarkivens synpunkter utan hur forskarsamhället ställer sig till att acceptera ett nytt akademiskt förankrat forskningsområde eller möjligen disciplin. Det är en lång och komplicerad process som egentligen inte känner några fasta regler. En av de många bedömningsgrupper som Högs-

koleverket anlitat i fråga om högskolornas magisterämnen är belysande i det här fallet:

Framväxten av nya ämnen styrs ytterst av högskole-systemets samlade bedömningar och kvalitetskrav. Definitionerna utvecklas i praxis när kandidat- och magisterutbildningar etableras inom nya områden.

I de fall utvecklingen emanerar från beprövad erfarenhet och praktisk tillämpning av kunskap utvecklas ofta nya kompetensområden. Om de nya inriktningarna och kompetensområdena stadigvarande kan formulera vetenskapliga problem samt utveckla teori och metod som leder forskningen och kunskapsutvecklingen vidare uppstår nya ämnen.

Utan att ta ställning till hela den raden av frågor som detta förhållande implicerar är det omöjligt att uttala sig om arkivvetenskapens ställning, riktning och substans. Den naturliga vägen att bilda sig en uppfattning om detta är att undersöka hur långt man kommit på olika håll, graden av acceptans hos forskarsamhället, etablerandet av forskarutbildningar inom det egna ämnet. Men som sagt, då kommer helt andra grunddata och adressater in i bilden än dem Justrell använt sig av. Som det nu är rör det sig om uppgifter från 55 nationalarkiv om vissa kvantitativa förhållanden som inte säger så mycket om hur det står till med arkivvetenskapen i dag utom i en mycket ytlig bemärkelse.

Vad är då nationalarkivens uppfattningar i de frågor Justrell vill ha besvarade?

Den första frågan gäller alltså diskussionsämnen i arkivdiskussionen (eller den arkivvetenskapliga?) Det är den metodiskt mest tvivelaktiga eftersom ett riktigt svar måste ligga i en analys av debatten själv och inte en officiell version som antingen och i bästa fall bygger på just en sådan analys eller i ett sämre fall på en allmän uppfattning.

De främsta diskussionsämnena tycks i alla fall föga överraskande vara i tur och ordning IT, professionsrollen, gallring (appraisal and disposal), bevarande, förteckning (description), arkivutbildning. Detta är ju det allmänna intryck man får från litte-

raturen, konferenserna och seminarierna under de senaste tio åren. Att den övervägande delen av diskussionen förs av arkivarier är inte heller särskilt överraskande. Vem skulle föra den kvalificerade arkivdiskussionen om inte professionen själv.

Det är notabelt att bilden är en annan i utvecklingsländerna och Justrells förklaring låter rimlig, nämligen att arkivsamfundet är svagt utvecklat. När det gäller frekvensen av forskare från andra discipliner som tar del i diskussionen så tycks historia, informationsvetenskap, biblioteksvetenskap, vissa samhällsvetenskaper och juridik vara de vanligaste. Här hade det varit intressant att veta i vilket förhållande dessa står till professionen och de institutioner som har svarat, men givet olika lokala förutsättningar är det väl dessa kategorier som man kunde vänta sig.

I nästa avsnitt är vi inne på arkivvetenskapen som disciplin. Första frågan gäller om arkivvetenskapen är en akademisk disciplin. 39 (71 %) svarar ja. 16 (21 %) svarar nej, bland dem USA, Vatikanstaten och Senegal, och kännetecknande för denna grupp utom de tre nämnda är att det inte finns någon organiserad arkivutbildning.

Andra frågan gäller definitionen av arkivvetenskap. 23 av de 39 som svarat ja på frågan om arkivvetenskap är en akademisk disciplin har också en definition som till allra största delen stämmer överens med ICA-definitionen av "Archive(s) administration – Archivistique". Den tredje frågan gäller den yttre demarkationen av disciplinen: *är arkivvetenskap en självständig disciplin eller är den associerad med eller del av en annan akademisk disciplin?* Här är det i huvudsak delat mellan helt självständig (29 länder) och associerad med (14 länder). Ett intressant faktum är att "a deeper analysis of the five countries that in their reply to the survey mentioned a connection with history (Poland Switzerland, France, Canada and the United States) shows that it is only in Switzerland that history holds its traditional position vis-à-vis archival science" och Justrells kommentar torde vara invändningsfri att det tidigare beroendet av historia är i stort sett brutet och arkivvetenskapen vanligtvis är orienterad mot besläktade discipliner inom information och

management. Det stämmer för övrigt väl överens med den utveckling man kan se i olika kursplaner och med den bild som ICAs sektion för utbildningsfrågor skaffat sig av förhållandena.

Även om Justrell enligt min uppfattning inte på något övertygande sätt kommit fram till vare sig kärnpunkten i arkivvetenskapen eller kunnat säga något väsentligt om dess roll i professionaliseringsprocessen så återstår ändå frågan om man kan utläsa något ur denna sammanställning av arkivinstitutionella uppfattningar.

Om inte annat så bekräftas en övervägande samstämmighet inom det område som med författarens uttryck bildar ”den europeiska diskursen”.

Å andra sidan så är det dock en homogen grupp som står för svaren – homogen i den meningen att alla eller så gott som alla faktiskt är nationalarkiv. Att arkivutvecklingen varit ungefär den samma på den europeiska kontinenten med ett utvidgat inflytande på utvecklingen i Nord-, Central- och Sydamerika, vissa delar av Afrika, Indien och Australien

är kanske heller inte så märkvärdigt. Det finns ett gemensamt ursprung i det senare romerska kejsardömet och vatikanens kansli- och administrationsväsen som i starkt reducerade former och på slingriga vägar fördes vidare genom århundradena fram tills den stora organisations- eller, om man så vill, reorganisationsprocessen tog vid under 1000-talet. Det är fullt möjligt att som Justrell med hänvisning till Jean Favier föra in ett konfliktmotiv som tvingade fram ett likartat beteende i fråga om arkiven. Själv tror jag mer på det allmäneuropeiska kulturmönster som kyrkan skapade, den romerska rättens hegemoni och båda dessa fenomen som ferment och sammanhållande element i en administrations- och kansli tradition som på det här sättet utvecklades territoriellt men i ett exterritoriellt övergripande sammanhang. Men det ena behöver inte utsluta det andra.

Torbjörn Kjölstad

Vi och ni

Skuggsidor – sjukdom nöd och utanförskap i arkiven. Årsbok för Riksarkivet och landsarkiven 1999, Kerstin Abukhanfuda (red), ISBN 91-88366-45-6, Stockholm 1999.

Riksarkivets och landsarkivens årsbok har i årets utgåva följt en allmän forskningstrend genom att uppmärksamma historien underifrån, framför allt ur ett medicinhistoriskt perspektiv. I ett antal artiklar behandlas sjukdom och sjukvårdens historia – såväl i krig som fred. Ellinor Melander skriver om Serafimerlasarettets mer än 200-åriga historia i artikeln "När glädjen sviker", Ulf Söderberg om den militära sjukvårdens organisation och arkiv och Björn Gäfvert berättar mycket talande genom bildmaterial i Krigsarkivet om epidemin Spanska sjukan som drabbade Västmanlands regemente mycket hårt året 1918.

Utanförskapet representeras i årsboken av den svenska minoriteten samerna i ett par artiklar av Per Fjellström och Anita Ekstrand. Men boken rymmer även intressanta artiklar om enskilda personers gärningar som finns samlade i arkiven. Här kan exempelvis nämnas det "Ryska kejsarliga vicekonsulatet i Härnösand" samt Sven Vallmarks personarkiv, båda artiklarna författade av Jan Forsgren.

Till det yttre är årsboken mycket tilltalande med vackra bilder och ett tillgängligt innehåll. Att den vänder sig till en bred publik märks således både på innehåll och utformning. Det är möjligen också detta som gör att innehållet, som till stora delar är beskrivande och inte särskilt problemorienterat, känns aningen slätstruket och tunt.

Men det finns verkliga undantag. Jag syftar här på Kerstin Abukhanfusas artikel om "Småfolk i det sena 1800-talets forskning". Det är en utmärkt presentation av arkivet – i detta fall Stockholms stads fattigvårdsnämnds delegerade för barnavård – och dess möjligheter till forskning! Det är precis den här typen av arkivpresentationer som många histo-

riker och universitetslärare i historia längtar efter, för att få inblick i arkiven och hitta nya forskningsfält eller uppsatssämnen till studenterna. Abukhanfusas artikel tar upp såväl Barnavårdsdelegerades omfattning i arkivet, som dess forskningspotential med möjliga problemformuleringar. Därtill får man också veta hur barnomsorg och fattigvård organiserades i Stockholm före sekelskiftet, vilket gör det lätt för forskaren att följa de organisatoriska frågorna i närliggande källmaterial. Men hennes beskrivning av mötet mellan klienten och tjänstemannen för de delegerade, gör läsningen även underhållande och illustrerar på ett bra sätt relationen mellan offentliga representanter i kommunen och "småfolket". Genom detta möte kan läsaren följa med i samhällets kontroll av "vanartiga" och avvikande individer.

Ytterligare en artikel som väcker nyfikenhet på arkiven är Göran Blombergs "Från motbok till det terapeutiska samhället. Något om Stockholms stads nykterhetsnämnd". Blomberg tar upp en rad intressanta uppgifter om nykterhetsnämndens verksamhet och vårdutveckling av alkoholister. Men det finns påståenden i artikeln som är föga övertygande och där jag saknar belägg i källorna. Han talar t ex om att motbokens avskaffande eller den "fria" spritens införande skapade katastrof för många människor med alkoholproblem och att detta är ett faktum som fallit i glömska. Det finns många olika sätt att se på motbokens historia och Blomberg får här fram en mycket traditionell utvecklingsoptimistisk tolkning av den svenska motboken som ett unikt bidrag till alkoholproblematikens lösning. Med ett poststrukturalistiskt perspektiv kan motboken emellertid betraktas som en medicinsk maktutövning och omsorgsförtryck gentemot samhällets svagaste. Enligt denna tolkning var det inte bara konsumtionen av sprit som reglerades, utan motboken gav också en grund för kartläggning av livsföring, familjeliv, inkomster, kriminalitet, betald skatt osv.

Ansvar för denna kontrollverksamhet lades på lokal nivå, hos bl a nykterhetsrörelsen, socialvården etc., vilket ledde till att det generella normsystemet kom att kombineras med ett lokalt system där sköt-samma grannar fick mandat att reglera mindre goda grannars livsföring.

Ett annat svepande påstående gäller begreppet tvång. Blomberg påstår nämligen att tvångsåtgär-derna var mot slutet av 1960-talet till 1975 relativt få – men här saknas en djupare analys av tvångs-begreppet. Hur definierades tvång i förhållande till frivillighet under den aktuella perioden? Man får inte glömma att källmaterialet i personakterna många gånger var en konstruktion av läkare för att få till stånd vissa beslut i ett ärende.

Men artikeln om Stockholms nykterhetsnämnd går långt utöver dess verksamhet – eller gör den inte det? Det är många intressanta områden inom nykterhetsvården som belyses i artikeln men jag får inte riktigt klart för mig var i arkiven de står att finna. Här tänker jag t ex på flera anstalters arkiv-

material såsom Karolinergårdens handlingar, in-ackorderingshemmen Nybohov och Hornsgatan 52 m fl arkivmaterial. Finns dessa i SSA under nyk-terhetsnämnden och var kan man hitta Informa-tionsbyrån? Hade nykterhetsvården ett eget IB? Informationsbyråns och rådgivningsbyråernas (inom alkoholistvården) verksamheter gör mig oerhört nyfiken och jag känner en viss frustration över att jag inte får veta mer om detta i Blombergs i övrigt mycket läsvärda och intressanta artikel om alkoholister och nykterhetsvård i Stockholm.

Sammantaget ger dock årsbokens tema ”Skugg-sidor” en spännande inblick i arkiv från vitt skilda verksamhetsområden inom ett närliggande fält – sjukdom, nöd och utanförskap – som undertiteln till boken lyder. Jag önskar också att denna verkli-gen fick en större spridning än enbart till arkiv-tjänstemän och vänföreningen.

Maija Runcis

CITRA 1998 i Stockholm dokumenterat

CITRA - 1998, Access to information. Technological Challenges. Proceedings of the thirty-third international Conference of the round table on Archives XXIII, Stockholm 1998 / Paris 1999.

I Arkiv samhälle och forskning 1998:2 rapporterade Björn Lindh från ICA:s rundabordskonferens i Stockholm samma år. Den officiella konferensrapporten har nu kommit ut från trycket och recenserar här av Bo Berg.

Om man frågar någon som varit på en konferens hur det var får man ofta svar av typen "Jo, det var en verkligt fin middag och så träffade jag den-och-den." Fortsätter man då med att försiktigt undra hur själva föredragen var blir svaret inte sällan "Det var bara det gamla vanliga." Utbytet av konferenser verkar alltså i hög grad bestå av mötet med folk i samma bransch. En konferensrapport blir med detta synsätt en produkt som saknar just det som deltagarna fann mest givande. Det här var givetvis en orättvis betraktelse. Föredragen är säkert mycket mer intressanta till innehållet än deltagarna förmår uppskatta. Knagglig engelska, innantilläsning, digra luncher och uppmärksamhetssvackor gör sitt till för att fördunkla upplevelsen. Det var ändå med vissa farhågor jag tog mig an denna bok, då man är van vid att texter av den här typen ofta är vida bättre på att lyfta fram frågor och problem än att ge sig på konkreta försök till lösning på desamma. Uppmaningar till aktivt handlande blir gärna intetsägende allmänna: "Vi måste ta tag i det här och samarbeta internationellt."

I september 1998 hade CITRA, International Conference of the round table on Archives, en konferens i Stockholm under temat "Tillgänglighet till information, tekniska utmaningar". Prominenta deltagare från hela världen samlades för att lyssna på föredrag och paneldebatter samt medverka i workshops. För de som är mest intresserade av

kringarrangemangen kan jag berätta att man bevistade öppnandet av utställningen "Två vattenstäder – Stockholm – St Petersburg" på Arkitekturmuseum, hade en galamiddag på Karlbergs slott och åkte båt till Gripsholms slott. Konferensen har redan refererats i detta forum av Björn Lindh¹, som till skillnad från mig bevistade densamma. Nu har det färdigställts en konferensrapport. Jag ska inte nöja mig med att sammanfatta den med "Det var bara det gamla vanliga", men ändå tillåta mig att bara ta upp det som intresserade mig.

Konferensen bestod av fyra sessioner, som vardera innehöll föredrag och paneldebatter. Den första sessionen skulle bena upp var frågorna stod idag. Philippe Quéau, UNESCO:s avdelning för informatik, inledde med ett globalt perspektiv. Västvärlden är på väg in i informationssamhället, men utvecklingsländerna blir bara ännu mer akterseglade. Det finns inga marknadsmässiga drivkrafter som kommer att lösa detta av sig själv, utan politisk vilja på global nivå krävs – enter Unesco alltså. UNESCO:s arbete i frågan fokuserar på innehållsliga aspekter av IT, tillgänglighet, etiska frågor, liksom den globala spridningen av öppna standarder. I slutändan krävs ett humanistiskt perspektiv på tekniken, skapandet av det "goda" informationssamhället och där har arkivarierna en viktig roll att fylla.

Tora K. Bikson från RAND Corporation presenterade en studie i FN:s regi av olika FN-organisationers användning av elektronisk dokumenthantering. Denna ansågs fungera sämre ju senare i dokumentets livscykel den användes. Fokus sägs vara på väg att skifta från elektronisk dokumenthantering till arbetsprocesshantering med elektroniska dokument som ett inslag. Det är också tydligt att systemen nu snabbt blir mer komplexa med bl a bild och text blandat, vilket ger nya problem men också öppnar nya möjligheter när det gäller långtidslagring.

Under den andra sessionen granskades den praktiska hanteringen av frågan i Kanada, Norge, Skottland, Belgien och Costa Rica. Ivar Fønnes från norska Riksarkivet framhöll att problemet med digitalt lagrad information inte längre är bevarandet. Den metod för långtidslagring som används bl a i de skandinaviska länderna har visat sig fungera även på längre sikt. Vad som fortfarande inte har någon enkel lösning är i stället tillgängligheten. Ändå är problemen därvidlag mindre i Norge än annorstädes. Norrmännens motsvarighet till Infotek-red – NOARK – lanserades ju redan på 1980-talet och är nu inne på sin fjärde reviderade version. I ASTA har de en standard för arkivredovisning som kan gå ner på akt/handling. I Skottland och många andra länder satsar man nu friskt på att även digitalisera primärkällor och presentera dem, helst på Internet. Ishbel Barnes från Scottish Record Office presenterade även EUAN – European Union Archive Network, där man i samarbete med Sverige och Italien försöker nå ett sätt på vilket arkivredovisningsinformation skall kunna tillgängliggöras över nations- och språkgränserna.

Den tredje sessionens tema var utvecklandet av policys och strategier. Huvudtalare var John McDonald från Kanada och Peter Horsman från Nederländerna. Den senare anlade ett filosofiskt perspektiv och menade att det åter är dags att fundera över målen. Vad ska vi ha tekniken till och hur ska vi undgå att låta oss styras av den? IT-projekt har en tendens att utgå från den teknik som finns och sedan göra vad som går att göra. Den riktiga vägen är ju att ha en vision om vad man vill åstadkomma och först därefter försöka introducera en teknik som leder mot målet. Horsman granskade arkivens websidor och fann dem vara ett exempel på hur en teknik närmast blir ett obligatorium, utan att någon riktig analys har gjorts av användarnas behov. Om inte websidorna blir mer anpassade för publiken riskerar de att hamna i samma läge som en holländsk arkivarie som Horsman citerade: ”Jag vet så mycket, men det är aldrig någon som frågar mig:”

Den fjärde sessionens tema ägnades åt utbildning och framtida yrkesutveckling inom arkivarietjänsten. Nästan alla talare ansåg som väntat att vi behöver utbildning och samarbete på alla områden.

En av de sista punkterna på dagordningen var att Abby Smith från Council on Library and Information Resources gjorde en informell förhandspresentation av en utredning som de beställt av Jeff Rothenberg från RAND Corporation². Uppdraget var att utreda olika strategier för digitalt bevarande. Rothenberg anser att migrationsmodellen som används idag här i Sverige bl a har många brister – det finns inga långlivade standarder att förlita sig på, konverteringsprocessen innebär omtolkning med risk för fel och är dessutom alltför arbetsintensiv eftersom varje upptagning kan komma att kräva sina speciella åtgärder. Med migrationsmodellen skjuter man upp de obehagliga avgörandena till senare och det går därför inte att förutse vilka åtgärder som kommer att krävas i framtiden. Hela strategin sägs bygga på önsketänkande. Rothenbergs utkast till strategi bygger i stället på emulering (härkning) av den ursprungliga mjukvaran. Helst skall strategin göra det möjligt att schemalägga och kostnadsberäkna åtgärder och även behandla olika upptagningar med samma metod.

En metod att beräkna var branschens fokus ligger för tillfället är ju att räkna nyckelord. Vilka ”buzzwords” förekom då flitigast på CITRA-konferensen? Jo, ”access” är förstås självklart – det var ju konferensens huvudtema. Att tillgängliggöra ses som problemet idag – vad gäller digitalt lagrade arkiv såväl som när det gäller hur vi använder webben som publikationsform. Som god tvåa kommer nog ”mål/vision”. Strategifrågor är i ropet just nu och konferensinläggen vinglade mellan dels presentationer av olika djärva IT-projekt och dels stränga förmaningar om att IT-projekt alltid måste knytas till en övergripande strategi och en teknikberoende projektplanering. Den kluvenheten känner man lätt igen från vår svenska verklighet.

Bo Berg

NOTER

1. Björn Lindh, "IT-tema på det vetenskapliga programmet vid årets Citrakonferens". Arkiv, samhälle och forskning 1998:2
2. Jeff Rothenbergs rapport "Avoiding Technological Quicksand. Finding a Viable Technical Foundation for Digital Preservation" hittar man även, med sedvanliga reservationer för ändringar, på <http://www.knaw.nl/ecpa/ecpatex/reports.htm#roth>.

Notiser

Inkommen litteratur

Redaktionen för Arkiv, samhälle och forskning erhåller löpande skrifter och publikationer. En hel del försöker vi anmäla genom recensioner i tidskriften. Ibland väljer vi dock att inte publicera någon recension, ibland lyckas vi aldrig finna någon recensent och ibland kan det dröja något år innan recension kan publiceras. Vi vill ändå försöka redovisa vad vi faktiskt får in till redaktionen, oavsett om recension kommer att publiceras eller inte. Vi gör här ett första försök, genom att här förteckna en del skrifter som kommit in under året. Vi undantar dock just här de tidskrifter som regelbundet kommer in till redaktionen.

– Claes Nyberg: *Kommersiell kompetens och industrialisering*, Uppsala Studies in Economic History 44, Uppsala 1999

– Peter Olausson: *Vägar till Värmländsk historia*, Värmlandsarkiv 1999 (ISBN 91-630-8178-4.)

– *Norrländsk Migration 1846-1996*, Arkiv i Norrland 16, Landsarkivet i Härnösand 1998

– Släktforskarnas årsbok '99, Red: Håkan Skogsjö. Sveriges släktforskarförbund 1999,

– Riksarkivets beståndsöversikt, del 5 Centrala myndigheter och internationella organ, Skrifter utgivna av svenska Riksarkivet 8, Stockholm 1999.

Seminarium med redaktionsrådet

Svenska Arkivsamfundet inrättade år 1998 ett redaktionsråd. Syftet med åtgärden var att förbättra kontakten mellan tidskriften och forskarsamhället och därigenom medverka till att höja tidskriftens vetenskapliga kvalitet. Arkivsamfundet sökte 1998 särskilda medel för att arbeta fram ändamålsenliga verksamhetsformer för det nyinrättade rådet. Styrelsen för Stiftelsen Riksarkivarie Åke Kromnows jubileumsfond beviljade också samfundet ett anslag för att arrangera ett särskilt seminarium för utveckling av redaktionsrådets verksamhet. Seminariet, som genomfördes i Stockholm den 14-15 juni 1999, resulterade bl a i att formerna för redaktionsrådets medverkan i uppbyggnaden av det vetenskapliga referentsystemet kunde klargöras. Olika metoder för utökade kontakter mellan forskarsamhället i hela Norden diskuterades även.

Tack till referenter

Vi vill så här mot slutet av året passa på att framföra ett tack till alla som hjälpt till med kvalitetsgranskningen av artiklar till tidskriften. Särskilt under den pågående uppbyggnaden av ett nytt refereesystem är vi mycket tacksamma för den hjälp vi fått från Håkan Axelsson, Lars Ericson, Lasse Johannesson, Ole Kolsrud, Louise Lönnroth, Anna Brita Lövgren, Per Gunnar Ottosson, Owe Norberg, Ulf Söderberg, och Evabritta Wallberg.

Svenska Arkivsamfundets verksamhet 1997-1998

Styrelsens verksamhetsberättelse för 1997

Styrelsen för Svenska Arkivsamfundet får härmed avge följande verksamhetsberättelse för 1997.

Samfundet ordnade den 19 mars en temadag om Katastrofplanering för arkiv. Arrangemanget ägde rum i Landstingssalen. Det samlade ca 90 deltagare.

Årsmöte hölls den 16 april i Stockholms medeltidsmuseum. Vid mötet valdes följande styrelse för 1997: ordförande professor Anna Christina Ulfspårre, vice ordförande krigsarkivarie Ulf Söderberg, sekreterare arkivarie Petra Dombusch Lind, skattmästare departementssekreterare Mára Eiche, redaktör förste arkivarie Mats Burell samt arkivchef Sven Allerstrand, museichef Jonas Ferenius, rektor Björn Helmfrid, landstingsarkivarie Marianne Liljeqvist, arkivchef Berith Sande, arkivchef Lars Wessman, förste bibliotekarie Viveca Halldin Norberg, arkivchef Alexander Husebye, departementsråd Berndt Fredriksson, riksarkivarie Erik Norberg, arkivchef Carina Sjögren.

Till revisorer valdes redaktör Lars-Olof Skoglund och arkivchef Stefan Östergren. Till revisors-suppleanter valdes förste arkivarierna Clara Nevéus och Björn Gäfvert. Till valberedning valdes avdelningschef Staffan Smedberg, förste arkivarie Eva Bemdtsson Melin samt förste arkivarie Ulf Söderberg (nyval). Arkivråd Helmut Backhaus hade avböjt omval till valberedningen. Efter årsmötet visades utställningen Beseglat och bestyrkt.

Den 12 november arrangerades temadag nummer två med temat Framgång med arkiv. Platsen för temadagen var återigen Landstingssalen och samlade ca 70 deltagare.

Samfundet medverkade i De Svenska Historiedagarna i Kalmar i oktober månad.

Under året utkom *Arkiv, samhälle och forskning*.

Styrelsen har sammanträtt fyra (4) gånger. Arbetsutskottet har sammanträtt två (2) gånger.

Anslag har erhållits från Humanistisk-Samhällsvetenskapliga forskningsrådet med 35.000 kr.

Antalet medlemmar uppgick vid årsskiftet till 186 institutioner och 482 enskilda, således totalt 668 st.

Styrelsens verksamhetsberättelse för 1998

Styrelsen för Svenska Arkivsamfundet får härmed avge följande verksamhetsberättelse för 1998.

Samfundet ordnade den 19 mars en temadag om forskning i personarkiv med titeln "Vem känner Otto Walde?". Arrangemanget ägde rum i Landstingssalen. Det samlade ca 60 deltagare.

Årsmöte hölls den 23 april i Kungliga Biblioteket. Vid mötet valdes följande styrelse för 1998: ordförande professor Anna Christina Ulfspårre, vice ordförande departementsråd Berndt Fredriksson, sekreterare arkivarie Petra Dombusch Lind, skattmästare arkivarie Birger Stensköld, redaktör förste arkivarie Mats Burell samt arkivchef Sven Allerstrand, tidigare landstingsarkivarie Marianne Liljeqvist, arkivchef Berith Sande, förste bibliotekarie Viveca Halldin Norberg, arkivchef Alexander Husebye, krigsarkivarie Ulf Söderberg, riksarkivarie Erik Norberg, arkivchef Carina Sjögren, koncernarkivchef Mikael Dahlin, kommunarkivarie Annika Holmberg och institutionschef Karin Englund.

Till revisorer valdes redaktör Lars-Olof Skoglund och arkivchef Stefan Östergren. Till revisors-suppleanter valdes förste arkivarierna Clara Nevéus och Björn Gäfvert. Till valberedning valdes avdelningschef Staffan Smedberg, förste arkivarie Eva Bemdtsson Melin samt krigsarkivarie Ulf Söderberg. Efter årsmötet visades Kungliga Bibliotekets nya lokaler.

Den 13 november arrangerades temadag nummer två med titeln "Tillåtet – otillåtet, personarkiv i forskning och fiktion". Platsen för temadagen var återigen Landstingssalen och samlade ca 80 deltagare.

Samfundet medverkade i De Svenska Historiedagarna i Stockholm, bl a genom att den 11 oktober

arrangera en exkursion tillsammans med Stockholms stadsarkiv och Stockholms stadsmuseum. Stadsmuseet stod för en guidad visning av stadsdelen Södermalm i nutid och Stadsarkivet stod för en guidad visning av samma stadsdel i dåtid genom att demonstrera en multimedia-CD vid namn "Söder i våra hjärtan".

Under året utkom 3 nummer av *Arkiv, samhälle och forskning* (1997:3, 1998:1, 1998:2). Styrelsen har sammanträtt fyra (4) gånger. Arbetsutskottet har ej sammanträtt under året. Anslag har erhållits från Humanistisk-Samhällsvetenskapliga forskningsrådet med 35.000 kr. Antalet medlemmar uppgick vid årsskiftet till totalt 717 st.

ATT LÄMNA BIDRAG TILL TIDSKRIFTEN

Arkiv, samhälle och forskning välkomnar bidrag av följande karaktär:

Artiklar

Analytiska framställningar baserade på arkivvetenskaplig forskning eller omfattande litteraturstudier inom det arkivvetenskapliga området. Arkiv, samhälle och forskning tillämpar ett referentsystem för artiklar i syfte att säkerställa dess vetenskapliga kvalitet. Insända artikelmanus sänds (utan författarens namn) för granskning av två läsare som värderar det och rekommenderar publicering, refusering eller revidering. Publiceringstillstånd åtföljs vanligen av revideringskrav. Författare får möjlighet att godkänna redaktionella ändringar och läsa korrektur. Redaktions- och produktionstid inkl. referentgranskning är normalt ca 12 månader.

Översikter

Översikter i form av beskrivande texter om företeelser och förhållanden av betydelse för arkivariekåren. Hit hör även översikter över utländska arkivförhållanden, genomgångar av utländsk arkivvetenskaplig litteratur m m.

Rapporter

Rapporter från konferenser och kongresser av intresse för arkivariekåren publiceras under denna rubrik.

Debatt

Kortare inlägg och svaromål mot tidigare införda artiklar, översikter, rapporter m m.

Recensioner

Recensioner avseende såväl tryckt litteratur, som arkivutställningar, webbsidor på Internet och andra kommunikationsformer av relevans för arkivvärlden.

Manuskript

Manuskript kan sändas till redaktionen eller redaktörerna, författade på svenska, norska, danska eller engelska.

Manuskripten skall levereras på diskett som ren okodad text med uppgift om författarens namn, ordbehandlingsprogram samt versionsnummer (t ex Word 7.7) samt pappersutskrift. I största möjliga utsträckning bör vedertagna journalistiska skrivregler följas (Dagens Nyheters skrivregler).

För *artiklar* gäller att manus dessutom skall lämnas som papperskopia i fyra exemplar. Författarens namn och adress får endast förekomma på titelsidan, vilken skall vara skild från artikeln. Artikellängden bör vara minst 8 sidor (28000 tecken), men ej överstiga 20 sidor (70000 tecken). Till artiklar skall fogas en sammanfattning på ett av de tre ovannämnda nordiska språken eller en engelsk, tysk eller fransk översättning som inte bör överstiga en trycksida (ungefär 3500 tecken).

För *översikter, rapporter, debattinlägg och recensioner* gäller att längden inte bör överstiga 5 trycksidor (ungefär 17500 tecken). Recensioner inleds med uppgifter om den anmälda boken, isbn/issn-nummer och avslutas med författarens namn kursiverat och högerställt.

Noter skall bifogas som en separat fil och numreras i löpande följd och skrivs enligt det s k Oxford-systemet. Första gången en hänvisning förekommer skrivs all information ut. I fortsättningen när artikeln citeras anges författarnamnet och sidan. Om samma författare förekommer med olika arbeten anges också en förkortning på arbetet i fråga. I rena källreferenser skall inga kursiveringar förekomma. Förkortningar utförs utan mellanliggande eller avslutande punkt. Onödiga blankrader bör undvikas. Nytt stycke markeras med indrag.

Manusstopp

Manusstopp är den 31 januari 2000 (2000:1) och den 31 augusti 2000 (2000:2).

Välkomna med bidrag till Arkiv, samhälle och forskning!

MEDVERKANDE I DETTA NUMMER

Bo Berg, arkivarie, Krigsarkivet

Mats Burell, departementssekreterare, Regeringskansliet, Stockholm

FL Leif Gidlöf, arkivråd, Riksarkivet, Stockholm

Patrik Jakobsson, departementssekreterare, Regeringskansliet, Stockholm

Lars-Erik Hansen, arkivarie, Riksarkivet, Stockholm

FL Torbjörn Kjölstad, forskningsdirektör, Mitthögskolan, Härmösand

FD Jan Lindroth, professor, Stockholms universitet

Irma Ridbäck, förste bibliotekarie, Riksarkivet, Stockholm

FD Maija Runcis, vik universitetslektor, Stockholms universitet

FD Lisa Öberg, universitetslektor, Södertörns högskola

ARKIV, SAMHÄLLE OCH FORSKNING 1999:2

6. Historievetenskap och arkivvetenskap

ARTIKEL

- Lisa Öberg* 8. Det nya sättet att hjälpa barn till världen

ÖVERSIKTER

- Lars-Erik Hansen* 32. IT-offensiv inom den svenska arkivvärlden
Irma Ridbäck 36. Svensk arkivbibliografi 1997-1998

RAPPORTER

- Patrik Jakobsson & Mats Burell* 51. EU-kommissionens tvärvetenskapliga program för elektroniska arkiv
Maija Runcis 69. Makten över minnet

DEBATT

- Leif Gidlöf* 71. Var finns den forskande arkivarien?
Jan Lindroth 77. Relationer i upplösning

RECENSIONER

- Torbjörn Kjölstad* 85. På spaning efter en vetenskap
Maija Runcis 93. Ni och vi
Bo Berg 95. CITRA 1998 i Stockholm dokumenterat

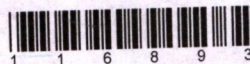
98. NOTISER

99. SVENSKA ARKIVSAMFUNDETS VERKSAMHET 1997-1998

101. ATT LÄMNA BIDRAG TILL TIDSKRIFTEN

102. MEDVERKANDE I DETTA NUMMER

DIS-Danmark

1 1 6 8 9 3